

2. De inscripties.

2.1. Gallia Belgica.

2.1.1. Tongeren (Atuatuca Tungrorum).

2.1.1.1. CIL, XIII, 3591; RIESE, 2739; M. LESENNE, Repertorium, p. 90; ILB, 7.

Vindplaats: Tongeren, ca. 1820, buiten de Sint-Truiderpoort in de nabijheid van het itinerarium. Tegelijk werden een kapiteel en een fragment van een gecanneleerde zuil van een tempel gevonden¹.

Bewaarplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.

Toestand: vrij ernstige beschadigingen aan de bovenzijde.

[---?] / Fortuna[e] / Aprionius / Iunius v(otum) l(ibens) s(olvit)

Aan Fortuna. Aprionius Iunius lost graag zijn gelofte in.

Wijopschrift, 33 x 46 x 13 cm.

Hoogte van de letters: 5,5 cm.

Volgens F. Cumont zou dit opschrift zonder twijfel in de muur van een tempel ingemetseld zijn².

1. Fortuna: geluksgodin, zeer geliefd, getuige ook het groot aantal terracottastatuetten die te Tongeren gevonden werden³.

2. Aprionius: volgens L. Weisgerber en H. Birkhan is Aprionius een niet-Romeinse naam. Volgens G. Neumann kan de naam wel van Romeinse herkomst zijn (vgl. Aper). De Romeinse herkomst dient minstens als alternatief beschouwd te worden⁴.

¹J. PAQUAY, Tongeren voorheen, p. 58; H. BAILLIEN, Dokumenten over de Romeinse mijlpaal te Tongeren, in Limburg, 38, 1959, p. 1; M. LESENNE, Repertorium, p. 90.

²F. CUMONT, Catalogue des sculptures et inscriptions antiques (monuments lapidaires) des Musées Royaux du Cinquantenaire, 1913, p. 230.

³Vgl. F. DREXEL, Götterverehrung, p. 47 & 51; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 636-637; J. DE BEENHOUWER, Terrakotten aus Kölner Werkstätten. Der Depotfund von Tongeren, in Kölner Jahrb. Vor- und Frühgeschichte, 24, 1991, p. 395-412; IDEM, Roman Terracotta Statuettes from a Closed Find at Tongeren and their Relation to the Köln, Trier and Central-Rhine Production Centres, in Acta Archaeologica Lovaniensia, 30, 1991, p. 61-93.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 & 282; IDEM, Ubier, p. 71, 114, 125, 139, 199, 282; H. BIRKHAN, Germanen, p. 212-213; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1070; A. MÓSCY, Nomenclator, p. 25; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 19.

3. Iunius: naam van Romeinse herkomst¹.

Datering: onbepaald.

2.1.1.2. CIL, XIII, 3593; AE, 1901, 78; RIESE, 1776; ILS, 7055; ER, II, 1080; M. LESENNE, Repertorium, p. 89-90; ILB, 8.

Vindplaats: Tongeren, 1900, door M. Christiaens op een terrein nabij het oude tramstation vlak buiten de oostelijke stadsmuur. H. Schuermans omschrijft de vindplaats als volgt: ... dans un cimetière romain, N.E. de la ville, à environ 200 mètres au-delà des murs marqués "fortifications d' Auguste",..., et à proximité des lieux où sont trouvés le "baton de commandement", de la collection du même, et certain fragment de bronze doré provenant d'une statue².

Bewaarplaats: Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren.

Toestand: beschadigingen aan de bovenzijde en de linker- en rechterzijde. De beschadigingen aan de bovenzijde hebben geen invloed op de lectuur van het opschrift. Aan de linker- en rechterzijde zijn lettertekens weggevallen. Het opschrift is tenslotte sterk verweerd.

[V]olka[no / ci]ves Rom[ani] / [ex?] cent[uria] / V]alentin[i / n(umeri)] Gesatoru[m] / [b]asem [p(osuerunt)]

1.3: cent[uria]: ILB.

1.6: v(otum) s(oluerunt) l(ibentes) m(erito): ILB.

A. Deman en M.-Th. Raepsaet-Charlier geven de voorkeur aan V.S.L.M. wegens het feit dat het hier niet gaat om het voetstuk van een beeld, maar wel om een wijaltaar. Zij veronderstellen hier een dubbele fout van de steenkapper.

Dit laatste lijkt ons wel onwaarschijnlijk, temeer daar de formulering basem posuerunt nog in andere opschriften voorkomt³.

In het verleden werden talrijke lezingen voorgesteld waarvan de voornaamste zijn:

[S]oli M[ithrae] of [S]olim[arae] / [c]livi Rom[anus] of [Q]uisrom[us] / c(ohortis) I Ne(rviorum) / [et Va]lentin[us p(rae)p(ositus) / n(umero)] Gesatoru[m] R(aetorum)? / [b]asem

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 221, 225, 279, 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 61; A. MOSCY, Nomenclator, p. 155; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 99.

²H. SCHUERMANS, Mithra adoré à Tongres, in BSSLL, 18, 1899, p. 251; J. PAQUAY, Tongeren voorheen, p. 63; M. LESENNE, Repertorium, p. 89; W. VANVINCKENROYE, Tongeren, p. 60 & 106.

³Bv. ILS, 3592, 3817, 4330. Vgl. ook de recentie van ILB door D. PIKHAUS, in Helinium, 28, 1988, p. 295.

[p(oni) c(uraverunt)]¹

[S]oli A[ugusto s(acrum) / civ]es Rom[ani] / cent(uria) / [V]allentin[i] / G(a)esatoru]m / b]asem [p(osuerunt)].
Later corrigeerde J.P. Waltzing de lectuur als volgt: [V]olka[no s(acrum)]².

Aan Volkanus, de Romeinse burgers van de centuria van Valentinus van de eenheid der Gesaten hebben de basis geplaatst.

Wijaltaar, 119 x 65 x 70 cm.
Hoogte van de letters: 7 cm op lijn 1 en 6; 5 cm op lijn 2 en 4.

1. Volkanus: deze god kan beschouwd worden als de beschermgod van de metaalbewerkers. Opmerkelijk is dat de cultus van Volkanus gelimiteerd lijkt tot de Latijnse provincies die bewoond worden door mensen van Gallische en aanverwante oorsprong. De zeldzame documenten waarin deze god vermeld wordt komen hoofdzakelijk uit de provincies Gallia Narbonensis en de Tres Galliae. De god wordt aangeduid met de Romeinse naam. Niettemin kunnen de dedicanten hier de inheemse god die gelijkgesteld werd met Volkanus, bedoeld hebben³.

2. n(umeri) Gesatorum: soldaten die in het Rhônegebied aangeworven werden. Zij hebben dienst gedaan in het Romeinse leger in Britannia, Dacia Porolissensis en Mauretania⁴. Over de opdracht van deze troepen die ca. 2de en 3de (?) eeuw in Tongeren gelegerd waren, weten wij niets. A. Deman en M.-Th. Raepsaet-Charlier brengen de aanwezigheid van deze eenheid in Tongeren samen met eventuele moeilijkheden in Belgica of met een mutatie van een Tongerse eenheid tussen Britannia en Raetia of viceversa, waardoor deze Gaesati naar Tongeren werden overge-

¹Zie H. SCHUERMANS, art.cit., p. 251-270. Hiertegen reageerde P. LAMINNE, Quelques observations concernant la pierre avec inscription romaine récemment découverte à Tongres, in BSSLL, 18, 1899, p. 291-297. Hij interpreteerde dit opschrift als een grafinscriptie gewijd aan Lolianus, civis Romani.

²J.P. WALTZING, Les Gésates à propos d'une dédicace au Soleil Auguste trouvée à Tongres en Avril 1900, in Bulletins de l'Académie Royale de Belgique, 1901, p. 757-800; IDEM, Dédicace des Gésates à Volkanus, trouvée à Tongres, in BSSLL, 20, 1902, p. 621-629; zie ook p. 67-68; 163-166; 408-409 (= Musée belge, 6, 1902, p. 94-99).

³CAESAR, B.G., VI, 21; CIL, XII, 1342, 1572, 3135, 4338; XIII, 1676, 2451, 2490, 3026b, 3105, 3106, 3107, 3164, 6454; F. DREXEL, Götterverehrung, p. 45 e.v. & 52 e.v.; E. ESPERANDIEU, Inscriptions latines de la Narbonnaise, 239, 253; AE, 1941, 135. Vgl. P.M. DUVAL, Notes sur la civilisation gallo-romaine, I, Vulcain et les métiers du métal, in Gallia, 10, 1952, p. 43-57; IDEM, Les dieux de la Gaule, 1976 (2), p. 84-85; E. THOUVENOT, Divinités et sanctuaires de la Gaule, 1968, p. 124-129; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 638.

⁴RIB, 1216, 1217, 1235, 1724; CIL, VIII, 2728; XVI, 110, 185; RMD, I, 35, 64. Vgl. ook E. STEIN, Beamten, p. 269.

plaatst.

Het is ook niet onmogelijk dat deze eenheid diende in te staan voor de veiligheid van de stad en de verschillende verbindingswegen¹.

3. Valentinus: naam van Romeinse herkomst².

Datering: verschillende data werden tot nog toe voorgesteld w.o.: begin 2de eeuw (H. Schuermans), eind 2de-begin 3de eeuw (J.P. Waltzing), begin 3de eeuw (J. Smeesters), Hadrianus-Antoninus Pius (ILB), 3de eeuw (W. Vanvinckenroye).

In ieder geval dient dit opschrift wegens de vermelding van cives Romani vóór de Constitutio Antoniniana in 212 gedateerd te worden.

2.1.1.3. J. SMEESTERS, Epigrafisch nieuws uit Tongeren, in Limburg, 57, 1978, p. 193-200; J. MERTENS, in Archeologie, 1979, 1, p. 44; ILB, 10; AE, 1986, 512.

Vindplaats: Tongeren, misschien in 1910 bij de elektrische centrale. Nadere gegevens zijn niet bekend³.

Bewaarplaats: Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren.

Toestand: fragmentair. Het opschrift werd in 1976 herontdekt op de keerzijde van een Toscaans kapiteel. Voor het vervaardigen van dit kapiteel werd blijkbaar een monument met opschrift gebruikt. Tijdens de vervaardiging is in ieder geval het grootste deel van de inscriptie verdwenen. De beschadigingen maken een volledige tekstherstelling onmogelijk.

[---]Jellius Sab[inus] / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Aan [---, ---]Jellius Sabinus heeft zijn gelofte gaarne en terecht ingelost.

Wijopschrift in jurakalksteen, 52 x 48 x 25,5 cm.

Hoogte van de letters: 7,5 cm.

1. [---]Jellius: ca. 180 nomina inclusief Ellius eindigen op -ellius. Rekening houdend met de schikking van de inscriptie dient geopteerd te worden voor een korte invulling. Gezien de klaarblijkelijke afwezigheid van een spoor van een letter voor de E

¹J.E. DEMARTEAU, Ardenne, p. 57.; F. CUMONT, Comment la Belgique fut romanisée: essai historique (Extrait des Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles, 28), 1914, p. 10; H. VAN DE WEERD, Civitas, 1914, p. 40; IDEM, in AC, 1934, p. 181-182; J. BREUER, La Belgique romaine, 1944, p. 38; J. MERTENS, in DossArch, 86, 1984, p.63; W. VANVINCKENROYE, Tongeren, p. 60.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 222, 279, 283; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 28, 46, 47, 66, 209 = 247; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 299; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 197 & 417.

³F. HUYBRIGTS, Aperçu sur les fouilles archéologiques faites à Tongres en 1909-1910, in BSSLL, 28, 1910, p. 289; J. SMEESTERS, p. 200.

mag men met een F, P, T of een V als voorafgaande letter rekening houden. Mogelijkheden zijn: Offellius, Ofellius, Orfellius, Opellius, Spellius, Tellius, Atellius, Vitellius, Avellius, Ovellius enz¹.

2. Sabinus: naam van Romeinse herkomst².

Datering: onbepaald.

2.1.1.4. CIL, XIII, 11307; L. RENARD, Fragment de stèle funéraire avec inscription, trouvé à Tongres, in CAPL, 6, 1911, p. 89-91; ESPERANDIEU, 7577; M. LESENNE, Repertorium, p. 89; ILB, 12.

Vindplaats: Tongeren, 1909, tijdens opgravingen langs de weg Tongeren-Mopertingen. Over de archeologische context zijn verder geen details bekend³.

Bewaarplaats: Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren.

Toestand: fragmentair. De grafsteen werd ongeveer middendoor gebroken waarbij de linkerhelft en het onderste deel verdwenen zijn. Het opschrift kan niet meer hersteld worden.

[D(is) M(anibus) ---? An]tiqui / [--- f]il(ii) / ---

1.1: IQUI: Huybrigts, Paquay; (N?)IQUI: Renard.

1.2: [---] fil(ii): ILB.

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals, (?) van Antiquus, zoon van ---

Grafopschrift in jurakalksteen, 49 x 17 x 7 cm.

Hoogte van de letters 4 cm op lijn 1; 3,6 cm op lijn 2.

De grafplaat bevat de afbeelding van een buste van een gebaarde man geplaatst in een medaillon, diameter 24 cm, boven de tekst.

De sculptuur is van een matige kwaliteit.

Deze grafsteen kan vergeleken worden met talrijke Keulse herdenkingsstenen uit de 2de en de 3de eeuw⁴.

1. Antiquus: naam van Romeinse afkomst⁵.

¹Zie H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 240-241. Vgl. J. SMEESTERS, p. 195-196.

²L. WEISGERBER, Rhenania, 1969, p. 111, 222, 279, 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 20, 30 bis, 51, 186; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 248; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 159 & 359.

³F. HUYBRIGTS, Aperçu sur les fouilles faites à Tongres en 1909-1910, in BSSLL, 28, 1910, p. 285-286; J. PAQUAY, Tongeren voorheen, p. 67; M. LESENNE, Repertorium, p. 89.

⁴Bv. E. ESPERANDIEU, 6303; 6496; 6499.

⁵L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 288; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 22; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 293.

Datering: indien de herstelling D.M. correct is mag een datering vanaf de Flavische tijd vooropgesteld worden (ILB). Van deze formulering zijn echter geen sporen zichtbaar. Borstbeelden in een medaillon komen pas vanaf de 2de eeuw voor zodat men deze grafstele waarschijnlijk in die eeuw mag dateren¹.

2.1.1.5. CIL, XIII, 3596; RIESE, 3710; ESPERANDIEU, 4000; M. LESENNE, Repertorium, p. 88; ILB, 13.

Vindplaats: Tongeren, 1844 nabij de O.-L.-Vr.-Basiliek achter het Romaans kloosterpand. De steen was ingemetseld in de wand van een waterput².

Bewaarplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.

Toestand: goed.

D(is) M(anibus) / Nepos Silvini fil(ius) / sibi et Velmadae / Gangussonis fil(iae) / uxori obitae v(ivus) f(ecit).

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Nepos, zoon van Silvinus, heeft tijdens zijn leven voor zichzelf en Valmada, de dochter van Gangusso, zijn overleden vrouw, (het grafmonument) opgericht.

Grafmonument, kalksteen, 44 x 105 x 54 cm.

Hoogte van de letters: 5,5 cm op lijn 1, 4,5-5 cm op lijn 2 tot 4, 4 cm. op lijn 5.

Het opschrift, aangebracht in een tabula ansata, wordt aan de beide zijden geflankeerd door een afbeelding van twee gevleugelde geniën, die opgesteld staan in ondiepe nissen en die met de hand de tabula ondersteunen waarop de tekst gebeiteld staat.

Gezien zijn afgeronde vorm moet dit opschrift afkomstig zijn van een funerair monument met een cilindrische basis met een diameter van ca. 20 m, eventueel een tumulus vergelijkbaar met deze van Nickenich³.

1. Nepos en Silvinus: namen van Romeinse herkomst⁴.
2. Velmada en Gangusso: namen van niet-Romeinse herkomst, van

¹H. VAN DE WEERD, Inleiding, p. 190.

²J.E.G. ROULEZ, Découvertes d'antiquités en Belgique, in BJ, 11, 1847, p. 34-35; A. PERREAU, Tongres et ses monuments, 1849, p. 18; M. LESENNE, Repertorium, p.88-89; W. VANVINCKENROYE, Tongeren, p. 122.

³M.E. MARIEN, Par la chaussée Brunehaut de Bavai à Cologne, z.d., p. 96-99; E. NEUFFER, Zum Nickenicher Grabmal, in Germania, 16, 1932, p. 286-288.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 282 (Nepos); 112, 113, 279, 282 (Silvinus); I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 21, 79, 304 en 36, 58, 91, 162 = 310; W. VANVINCKENROYE, Tongeren, p. 122; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 199 en 267; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 368 en 404.

Keltische of Germaanse oorsprong. Vgl. met Velmadus¹.

Datering: D.M. duidt op een datering vanaf de Flavische periode (ILB). 2de eeuw (M. Lesenne).

2.1.1.6. Ph. DESPRIET, Een Keuls aarden beeldje met Servandus-inschrift uit Tongeren, in Limburg, 53, 1974, p. 53-60; M. LESENNE, Repertorium, p. 92.

Vindplaats: Tongeren, 1965, bij bouwwerken langs de Bilzersteenweg.

Bewaarplaats: Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren.

Toestand: sterk fragmentair.

[S]erv/[a]ndu[s] / C(olonia) C(laudia) A(ra) A(grippinensis) / fec[it]

Servandus heeft (dit beeldje) te Keulen gemaakt.

Opschrift op de rugzijde van een pijparden beeldje, type niet identificeerbaar.

1. Servandus: fabrikant te Keulen van pijparden beeldjes. Van hem werden meer dan 40 gestempelde stukken weergevonden tijdens opgravingen verspreid over 20 vindplaatsen in België, Nederland, Engeland, Zwitserland, Duitsland en het Donaugebied². De naam is van Romeins-mediterrane herkomst³.

Datering: 2de helft 2de eeuw.

2.1.1.7. CIL, XIII, 3594, 10024, 299; RIESE, 2815; M. LESENNE, Repertorium, p. 90; ILB, 6.

Vindplaats: Tongeren of bij Tongeren, 1866-1871.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: sterk fragmentair op het ogenblik van de vondst.

D. ERCV / RES

d(eo) (H)ercu(li) res(titutum?): Zangmeister.

OERCV / RES: CIL, XIII, 10024, 299.

d(eo) (H)ercu(li) Respectus: Riese.

d(eae) Er(e)cur(a)e s(acrum): HAUG, in RE, VIII, 1913, kol. 620-621.

¹A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 1981 en III, kol. 153; H. VAN DE WEERD, Inleiding, p. 142; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 282-283; IDEM, Ubier, p. 425; W. VANVINCKENROYE, Tongeren, p. 122; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 304 en 133; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 123 & 124.

²Zie in detail Ph. DESPRIET, p. 56 e.v.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 112, 345; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 94, 360; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 263; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 402.

Wijopschrift, zandsteen.

Geen van beide lezingen, Hercules of Erecura, kan als zeker beschouwd worden¹.

1. Hercules: volgens Tacitus samen met Mercurius en Mars één van de belangrijkste Germaanse goden. Door Caesar wordt deze godheid niet vermeld. Hij was in de Gallische provincies blijkbaar beduidend minder belangrijk dan in de Germaanse².

Datering: onbepaald.

2.1.1.8. J. SMEESTERS, Fragment van een nieuwe Romeinse inscriptie te Tongeren, in Limburg, 51, 1972, p. 145-152; M. LESENNE, in Archeologie, 1973, 1, p. 43; IDEM, Repertorium, p. 90; ILB, 9; AE, 1986, 511.

Vindplaats: Tongeren, 1956-1957, Rode Kruislaan, op het terrein van de Vrije Technische School. Nadere gegevens zijn niet bekend. Bewaarplaats: Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren, inv. nr. 3.1.5.9.

Toestand: sterk fragmentair.

[I]n h(onorem) d(omus) d(ivinae) [---/?OSTIA[---/---] v(otum) l(ibens) (of I)---

Ter ere van het goddelijke (= keizerlijke) huis ---.

Ereopschrift, waarschijnlijk afkomstig van een altaar of voetstuk, kalksteen, 8 x 11,5 x 4,5 cm.

Hoogte van de letters: 1.1: 2,6 cm, 1.2: 2,4 cm.

1. INHDD: wijformule waardoor de verering van het goddelijk (= keizerlijk) huis en deze van de goden aan elkaar gelieerd worden. Deze aanvangsformule wordt veelvuldig vanaf het midden van de 2de eeuw aangetroffen. Slechts een zeldzame keer komt de formule niet bij aanvang, maar in de loop van de inscriptie voor. Hier situeert de formule zich bij het begin van het opschrift. Terwijl wijdingen aan het numen Augusti vooral in Gallia en Britannia voorkomen, wordt hun plaats in het Rijnland door de formule INHDD ingenomen³.

2. OSTIA: door J. Smeesters en ILB worden vier mogelijkheden tot vervollediging aangehaald:

- deel van de goddelijke naam waaraan de domus divina is

¹Vgl. H.U. INSTINSKI, Ein Altar der Herecura in Mainz, in Germania, 32, 1954, p. 217-219.

²TAC., Germ., 9. Vgl. F. DREXEL, Götterverehrung, p. 2, 13, 26, 40, 46, 49, 51; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 636. Betreft de godin Erecura, zie F. DREXEL, art. cit., p. 36 e.v.

³Zie ook 2.1.1.11., 2.1.14.1., 2.1.14.3., 2.1.15.1. Vgl. J. SMEESTERS, p. 146-147; J.C. MANN, Numinibus Aug., in Britannia, 22, 1991, p. 177.

verbonden. Geen enkele bekende godheid komt echter hiervoor in aanmerking.

- deel van de naam van de dedicant.
- deel van de functie van de dedicant. Hier kan gedacht worden aan (h)ostiarius, portier.
- deel van het woord dat de schenking aanduidt zoals bv. ostia, doorgang, poort (vgl. CIL, XIII, 3647).

Datering: In h.d.d. duidt op een datering op het einde van de 2de of de 3de eeuw.

2.1.1.9. J.P. WALTZING, Fragment d'inscription romaine, trouvé à Tongres, CAPL, 7, 1912, p. 112-113; H. FINKE, Neue Inschriften, in BRGK, 17, 1927, n° 1; M. LESENNE, Repertorium, p. 90; ILB, 11.

Vindplaats: Tongeren, omstreeks 1910.

Bewaarplaats: Musée Curtius, Luik.

Toestand: het opschrift is dermate zwaar beschadigd dat iedere tekstherstelling tot nog toe in feite onmogelijk is.

---SAC[---/---]GETUS CV[---/---]TVB

SAC[RUM] / [---] GETUS CV[M---] / [---CON]TUB[ERNALIBUS ---]:
lezing van M. Lesenne.

Religieus (?) opschrift, 30 x 50 cm.

Hoogte van de letters: 12,4 cm op l.1; 6,4 cm op l.2. De afmetingen van de letters laten een aanzienlijk monument vermoeden.

1. SAC[]: kan het begin zijn van sacrum wat op het religieus karakter van het opschrift kan wijzen.

2. GETVS: waarschijnlijk het einde van een naam zoals bv. Vegetus¹.

3. CV[---/---]TVB: J.P. Waltzing leest hier cu[m ---con]tub[ernalibus], "met de krijgsmakkers". Vgl. M. Lesenne.

Datering: de kwaliteit van de letters wijst op een datering in de 2de of het begin van de 3de eeuw.

¹Vgl. A. MÓCSY, Nomenclator, p. 393; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 472.

2.1.1.10. CIL, XIII, 11308; ILB, 14.

Vindplaats: Tongeren, ten laatste in 1912.

Bewaarplaats: Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren.

Toestand: het opschrift is dermate beschadigd dat iedere tekstherstelling uitgesloten is.

---AI[---/---]I.F.---

Afmetingen : 9,5 x 10 x 5,5 cm.

Datering: onbepaald.

2.1.1.11. CIL, XIII, 11306; M. LESENNE, Repertorium, p. 91; ILB, 15.

Vindplaats: Tongeren: 1910.

Bewaarplaats: verdwenen.

Toestand: ---

[In h(onorem)] d(omus) d(ivinae) (?) [---/---]INIM---

D(ono) D(edit) / INIM: M. Lesenne.

Ter ere van het goddelijke (= keizerlijke) huis (?) ---.

1. [INH]DD: zie 2.1.1.8.

Wijopschrift, 20 x 15 cm.

Datering: In h.d.d. laat een datering op het einde van de 2de of de 3de eeuw toe.

2.1.1.12. CIL, XIII, 2, 2, 9158; RIESE, 1967; ILS, 5839; ER, II, 1594; M. LESENNE, Repertorium, p. 87; ILB, 135.

Vindplaats: Tongeren, omstreeks 1820 (1817?), tijdens wegenwerken, juist buiten de Sint-Truiderpoort.

Bewaarplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.

Toestand: sterk fragmentair. Van het oorspronkelijk octogonaal prisma bleven slechts drie zijden gedeeltelijk bewaard.

Zijde 1:

[Bonna] l(eugae) XI
[Rigo]magus l(eugae) VIII
[Antu]nnacum l(eugae) VIII
[Conf]luentes l(eugae) VIII
[Bo]udobriga l(eugae) VIII
[Vo]solvina l(eugae) VIII
[B]ingium l(eugae) VIII
[Mo]gontiacum l(eugae) XII
[Bu]conica l(eugae) VIII

Bonn
Remagen
Andernach
Koblenz
Boppard
Oberwesel
Bingen
Mainz

[Borb]etomag(us) of [Borb]itomag(us) l(eugae) XI Worms

Zijde 2:

[---] l(eugae) XV	
[Nov]iomag(us) l(eugae) XV	La Noue Maga (?)
Durocorter(um) l(eugae) XII	Reims
Ad Fines l(eugae) XII	Fismes
Aug(usta) Suessionum	Soissons
l(eugae) XII	
Isara l(eugae) XVI	Oise
Roudium l(eugae) VIIII	Roye
Seeviae of Sefulae l(eugae) VIII	---
Samarabriva	Amiens
l(eugae) ---	

Zijde 3:

Item	
a Cas-	Kassel
tello	
Fines Atrebatiu[m]	grens van de civitas
l(eugae) XIIII	der Atrebaten
Nemetac(um) l(eugae) [---]	Arras
Item	
a Ba[gaco ---]	Bavay

Itinerarium, zwarte steen, octogonaal prisma, zijde 1: 25 x 14 cm; zijde 2: 34 x 14,5 cm; zijde 3: 37 x 16 cm.
Hoogte van de letters: zijde 1: respectievelijk 1 en 1,5 cm; zijde 2: 1,6 cm; zijde 3: respectievelijk 3, 3,5, 1,8, 2, 1,8, 3 cm.

1. leugae: Gallische lengtemaat overeenkomstig met 1500 Romeinse voet of ca. 2200 m. Het itinerarium bevond zich vermoedelijk op het forum van Atuatuca Tungrorum. Op de drie bewaarde zijden staan de volgende wegen met afstand aangeduid¹:

- Keulen-Worms, langs de linker Rijnsoever.
- Metz-Amiens over Reims.
- Kassel-Atrecht.
- een weg die uit Bavai vertrekt.

Datering: ca. 200 (ILB).

¹Voor gedetailleerde commentaar, zie ILB.

2.1.1.13. CIL, XIII, 10027, 212a; M. LESENNE, Repertorium, p. 92; ILB, 139 bis.

Vindplaats: Tongeren.
Bewaarplaats: Musée Curtius, Luik.
Toestand: goed.

He(rculi) M(agusano)

Aan Hercules Magusanus.

Opschrift op een bronzen armband, diameter: 7,8 cm. Hoogte van de letters: 0,25 cm.

1. Gelijkaardige armbanden werden gevonden te Bonn (212b) Keulen (212c) en Grimmlinghausen (212d).

2. Magusanus: Germaanse bijnaam van Hercules, mogelijk adjectief afgeleid van de plaatsnaam Magusa. Men kan uit de inscripties opmaken dat de verering van Hercules vrij populair was bij de Tungri. Zie ook bij Batavi, Marsaci, Cugerni, Baetasii. De cultus was vooral in Germania Inferior verbreid¹.

Datering: onbepaald.

2.1.1.14. CIL, XIII, 10025; M. LESENNE, Repertorium, p. 91.

Vindplaats: Tongeren, 1698, in de tumulus "de gecloven Tombe"².
Bewaarplaats: verloren sedert 1761.
Toestand: ---.

Politicus Albinae / karissimae suae

Politicus aan zijn dierbaarste Albina.

Inscriptie op een glazen visvormige urne.

¹Zie ook 2.1.1.13., 2.1.4.1., 2.1.4.2., 2.1.4.3., 2.1.4.4. A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 386-387; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 125. Betreffende de cultus van Hercules Magusanus, vgl. H.G. HORN, Eine Weihung für Hercules Magusanus aus Bonn, in BJ, 170, 1970, p. 233-251; M. JACZYNOWSKA, Le culte de l'Hercule romain au temps du Haut-Empire, in ANRW, 17,2, 1981, p. 631-661; M.-L. GENERRIER, Le culte d'Hercule Magusanus en Germania Inférieure, in Les grandes figures religieuses. Fonctionnement pratique et symbolique dans l'antiquité. Colloque Besançon, 25-26 avril, 1984; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 626-629; W.A. VAN ES & W.A.M. HESSING, Herculi Magusano: een wijaltaar uit Houtem, in Feestbundel Prof. dr. D.P. BLOK, 1990, p. 81-90, vooral p. 85 e.v.; N. ROYMANS & T. DERKS, Ein Keltisch-Römischer Kultbezirk bei Empel (Niederlande), in Archäologisches Korrespondenzblatt, 20, 1990, p. 443-451, bijzonder 449-450.

²Zie ook J. PAQUAY, Tongeren voorheen, p. 73, n. 3.

1. Politicus: naam van Romeins-mediterrane herkomst¹.

2. Albina: vgl. met Albinus. Naam van Romeins-mediterrane herkomst waarachter mogelijk een Keltische naam schuil gaat, vgl. met Albinussus².

Datering: onbepaald.

2.1.1.15. CIL, XIII, 10026, 15; M. LESENNE, Repertorium, p. 91; K.S. PAINTER, A Late-Roman Silver Ingot from Kent, in The Antiquaries Journal, 52, 1972, p. 86.

Vindplaats: Tongeren (Koninksem) op de plaats "Paspoel". Verdere vondstomstandigheden zijn niet bekend.

Bewaarplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel, inv. nr. B 1537.

Toestand: fragmentair.

Leo excudi[t] [hoc]

Leo heeft dit vervaardigd.

Zilveren staaf, 7,2 x 5,6 cm (320 gr.) met merkteken van de fabrikant en tegenmerk in de vorm van een dolfijn in een cirkel.

1. Leo: naam van Romeins-mediterrane herkomst³.

Datering: onbepaald.

2.1.1.16. CIL, XIII, 3595; M. LESENNE, Repertorium, p. 91-92.

Vindplaats: Tongeren, 1818, tijdens de afbraak van een deel van de wallen aan de oostrand van de stad.

Bewaarplaats: ---.

Toestand: ---.

Aurunc(ulus) Pertur(ius) lib[r]ari(us) centur(io) leg(ionis) IV

Mogelijk een onzekere lezing⁴.

Massief zilveren phalera.

¹A. MÓCSY, Nomenclator, p. 227.

²A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 82; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111; IDEM, Ubier, p. 114; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 227; D.- E. EVANS, Gaulish Personal Names. A Study of Some Continental Celtic Formations, 1967, p. 301-304; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 11; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 290.

³L. WEISGERBER, Ubier, p. 85, 114, 185, 200, 211, 346, 350; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 11, 21, 86, 88, 327; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 162; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 351.

⁴Zie hierover CIL en L. VAN DE WEERD, in AC, 4, 1935, p. 179-180.

1. Aurunculus: naam van Romeinse herkomst. Vgl. ook met Aurunculeius en Aurunculeianus¹.

2. Perturius: naam van Romeins-mediterrane herkomst?

Datering: onbepaald.

2.1.1.17. ILB, 16.

Vindplaats: vermoedelijk Tongeren.

Bewaarplaats: Musée Curtius, Luik.

Toestand: sterk fragmentair.

---IO[---/---]TEM[---/---]ONRE[---/---]ITEM[---/---]ACF(ofE)---

Afmetingen: 45 x 31 x 27 cm.

Hoogte letters: 6,5 - 7,5 cm.

De mogelijke aanwezigheid van het woord item op de lijnen 2 en 4 wijst op een cursus honorum of een itinerarium.

Datering: onbepaald.

2.1.2. Gors-Opleeuw.

2.1.2.1. CIL, XIII, 3599; RIESE, 2596; ER, II, 1402; W. MEYERS, L'administration de la province romaine de Belgique, p. 125; ILB, 21.

Vindplaats: Gezien te Gors-Opleeuw door H. Van den Berch, heraut van Luik-Looz van 1640 tot 1666. De kopie van H. Van den Berch bevindt zich in het manuscript "Recueil d'épithes", p. 273. Dit manuscript wordt bewaard op het kasteel van Hamal te Rutten².

Bewaarplaats: verdwenen.

Toestand: ---.

C(aius) Gracileius Simili[s] / aedil(is) c(ivitatis) T(ungrorum) sibi fe[c]i[t] / et Quinto libert[o.]I[...] / Audax et Quintu[s]---

Caius Gracileius Similis, aedilis van de civitas Tungrorum heeft dit monument opgericht voor zichzelf en zijn vrijgelatene Quintus. Audax en Quintus ---

Grafopschrift.

1. Gracileius: waar L. Weisgerber aanvankelijk meende te doen te hebben met een niet-Romeinse naam, definieert hij later deze als

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 282; I. KAJANTO, Lat. cogn., p. 141; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 40; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 28.

²L. NAVEAU DE MARTEAU en A. POULLET, Recueil d'épithes de Henri Van den Berch heraut d'armes de Liège-Looz de 1640 à 1666, 2 vol., Luik, 1925-1928, II, p. 229, n° 1882; J. PAQUAY, Tongeren voorheen, 1934, p. 60.

een naam van Romeins-mediterrane herkomst.

De vraag kan gesteld worden of Gracileius niet gevormd werd door het Gallische suffix -eio- toe te voegen aan de Romeinse naam Gracilis.

Hieruit zou men kunnen concluderen dat men eventueel te maken heeft met iemand die genaturaliseerd is of die afkomstig is van een genaturaliseerd persoon. Deze persoon zou het Romeinse burgerrecht eventueel kunnen verkregen hebben van Aelius Gracilis die ten tijde van keizer Nero in Gallia Belgica gouverneur was (TAC., Annales, XIII, 53; PIR(2), A 182)¹.

2. Similis: naam van Romeinse herkomst².

3. aedilis: het opschrift schenkt ons hier een zeldzaam getuigenis van een magistraat uit de civitas Tungrorum. Een gelijkaardig getuigenis stamt uit Moesia Inferior (cfr. 2.10.1.1.). Hij was belast met de organisatie van de politiediensten, de voedselvoorzieningen en de spelen³.

4. Quintus: naam van Romeinse herkomst. Hierachter gaat zonder twijfel een Gallische naam schuil (cintu-)⁴.

5. Audax: naam van Romeinse herkomst. Hierachter gaat zonder twijfel een Germaanse naam schuil (audags)⁵.

Datering: einde 2de-3de eeuw⁶.

¹Zie L. WEISGERBER, Rhenania, p. 283, p. 131 en 235; G. RUPPRECHT, Untersuchungen, p. 196; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204 en 215; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1069.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 222, 254, 279, 282, 387, 390, 411; IDEM, Ubier, p. 97, 115, 117, 131, 136, 158, 162, 233, 258, 259, 288, 325, 331, 338, 343, 350, 354, 357, 416; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 289; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 267; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 404.

³A. WANKENNE, in AC, 33, 1965, p. 167; IDEM, La Belgique, 1972, p. 87; G. RUPPRECHT, Untersuchungen, p. 196; W. VANVINCKENROYE, Tongeren, p. 60; T. BECHERT, Römisches Germanien, p. 116.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 222, 224, 249, 279, 282; IDEM, Ubier, p. 94, 115, 125, 126, 136, 138, 202; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 20 n. 2, 30, 39, 41, 73, 74, 75bis, 77, 174 (293); A. MÓCSY, Nomenclator, p. 239; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 389.

⁵L. WEISGERBER, Rhenania, p. 222, 279, 282; IDEM, Ubier, p. 73, 114; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 268; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 37; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 298.

⁶J.G. DEMARTEAU, Ardenne, p. 55; J. PAQUAY, Paganisme et christianisme en Tongrie, in BSSLL, 35, 1920, p. 40.

2.1.3. Vliermaal (Kortessem).

2.1.3.1. C. ISINGS, in FA, 24-25, 1969-1970, nr. 10197; J.E. BOGAERS, in Archeologie, 1971, 1, p. 19-20; G. BAUCHHENSS & P. NOELKE, Die Jupitersäulen in den germanischen Provinzen (Beih. BJ, 41), 1981, nr. 214; ILB, 23; AE, 1986, 513.

Vindplaats: Zammelen, 1969, in een boerderij.

Bewaarplaats: Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren.

Toestand: goed. Deze sokkel met de vermelding van het jaartal 1627, werd in de kerk van Zammelen als wijwatervat hergebruikt.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / sacra / Clement[i]/nus Felix

Altaar, gewijd aan Iupiter Optimus Maximus. Clementinus Felix (heeft het geplaatst).

Wijopschrift op altaar of sokkel van een Iupiter-gigantenzuil, 57 x 42 x 40 cm.

Hoogte van de letters: respectievelijk 9, 7, 6,5, en 5,5 cm.

1. I(ovi) O(ptimo) M(aximo): in Germania Inferior met inbegrip van de civitas Tungrorum zijn slechts 10 wijopschriften op Iupiterzuilen bewaard gebleven. In 3 inscripties wordt de naam van de dedicant vermeld. Telkens gaat het om Romeinse burgers. Wijdingen aan Iupiter zijn algemeen genomen evenwel vrij frequent¹.

2. sacra: normaal zou men hier sacrum dat vaak op de naam van de god volgt, verwachten. Sacra kan nominatief onzijdig meervoud zijn of meer waarschijnlijk nominatief vrouwelijk enkelvoud. Men kan dan vertalen door altaar, of door de naam Sacra. Indien Sacra een persoonsnaam is, dan kan het zowel om een Romeinse als om een Gallische naam gaan².

3. Clementinus Felix: naam van Romeinse herkomst. Indien men opteert voor één dedicant, dan is Clementinus het nomen gentilicium. A. Mócsy haalt hiervoor echter geen enkel voorbeeld aan³.

Datering: midden-keizertijd.

¹Zie F. DREXEL, Götterverehrung, p. 23, 39, 48 e.v., 53 e.v., 60; G. BAUCHHENSS & P. NOELKE, p. 307; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 630.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 120, 121, 128, 228, 279, 283.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 112, 221, 279, 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 13, 22, 26, 29, 30, 57, 71, 72bis, 73, 134, 272; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 81 en 125; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 315 en 330.

2.1.4. Jeuk.

2.1.4.1. CIL, XIII, 3600; RIESE, 2805; G. RENSON, in OLL, 4, 1949, p. 46; ILB, 24.

Vindplaats: Jeuk, 1575-1600, op het kerkhof van de Sint-Georgeskerk.

Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.

Toestand: ---.

Herculi / Probus / Verecun / di fil(ius) / v(otum) s(olvit)

Aan Hercules, Probus, zoon van Verecundus, heeft zijn gelofte ingelost.

Wijopschrift.

1. Probus: naam van Romeinse herkomst¹.

2. Verecundus: naam van Romeinse signatuur. Zonder twijfel gaan hierachter twee Gallische elementen schuil, nl.: ver- (intensief prefix) en condo- (rede, intelligentie)².

Datering: onbepaald.

2.1.4.2. CIL, XIII, 3601; H. SCHUERMANS, in BSSLL, 14, 1878, p. 98; G. RENSON, in OLL, 4, 1949, p. 46; ILB, 25.

Vindplaats: Jeuk, 1575-1600, op het kerkhof van de Sint-Georgeskerk.

Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.

Toestand: ---.

Hercu/li Leubas/na Flo/rentin(i) / filia / v(otum) s(olvit)

Aan Hercules. Leubasna, de dochter van Florentinus, heeft haar gelofte ingelost.

1. Leubasna: vgl. met Leubasnus, naam van Germaanse oorsprong. Vrij veel namen zijn etymologisch verwant. Zij komen voor in de civitas Tungrorum, in Germania Inferior en Germania Superior³.

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 68 en 253; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 233; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 385.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 222, 250, 279, 282, 380; IDEM, Ubier, p. 101, 115, 125, 126; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 68, 264; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 307; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 420.

³Voor meer details: zie ILB. Vgl. bv. L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 280, 283-284, 357, 382, 386-387, 391, 410-411, 435-437; IDEM, Ubier, p. 150, 167, 374, 375; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1049; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204 en 265; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1071-1072; IDEM, in Germanenprobleme, p. 123; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 162.

2. Florentinus: naam van Romeinse herkomst¹.

Datering: onbepaald.

2.1.4.3. CIL, XIII, 3602; ILS, 3461; RIESE, 2822; G. RENSON, in OLL, 4, 1949, p. 46; ILB, 26.

Vindplaats: Jeuk, 1575-1600, op het kerkhof van de Sint-Georgeskerk.

Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.

Toestand: ---.

Herculi et / Alcmenae / C(aius) Materni/us Primus / v(otum)
p(osuit) l(ibens) m(erito)

Aan Hercules en Alcmena. Caius Maternius Primus heeft het beloofde wijaltaar graag en terecht opgericht.

Wijaltaar.

1. Hercules en Alcmena: Alcmena was de dochter van Elektryon, koning van Mykene (of Tiryns), en echtgenote van Amphitryon. Uit de gemeenschap van Alcmena en Zeus werd Herakles (= Hercules) geboren².

Dit is de enige inscriptie van de Tres Galliae en Germania die gewijd is aan Hercules en zijn moeder (zie index op CIL, XIII). De aanwezigheid van deze, in wezen Griekse sage, in de Gallo-Romeinse eredienst verwacht men niet in deze uithoek van het Imperium Romanum en zij laat een zeer diepe romanisatie van de betrokken dedicant veronderstellen. Mogelijk hebben wij hier zelfs te doen met een persoon van mediterrane (Italische?) origine. Het gebruik van de tria nomina versterkt deze hypothese.

2. Maternius: naam van Romeinse herkomst, frequent bij de Ubii³.

3. Primus: naam van Romeinse herkomst, frequent bij de Treveri, Ubii en Mediomatrici. De tria nomina wijzen op het Romeinse burgerrecht van de betrokkene⁴.

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 112, 279, 283; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 28, 45, 46, 189=233; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 128; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 333.

²Betreffende de sage, zie bv. P. GRIMAL, Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine, 1963, p. 26.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 222, 279, 282, 387, 411; W. SCHULZE, Eigennamen, p. 192; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 181; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 181.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 112, 222, 279, 282, 387, 411; IDEM, Ubier, p. 115; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 29, 30, 73, 74, 75, 76, 77, 134 (276), 291; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 232; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 384.

Datering: onbepaald.

2.1.4.4. CIL, XIII, 3603; RIESE, 2809; G. RENSON, in OLL, 4, 1949, p. 46; ILB, 27.

Vindplaats: Jeuk, 1575-1600, op het kerkhof van de Sint-Georgeskerk.

Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.

Toestand: ---.

Hercul(i) / Vaduna / Car(---i) fi/lia v(otum) s(olvit)

Aan Hercules. Vaduna, dochter van Car--- heeft haar gelofte ingelost.

Wijopschrift.

1. Vaduna: vgl. met Vadunus. Germaanse naam volgens L. Weisgerber en K. Scherling, Keltisch volgens A. Holder, van onbekende oorsprong echter volgens H. Birkhan¹.

2. Car---: begin van een naam van Romeinse of Gallische herkomst met als stam caro- of begin van een Gallische naam met als stam caranto-².

Datering: onbepaald.

2.1.5. Sint-Huibrechts-Hern.

2.1.5.1. CIL, XIII, 3592; RIESE, 3557; ILS, 4755; ER, II, 1576; ILB, 29.

Vindplaats: Sint-Huibrechts-Hern, 1855.

Bewaarplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.

Toestand: goed.

Vihansae / Q(uintus) Catius Libo Nepos / centurio leg(ionis) III / Cyrenaicae scu/tum et lanceam d(ono) d(edit)

1.2: Cattus: CIL.

Aan Vihansa. Quintus Catius Libo Nepos, centurio van de legio III Cyrenaica heeft zijn schild en lans als wijgave geschonken.

Wijopschrift op een bronzen tabula ansata met twee spijkergatjes, 5 x 14 cm.

Hoogte van de letters: 0,7-0,8 cm.

¹A. HOLDER, Sprachschatz, III, kol. 83; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 283; IDEM, Ubier, p. 158; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 299; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204 en 217.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 128, 279, 282-283; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204.

1. Vihansa: Germaanse godin van de oorlog. De naam Vihansa kan etymologisch in verband gebracht worden met wīg, gevecht en wihan, vechten, strijden¹.

2. Catius: naam van Romeinse herkomst. Indien de centurio afkomstig is van Gallië, kan Catius een Gallische naam dekken gevormd op de stam catu-².

Het is niet zeker dat deze centurio, zoals vaak werd aangenomen, in het land der Tungri is geboren³.

In CIL wordt uitdrukkelijk vermeld dat in de inscriptie 'Cattus, non Catius' te lezen is. De lectuur Cattus gaf aanleiding tot de identificatie met de centurio Cattus of Cattius wiens opschrift van het begin van de 1ste eeuw in Coptos in Egypte (CIL, III, 6627) gevonden werd⁴.

3. Libo: naam van Romeinse herkomst. Indien de centurio van Gallische origine is, kan deze naam tevens een Germaanse naam dekken, verwant aan bv. Leubasna⁵.

4. Nepos: zie 2.1.1.5.

De tria nomina van Q. Catius Libo Nepos wijzen op het Romeins burgerschap.

5. legio III Cyrenaica: de legio III Cyrenaica, die volgens de melding van Cassius Dio (LV, 23, 2) tot de regering van keizer Augustus teruggaat, was tijdens het begin van de 1ste eeuw te Coptos in Egypte gelegerd (CIL, III, 6627). Op het einde van de regering van keizer Augustus of bij het begin van de regering van keizer Tiberius werd de legio waarschijnlijk overgeplaatst naar het kamp van Nikopolis bij Alexandria (CIL, III, 6591) waar zij samen met de legio XXII gelegerd was. Deze overplaatsing voltrok zich ten laatste ten tijde van keizer Caligula. Hier is de legio gebleven tot haar vertrek uit Egypte tussen 120 en 127 (BGU, I, 140 van 119 n.Chr.). Uit een opschrift, gevonden te Iversheim blijkt dat de legio of minstens een vexillatio van de eenheid

¹Zie P. MARCHOT, in Zeitschrift für Romanische Philologie, 50, 1930, p. 348; F.M. HEICHELHEIM, Vihansa, in RE, VIII, A, 1958, kol. 2133 e.v.; F. DREXEL, Götterverehrung, p. 41, 42; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 652; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 126; P. DERKS, Neuentdeckte Götter am Niederrhein. Zum Heiligtum im Krefeld-Elfrath, in Rheinische Vierteljahrsblätter, 55, 1991, p. 338, n. 96.

²Zie L. WEISGERBER, Ubier, p. 174-175 en 221; W. SCHULZE, Eigennamen, p. 76, 423; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 71; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 50; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204.

³Zie J.E. BOGAERS, Germania, p. 235; IDEM, Civitates, p. 331-332; J. SMEESTERS, Les Tungri, p. 184-185.

⁴E. RITTERLING, Legio, kol. 1508.

⁵Zie bv. K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; W. SCHULZE, Eigennamen, p. 313, 315, 359; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 163; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 351; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1069.

waarschijnlijk in de 3de eeuw (200-270) een tijd in Germania Inferior geopereerd heeft¹.

Datering: indien men de identificatie van E. Ritterling aanvaardt, dateert dit opschrift uit het begin van de 1ste eeuw. Gezien het feit dat deze datering op een verkeerde lezing berust, kan zij niet aanvaard worden².

Anderzijds wordt het Tongers wijopschrift ook in verband gebracht met het verblijf van de legio III Cyrenaica aan de Rijn bij Iversheim. Het zou dan in de 3de eeuw, meer bepaald in de tijd vóór 270, gedateerd moeten worden³.

H. Van de Weerd meende ten onrechte dat wegens de vermelding van een Lancea het opschrift uit de 3de eeuw dagtekende. R. Grosse toonde aan dat dit wapen reeds vanaf de 1ste eeuw in het Romeinse leger gebruikt werd⁴.

2.1.6. Nijvel.

2.1.6.1. M. RENARD, Inscription latine de Nivelles, in RBPH, 33, 1955, p. 321-326; AE, 1956, 165; 1964, 142; F. DE RUYT, in FA, 10, 1955, nr. 5538; ILB, 30.

Vindplaats: Nijvel, 1941, herbruikt bij de bouw van de Collegiale Sint-Gertrudiskerk. Het opschrift zou afkomstig zijn van een naburige necropool zoals Buzet of Liberchies⁵.

Bewaarplaats: Sint-Gertrudiskerk, Nijvel.

Toestand: sterk fragmentair.

--- / Co]nfinis f(ilia) m(onumentum) / [v]iva fecit sibi / [et c]onugi Simil[i] / MMAES---

1.3: de N vertegenwoordigt de ligatuur NI in CONIUGI.

1.4: MMAET: AE, 1956; M(e)M(oriae) AET(ernae): AE, 1956; M. Renard; M(e)M(oriae) (aet)ERNAE: AE, 1964.

--- dochter van Confinis heeft het monument bij leven opgericht voor zichzelf en haar echtgenoot Similis.

¹Zie E. RITTERLING, Legio, kol. 1506 e.v. Over het opschrift van Iversheim, zie G. ALFÖLDY, Epigraphisches aus dem Rheinland, III, in ES, 5, 1968, p. 23-25.

²E. RITTERLING, Legio, kol. 1508.

³J.E. BOGAERS, Germania, p. 235-236; D. WORTMANN, rec. van G. GRIMM, Die Zeugnisse ägyptischen Religion und Kunstelemente im römischen Deutschland, 1969, in BJ, 171, 1971, p. 761.

⁴H. VAN DE WEERD, Les Tungri, p. 57-58; IDEM, in BSSLL, 33, 1915, p. 165; R. GROSSE, in RE, XII, 1925, kol. 618-619; J.E. BOGAERS, Germania, p. 236, n. 31.

⁵G. FAIDER-FEYTMANS, Inscription latine de Nivelles, in AC, 25, 1956, p. 140.

Grafopschrift, 32 x 61 x 28 cm.

Hoogte van de letters respectievelijk 7, 6 en 5,5 cm.

1. Confinis: deze naam verschijnt enkel nog in inscripties te Bingen (CIL, XIII, 7505; AE, 1923, 35). Volgens Kajanto gaat het om een naam van Latijnse origine¹.

2. Similis: cfr. 2.1.2.1.

Datering: 1ste eeuw: AE, 1964; 3de eeuw: F. De Ruyt en G. Faider-Feytmans.

2.1.7. Liberchies.

2.1.7.1. H. VAN DE WEERD, Les récents progrès de l'archéologie nationale, in AC, 1, 1932, p. 348; A. DE LOE, La Belgique ancienne, III, 1937, nr. 46; ILB, 31; AE, 1986, 514.

Vindplaats: Liberchies, II, 1931, op de plaats genaamd Brunehaut, op de weg Bavai-Tongeren-Keulen. Het monument werd hergebruikt bij de bouw van de noordoostelijke toren van het castellum in het begin van de 4de eeuw. Het is misschien afkomstig van een tempel in de vicus van de midden-keizertijd te Liberchies I (Les Bons Villers)².

Bewaarplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.

Toestand: fragmentair, de linkerzijde van de steen werd afgebroken.

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) / [---C]andid / [---]canac / [---]dio
Albi/[no---]iae Albina / [e---]IIA[---]I / [---]C / ---?

Aan Iupiter Optimus Maximus ---.

Wijopschrift, kalksteen, 35 x 65 x 46 cm.

Hoogte van de letters respectievelijk 4,8, 3,7, 3,5, 3 en 2,6 cm.

1. I.O.M.: zie 2.1.3.1.

2. Candid-: vgl. met Candidus, naam van Romeins - Italische herkomst³.

3. Albinus, Albina: cfr. 2.1.1.14.

Datering: midden-keizertijd.

¹I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 312; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 86; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 317.

²J. BREUER, Le fort romain de Brunehaut-Liberchies, in BMRAH, 3, ser. 3, 1931, p. 102-103; H. VAN DE WEERD, p. 348; A. DE LOE, p. 347.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 112, 221, 279; IDEM, Ubier, p. 114 & 126; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 64; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 308.

2.1.7.2. M.-Th. RAEPSAET-CHARLIER & J.C. DEMANET, Liberchies (Pont-à-Celles, Ht), Bons Villers: fragment d'inscription votive, in Archeologie, 1988, 2, p. 162; IDEM, Découverte d'une inscription latine votive à Liberchies (Hainaut), in Helinium, 29, 1989, p. 227-238; AE, 1989, 535.

Vindplaats: Liberchies, 1987, in de vulling van een antieke kelder. Bewaarplaats: ---.

Toestand: beschadigingen aan drie zijden. De tekst bleef evenwel over de volledige lengte bewaard.

[A]ntoni[u]s et] / Lupula p[ro] / se et sui[s] / Iaris[?] / v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito)

Antonius en Lupula hebben voor zichzelf en de hunnen tegenover de (goden) Iarae hun gelofte graag en terecht ingelost.

Wijaltaar, zandsteen, 31 x 30 x 41,5 cm. De hoogte van het altaar in de oorspronkelijke staat kan niet meer achterhaald worden. Hoogte van de letters: 1.1-4: 4,5 cm; 1.5: minimaal 6 cm.

1. Antonius: naam van Romeins-mediterrane herkomst, frequent in Gallia¹.

2. Lupula: naam van Romeins-mediterrane herkomst. Vgl. met Lupulus, Lupus².

3. Iar(is)ae: de lezing stelt geen enkel probleem in tegenstelling tot de interpretatie. Mannelijke of vrouwelijke godheid (Iarissus of Iarissa) of een groep van godheden van het type Matronae, tot nog toe onbekend. M.-Th. Raepsaet-Charlier en J.-Cl. Demanet geven de voorkeur aan een groep van godheden die een lokale variëte vormen op de Matres-Matronae: de Matronae Iarae. Op basis van de persoonsnamen gevormd op Iar- kan men poneren dat deze godheid ongetwijfeld van Keltische oorsprong is³.

Datering: 2de helft 2de - 1ste helft 3de eeuw.

2.1.7.3. ILB, 139.

Vindplaats: Liberchies.

Bewaarplaats: Musée Royal de Mariemont.

Toestand: goed.

¹W. SCHULZE, Eigennamen, p. 124; L. WEISGERBER, Ubier, p. 71, 114, 126, 132, 139, 199; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 19; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 17.

²L. WEISGERBER, Ubier, p. 85, 115; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 328; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 170; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 355.

³A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 13.

Apol(lini) et Mer[c(urio)]

Aan Apollo en Mercurius.

Graffito op de voet van een terra nigra-beker.

1. Apollo: Caesar noemt deze god bij de Galliërs als tweede dadelijk na de hoofdgod Mercurius. Hij was de god van de genezing¹.

2. Mercurius: hoofdgod bij Kelten en Germanen, zeer moeilijk te onderscheiden van de Romeinse Mercurius².

Datering: onbepaald.

2.1.8. Taviors.

2.1.8.1. P. CLAES, Découvertes de l'époque romaine à Taviors, in ASAN, 47, 1954, p. 230-233; FA, 10, 1955, nr. 5512; L. HALKIN, L'inscription romaine de Taviors, in ASAN, 47, 1954, p. 257-265; AE, 1956, 8; AE, 1958, 50; ILB, 32.

Vindplaats: Taviors, 1953, ca. 50 m ten noorden van de weg Bavai-Tongeren-Keulen en 1750 m ten oosten van de tumulus van Hottomont op de plaats "Terre aux pierres". De steen bevond zich in een gewijde put.

Bewaarplaats: Musée Archéologique de Namur.

Toestand: de staat van bewaring is opmerkelijk goed.

Deo Apol(lini) / Ianuari/us Durio/nis (filius) puteum / ex iussu restituit / l(ibens) m(erito)

1.4: PUTEU: AE, 1956, 8; 1958, 50.
PUTEU(m): Halkin.

Aan de god Apollo. Ianuarius, zoon van Durio, heeft de put hersteld op (goddelijk) bevel, graag en terecht.

Wijopschrift, kalksteen, 76 x 37 x 32 cm.

Hoogte van de letters: l. 1-6: 3,5 cm; l.7: 2,5-3 cm.

De uitvoering van het monument en het opschrift is zeer verzorgd.

1. Deo Apol(lini): de god Apollo wordt genoemd met de Romeinse naam. Dit sluit geenszins uit dat in dit geval de dedicant een inheemse god, i.c. Grannus, geassimileerd aan Apollo heeft willen eren. De relatie die Halkin heeft willen leggen tussen een beeldje van een paard, gevonden op de bodem van de put, het feit

¹CAES., BG, VI, 17: Apollinem morbos depellere. Vgl. F. DREXEL, Götterverehrung, p. 5, 13, 14, 16, 25, 30, 45, 51; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 633.

²CAES., BG, VI, 17,1; TAC., Germ., 9. Vgl. F. DREXEL, Götterverehrung, p. 6, 12 e.v., 25, 28 e.v., 31 e.v., 45 e.v., 58, 62, 65; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 632-633.

dat Taviere een weg-vicus was met een mansio en waar dus paarden aanwezig waren en het feit dat het beschermheerschap over paarden soms door Apollo waargenomen werd, is volgens M.-Th. Raepsaet-Charlier en A. Deman sterk hypothetisch¹.

2. Ianuarius: naam van mediterrane, Romeinse herkomst. Deze persoon schijnt geen rol in het openbare leven gespeeld te hebben. Hij was zelfs geen Romeins burger vermits hij enkel door het praenomen en de filiatie aangeduid werd².

3. Durio: volgens L. Weisgerber en A. Holder naam van Gallische herkomst, volgens G. Werle en M. Schönfeld naam van Germaanse herkomst³.

Datering: Deo duidt op een datering vanaf Antoninus Pius (138-161). Op basis van de uitvoering van de tekst dateert Halkin het monument in het midden van de 2de eeuw. De stratigrafie van de waterput is onvoldoende klaar om de datering te preciseren. Het vaatwerk en de bronzen munten, respectievelijk van Hadrianus en Marcus Aurelius, wijzen erop dat de steen begraven werd na 161, mogelijk nog tot in de loop van de 1ste helft van de 3de eeuw⁴.

2.1.9. Namen (Namurcum).

2.1.9.1. J.P. WALTZING, in AFAHB, 1903, nr. 1; CIL, XIII, 3620; RIESE, 1; ER, II, p. 522 en III, p. 235; ILB, 33; E. SCHALLMAYER, et alii, Der römische Weihebezirk von Osterburken I, nr. 25.

Vindplaats: op de citadel te Namen, 1886. De steen werd hergebruikt in een constructie van de 12de eeuw, "Vieux Château".

Bewaarplaats: Musée Archéologique de Namur.

Toestand: vrij goed.

D(is) M(anibus) / Acceptus Victoris (filius) sibi et / Ammai suae
co(n)iug(i) et Victo/rio Victorino b(ene)f(iciario) co(n)s(ularis) / fratri posui/t

¹Zie ook 2.1.7.3. Vgl. L. HALKIN, p. 262-264; A. WANKENNE, La Belgique, 1972, p. 114; IDEM, La Belgique, 1979, p. 68; M.E. MARIEN, Belgica antiqua, p. 203.

²Zie ook CIL, XI, 5737; III, 1503. L. HALKIN, p. 261; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 116, 221, 225, 279, 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 29, 30, 60, 61, 218; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 148; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 344.

³Zie ook CIL, XIII, 3493; VII, 332; XIII, 10006, 30. L. WEISGERBER, Rhenania, p. 58 en 392; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 1380; G. WERLE, Personennamen, p. 8 en 36; M. SCHÖNFELD, Wörterbuch, p. 73; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 104.

⁴Vgl. P. CLAES, p. 232; A. WANKENNE, La Belgique, 1972, p. 114; M.E. MARIEN, Belgica antiqua, p. 203.

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Acceptus, zoon van Victor, heeft (dit monument) opgericht voor zichzelf en Amma, zijn echtgenote en Victorius Victorinus, beneficiarius consularis, zijn broer.

Grafopschrift, kalksteen, 143 x 74 x 43 cm.

Hoogte van de letters: 2,5-3 cm.

De tekst is gegraveerd in een tabula ansata: 32 x 60 cm.

1. Acceptus: naam van mediterrane, Romeinse herkomst, zeer frequent gebruikt bij de Treveri¹.

2. Victor, Victorius, Victorinus: naam van Romeinse, Italische herkomst, zeer frequent gebruikt bij de Ubii en de Treveri. Victorius Victorinus is als beneficiarius Romeins burger en draagt de tria nomina. Het praenomen werd echter zoals vaak niet weergegeven².

3. Amma: naam van onbestemde oorsprong voor L. Weisgerber, H. Birkhan en G. Neumann. Gallische naam voor A. Holder, Germaanse naam voor G. Werle en K. Scherling³.

4. Beneficiarius consularis: Beneficiarii waren oorspronkelijk soldaten vrijgesteld van de munera. Vanaf de keizertijd behoorden zij tot de principales die aan het officium van de gouverneur konden toegevoegd worden: de beneficiarius consularis of de beneficiarius procuratoris. Hun opdracht lag bij de staf van de gouverneur of aan het hoofd van een statio (wegenwacht). Zij stonden in die hoedanigheid in voor de beveiliging van communicatielijnen en bevoorradingsroutes⁴.

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd. De oudste opschriften met een dergelijke vermelding van een b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) dateren uit de periode van

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 113, 279, 282; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 2; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 287.

²J.P. WALTZING, p. 550; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 222, 279, 282; IDEM, Ubier, p. 115, 117, 125, enz.; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 11, 18, 30bis, 57, 72, 89, 96, 98, 278 (362); A. MÓCSY, Nomenclator, p. 311; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 422.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 129, 133, 134, 141, 144, 146, 246, 254, 279, 282-284; IDEM, Ubier, p. 156, 198, 248, 252, 397; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1070; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 128-131; G. WERLE, Personennamen, p. 25-26; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 16.

⁴Betreffende de beneficiarii, zie A. VON DOMASZEWSKI, Beneficiarii, in RE, III, 1899, kol. 271-272; IDEM, in WDZ, 1895, p. 97-100 en 21, 1902, p. 158-211; IDEM, Rangordnung, p. 32-34 en 48; E. STEIN, Beamten, p. 33 en 78-83; R.W. DAVIES, Singulares and Roman Britain, in Britannia, 7, 1976, p. 138.

Hadrianus¹.

2.1.9.2. J.P. WALTZING, in AFAHB, 1903, nr. 2; CIL, XIII, 3621; RIESE, 3973; ILB, 34.

Vindplaats: op de citadel te Namen, 1886.

Bewaarplaats: Musée Archéologique de Namur.

Toestand: beschadigingen aan de linkerbovenhoek. Het opschrift zelf is volledig leesbaar.

D(is) M(anibus) / Cassius Pompeianus / sibi et Mattae uxori / (et) Tito filio / v(ivus) f(ecit)

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Cassius Pompeianus heeft (dit monument) voor zichzelf en Matta, zijn echtgenote, en zijn zoon Titus tijdens zijn leven opgericht.

Grafmonument, kalksteen, 162 x 90 x 70 cm.

Hoogte van de letters: 1.1-4: 7 cm; 1.5: 5 cm.

De tekst is gegraveerd in een tabula ansata: 37 x 77 cm.

1. Cassius: naam van mediterrane, Romeinse herkomst. Zonder twijfel gaat hierachter een Gallische of Germaanse naam schuil².

2. Pompeianus: naam van mediterrane, Romeinse herkomst³.

3. Matta: Gallische naam, gevormd op matu-⁴.

4. Titus: naam van mediterrane, Romeinse herkomst of onbepaalde herkomst volgens L. Weisgerber en I. Kajanto. Gallische naam volgens A. Holder⁵.

¹Betreffende de datering van deze opschriften, zie: R. SYME, The Ummidii, in Historia, 17, 1968, p. 89; G. ALFÖLDY, Fasti Hispanienses, 1969, p. 26-28; E. TOTH, Zur Entwicklung der Bezeichnung consularis der Statthalter, in Alba Regia, 13, 1974, p. 163-165; J. FITZ, Epigraphica VIII, in Alba Regia, 15, 1976, p. 265; B. REMY, Ἱταῖκοί et consulares dans les provinces impériales prétoriennes aux IIe et IIIe siècles, in Latomus, 45, 1986, p. 311-327.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 117, 221, 224, 279, 282; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 832 en III, kol. 1138; W. SCHULZE, Eigennamen, p. 423; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 70; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 49.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 279, 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 153-191; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 228; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 381.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 120, 122, 123, 128, 129, 181-182, 228-229, 279, 283; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 474; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358.

⁵L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 122, 123, 128, 129, 228, 229, 279, 282; IDEM, Ubier, p. 106, 115, 117, 184, 195, 199, 217, 284; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 1862; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 40, 175; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 291; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 413.

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.9.3. J.P. WALTZING, in AFAHB, 1903, nr. 3; CIL, XIII, 3622; RIESE, 3996; ILB, 35.

Vindplaats: op de citadel van Namen, 1886.

Bewaarplaats: Musée Archéologique de Namur.

Toestand: beschadigingen ten gevolge van hergebruik.

D(is) M(anibus) / Haldacco [?Ru]/sonis fil(ius) sib(i) et / Lubaini ux(ori) / (et) Victori et Pru/denti filis [v(ivus) f(ecit)?]

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Haldacco, zoon van Ruso heeft voor zichzelf en zijn echtgenote Lubainis en zijn zonen Victor en Prudens (het grafmonument) tijdens zijn leven opgericht.

Grafmonument, kalksteen, 38 x 50 x 33 cm.

Hoogte van de letters: 4 cm.

De inscriptie lijkt aangebracht te zijn in een tabula ansata.

1. Haldacco: naam van Germaanse herkomst volgens o.a. L. Weisgerber, G. Werle, K. Scherling en H. Birkhan. Gallische of Germaanse naam volgens A. Holder en M. Schönfeld¹.

2. Ruso: naam van onbekende oorsprong volgens L. Weisgerber, Gallische naam volgens A. Holder. Mogelijk ook van Italiaans-mediterrane herkomst, vgl. ook Rusonianus. Rusonis is niet de enig mogelijke herstelling. Wel is deze naam bekend uit meerdere opschriften zoals bv. RIB, 163; Galsterer, 442; Wuilleumier, 355².

3. Lubainis: zie Leubasna onder 2.1.4.2.

4. Victor: zie 2.1.9.1.

5. Prudens: naam van mediterrane, Romeinse herkomst³.

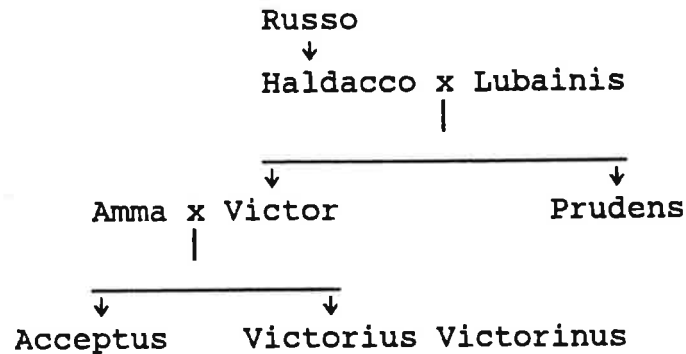
In de veronderstelling dat Victor uit dit opschrift en het opschrift nr. 2.1.9.1. dezelfde persoon zijn, wat uiteraard een zuivere hypothese blijft, dan kan men de volgende genealogie

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 283, 290, 428, 432; G. WERLE, Personennamen, p. 41; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 2048; M. SCHÖNFELD, Wörterbuch, p. 124; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 123.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 232; A. HOLDER, Sprachschatz, II, p. 1251; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 154; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 246; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 394.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 279, 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 68, 250; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 235; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 286.

voorstellen:

Deze mogelijke genealogie geeft via de naamgeving een beeld van de voortschrijdende romanisatie.

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.9.4. J.P. WALTZING, in AFAHB, 1903, nr. 4; CIL, XIII, 3623; ILB, 36.

Vindplaats: op de citadel te Namen, 1886.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: sterk fragmentair op het ogenblik van de vondst.

D(is) [M(anibus)] / Sabinus C (G?) --- [v(ivus) f(ecit)?]

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Sabinus --- heeft (het grafmonument) tijdens zijn leven opgericht.

Grafmonument, kalksteen, 34 x 29 cm.

1. Sabinus: zie 2.1.1.3.

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.9.5. J.P. WALTZING, in AFAHB, 1903, nr. 5; CIL, XIII, 3624; RIESE, 4041; ILB, 37.

Vindplaats: op de citadel te Namen, 1886.

Bewaarplaats: Musée Archéologique de Namur.

Toestand: goed.

D(is) M(anibus) / Securinio Ammi/o patri (et) Ulp(iae) Van/aeniae matri et / Securinae Ammi/ae v(ivi) f(ecerunt) / Madicuae delicata

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Voor Securinius Ammius, de vader, voor Ulpia Vanaenia, de moeder, en voor Securinia Ammia. Zij hebben (het grafmonument) tijdens hun leven opgericht. (Eveneens opgericht) voor Madicua, de geliefde.

Grafmonument, kalksteen, 175 x 73 x 67 cm.

Hoogte van de letters: 1.1-6: 5 cm; 1.7: 1,5 cm.

De tekst is gegraveerd in een tabula ansata. Lijn 7 is blijkbaar achteraf toegevoegd. De tekst is in ieder geval minder diep en in zeer kleine karakters gegraveerd.

1. Securinius, Securinia: namen van mediterrane, Romeinse herkomst¹.

2. Ammius, Ammia: naam van Latijnse herkomst. Zie ook 2.1.9.1².

3. Ulpia: vgl. met Ulpus, naam van mediterrane, Romeinse herkomst, gentilicium van keizer Traianus³

4. Vanaenia: Germaanse naam. Evenwel Gallische naam voor A. Holder. Vgl. met Vanaenius⁴.

5. Madicua: niet-Romeinse naam van onbekende oorsprong voor L. Weisgerber en H. Birkhan, Gallische naam voor A. Holder. Vgl. met Madicius⁵.

6. v.f.: een gelijkaardige uitdrukking zonder aanduiding van het onderwerp komt nog voor in CIL, XIII, 5752. De vermelding van patri en matri zouden kunnen laten veronderstellen dat de dochter het monument heeft opgericht. In dat geval dient men v(iva) f(ecit) te lezen.

7. delicata: delicata[e] voor Waltzing en CIL. Volgens ILB zou de eind-e hier niet zijn voorgekomen en moet delicata een soort Keltische datief zijn, die vooral bij de Treveri voorkwam. Delicatus-delicata drukt een zekere tederheid uit. Deze term wordt vaak gebruikt als aanduiding voor jonge slaven of slavinnen. In rijke huizen komt men vaak dergelijke delicati - delicatae tegen. Buiten Italië is dit fenomeen evenwel vrij zeldzaam⁶.

Datering: het gentilicium Ulpia wijst op een datering vanaf keizer Traianus (98-117).

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 279, 282; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 258; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 166.

²L. WEISGERBER, Ubier, p. 248; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 16.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 251-254, 264, 266, 268, 272, 273, 274, 282, 404; IDEM, Ubier, p. 103, 115, 209, 348, 350, 354; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 317; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 194.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 283, 284; G. WERLE, Personennamen, p. 58; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1071; IDEM, in Germanenprobleme, p. 122; A. HOLDER, Sprachschatz, III, kol. 98; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 300.

⁵L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 283; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 369-370; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 172.

⁶Zie ook J.P. WALTZING, p. 557.

2.1.9.6. CIL, XIII, 3625; J.P. WALTZING, in AFAHB, 1903, nr. 6; ILB, 38.

Vindplaats: op de citadel te Namen, 1886.

Bewaarplaats: verloren. Na de ontdekking werd de steen ter plaatse gelaten en heeft men zich ermee tevreden gesteld een tekening te maken.

Toestand: afgaande op de tekening was de steen vrij ernstig beschadigd.

[D(is) M(anibus) / [---]ONL / [---]VS / [--V?]RSV[S?]LIR / [---
[RT P(osuit)

[D] M [....io....]oni[....i]us [U]rsus lib[e]rt(us) p(osuit): CIL; Waltzing. Deze lezing wordt ook aangenomen door L. Lazarro die hierin het bewijs ziet van een zeldzaam getuigenis van het bestaan van een vrijgelatene in Gallia Belgica. Deze lezing wordt echter niet aanvaard door ILB omdat de afkorting libert niet courant is (CIL, XII, 4916). Bovendien kan het oorspronkelijk opschrift niet meer onderzocht worden en leest de oude kopie LIR en niet LIB¹.

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. --- heeft (dit monument) opgericht.

Grafopschrift, 140 x 55 x 38 cm.

Het opschrift lijkt aangebracht te zijn in een kader.

1. Ursus (?): naam van mediterrane, Romeinse herkomst, eventueel de vertaling van een Keltische naam. Zeer frequent bij de Treveri en de Ubii².

Datering: D.M. veronderstelt een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.9.7. ILB, 38, bis.

Vindplaats: Namen, ca. 1895.

Bewaarplaats: Musée Archéologique de Namur.

Toestand: sterk fragmentair.

---N[--- / ---]QF[--- / ---]HIE[--- / ---]OLI (L?) ---

1.3: eventueel kan men herstellen tot [Virathet]hi e[t]. Het is wel abnormaal dat in dit geval de dedicant (QF: Quinti filius) de naam van de godheid voorafgaat.

¹L. LAZZARRO, Esclaves et affranchis en Belgique et en Germanie supérieure: une approche d'après le matériel épigraphique, in Index, 8, 1978/9, p. 241-279, vooral p. 266.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 113, 117, 118, 279, 282; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 18, 86, 88, 329; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 321; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 416.

Wijopschrift (?), 45 x 12 x 7 cm.
Hoogte van de letters, respectievelijk 5,5, 5,8, 6 en 5,8 cm.

Datering: op basis van lijn 4. Mogelijk kan men dateren op grond van de consullijsten waarbij één van de twee consuls Pollio als praenomen heeft. In dat geval zijn de jaren 23, 81, 166, 176 mogelijk¹.

2.1.10. Stokkem.

2.1.10.1. ILB, 20.

Vindplaats: Stokkem, 1969, hergebruikt in een castellum (?) van de late keizertijd.

Bewaarplaats: Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren.

Toestand: sterk fragmentair.

---II / [---]EO (of Q of C) / [---]R / [---]EF / ---

Wijopschrift (?), 58 x 42 x 39 cm.
Hoogte van de letters: 7-7,5 cm.

1. J. Smeesters is volgens ILB van oordeel dat men lijn 4 kan herstellen tot [pra]ef[ectus]. Het zou gaan om een wijopschrift, opgedragen door een praefectus van een hulpeenheid van een castellum aan de Maas².

Datering: 4de eeuw.

2.1.11. Namêche.

2.1.11.1. A. BEQUET, in ASAN, 9, 1865-1866, p. 354; CIL, XIII, 3618; ILB, 39.

Vindplaats: Namêche waar de inscriptie in 1575 door Ortelius werd gezien.

Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.

Toestand: onbekend.

D(is) M(anibus) / Ninnius / Drausonis (filius) / vivus sibi / m(onumentum) f(ecit)

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Ninnius, zoon van Drauso, heeft dit monument tijdens zijn leven opgericht.

Grafmonument, blauwe steen. Afmetingen zijn niet bekend.

1. Ninnius: vgl. Ninneius, Ninnianus. Naam van onbepaalde oorsprong? Volgens W. Schulze van Romeins-mediterrane herkomst, volgens L. Weisgerber niet-Romeins. De naam komt nog voor in

¹A. DEGRASSI, I fasti consolari dell' imperio romano, 1952, p. 9, 24, 47, 49.

²Vgl. AMMIANUS MARCELLINUS, XVII, 2, 1 en 9, 1.

Aquitania¹.

2. Drauso: naam van onbepaalde oorsprong. Verwante namen zijn: Drousa (CIL, XIII, 8171), Condraussius (RIB, 1005), mogelijk ook Drusus, volgens Suetonius (Tiberius, 3) afgeleid van Drausus. Eveneens verwant met de volksnaam Condruasi. Volgens A. Holder gaat het om een Keltische naam².

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.12. Flémalle.

2.1.12.1. CIL, XIII, 3605; RIESE, 146; ER, II, 450; H. VAN DE WEERD, Inleiding, p. 135-136; A. DEMAN, Le manuscrit 336 du Musée Plantin Moretus d'Anvers, in Acta of the Fifth Epigraphic Congres, 1967, 1971, p. 449; ILB, 43.

Vindplaats: gezien in Flémalle-Grande in 1575 door A. Ortelius en in 1578 door S. de Beaumont.

Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.

Toestand: ---.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Iunoni Minervae Di/anae Nymphis pro sa/lute [[[Imp(eratoris)]] Commodi]] An/tonini Pii Felicis / Aug(usti) / T(itus) Fl(avius) Hospitalis (centurio) leg(ionis) I / M(inervae) Fusciano II et Silano [II] / [---?]

1.3: Numini Fluminis Mosae: A. DE CEULENEER, in BSAHDL, 1, 1881, p. 70-72. Cfr. ook J.-E. DEMARTEAU, Ardenne, p. 75-76.

Aan Iupiter Optimus Maximus, Iuno, Minerva, Diana, de Nymphen voor het heil van Imperator Commodus Antoninus Pius Felix Augustus. Titus Flavius Hospitalis, centurio van de Legio I Minerva, tijdens het consulaat van Fuscianus voor de 2de maal en van Silanus voor de 2de maal.

1. I.O.M.: zie 2.1.3.1.

2. Iuno: op een uitzondering na wordt Iuno nooit alleen of op de eerste plaats vermeld, maar steeds met andere goeden. Zij wordt gesymboliseerd door de pauw³.

3. Minerva: weinig afzonderlijk vermeld, meestal samen met andere goden. Haar populariteit in de civitas Tungrorum blijkt ook uit

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 283, 284; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1070; W. SCHULZE, Eigennamen, p. 424a, 426; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 151; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 202.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 282, 283, 430; H. BIRKHAN, Germanen, p. 185, 187, 204, 214; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 1306-1307; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 107.

³Zie bv. de viergodensteen van Heers of de beeldengroep met tronende Iupiter en Iuno. Vgl. B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 630.

talrijke terracottabeeldjes. Zie ook 2.2.2.5¹.

4. Diana: zuster van Apollo, soms met Nemesis geïdentificeerd. Volgens Ristow werd in het Rijnland Diana vooral als 'Heil und Quellgöttin', godin van de genezing en de bronnen, vereerd².

5. Nymphae: worden in Germania Inferior op vijf altaren geattesteerd, hier samen met de Capitolijnse trias en Diana. Het gaat hier om inheemse bronnympfen³.

6. Titus Flavius Hospitalis: afstammeling van een man die de burgerrechten ontving tijdens de regering der Flavii (69-96).

7. legio I Minerva: 1ste lichterij tijdens de regering van Domitianus in 83. In deze periode maakte de legio I Minerva deel uit van de troepen van Germania Inferior en was gestationeerd te Bonn. Mogelijk staat de aanwezigheid van deze eenheid in verband met de onlusten die in deze regio waren uitgebroken op het einde van de 2de eeuw⁴.

Datering: 188.

2.1.12.2. A. DE CEULENEER, Notice sur un diplôme militaire de Trajan trouvé aux environs de Liège, in BSAHDL, 1, 1881, p. 67-127; CIL, III, suppl.1, XIX (= CIL, XIII, 1, 2, 3606 = XVI, 43 = XVI, suppl. p. 215); L. HALKIN, Le diplôme militaire romain de Flémalle-Haute, in MB, 17, 1913, p. 289-312; RIESE, 1833; ER, II, 107; H. VAN DE WEERD, Inleiding, p. 147; ILB, 137.

Vindplaats: Flémalle-Haute, in de Maasbedding, 1880.

Bewaarplaats: Musée Curtius, Luik.

Toestand: sterk fragmentair.

[Imp(erator) Caesar divi Ne]rvae f(ilius) Nerva Traianus [Augustus German]icus pontifex maximus [tribunic(ia)] potestat(e) co(n)s(ul) II [equitibus et peditib]us qui militant in alis [tribus et cohortib]us sex quae appellantur --- et I Tungrorum --- [--- et sunt] in Britannia sub T(ito) Avidio [Quieto] ---

Imperator Caesar, zoon van de goddelijke Nerva, Nerva Traianus Augustus Germanicus, pontifex maximus, bekleed met de tribunicia potestas, consul voor de 2de maal.

Aan de cavaleristen en de infanteristen die hun militaire dienst doen in de 3 alae en de 6 cohortes die genoemd worden: --- de ala

¹Vgl. B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 632.

²Zie G. RISTOW, Religionen und ihre Denkmäler in Köln, 1975, p. 32; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 633-634.

³Vgl. B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 641.

⁴Vgl. ook met M.E. MARIEN, Belgica antiqua, p. 292; A. VAN DOORSELAER, De Romeinen, p. 82.

I Tungrorum --- en die strijden in Britannia onder het gouverneurschap van Titus Avidius Quietus ---.

Diploma militare, brons, 8,5 x 7,5 x 0,1 cm.

1. Het fragmentair karakter van het diploma veroorzaakte een uitgebreide discussie betreffende de invulling van de hulptroupen. Van de alae is de ala I Tungrorum op het tablet bewaard. Bij de cohortes stelt o.a. L. Halkin op de 4de plaats de cohors I (II?) Tungrorum voor. CIL laat deze lacune open. E. Birley leest hier, waarschijnlijk terecht, [et I Lingonum]¹.

2. Het wordt vrij algemeen aangenomen dat de titularis van het diploma van Flémalle een Tunger was van de ala I Tungrorum. Mogelijk zou hij gerecrueteerd zijn door Q. Petillius Cerealis die in 71 van Germania Inferior naar Britannia werd overgeplaatst (FLAVIUS JOSEPHUS, B.J., VII, 4, 2; TACITUS, Hist., IV, 71-79 en V, 14-26; Agr., 8, 2) en bleef hij meer dan 25 jaren in dienst². Uit een studie van 140 diplomata bleek evenwel dat slechts een gering aantal militairen na hun dienst de streek van hun kazernering verlieten. Van dezen vestigden zich slechts een goede helft in hun geboortestreek. Het is volgens deze studie bijgevolg niet vanzelfsprekend dat de titularis van dit diploma een Tunger geweest is³.

3. T. Avidius Quietus: senatoriale carrière⁴.

Datering: overeenkomstig de titulatuur van Traianus moet het diploma gedateerd worden tussen zijn troonsbestijging op 27 of 28 januari 98 en het ogenblik dat de keizer de titel pater patriae ontving, d.w.z. tussen 20 februari 98 en 14 augustus 99 (CIL, XVI, 44-45)⁵.

¹Zie hierover in detail ILB. Zie ook E. BIRLEY, in JRS, 28, 1938, p. 227-228.

²J.E. DEMARTEAU, Ardenne, p. 54; H. VAN DE WEERD, Les Tungri, p. 56 en 63; L. VAN DE WEERD, in AC, 4, 1935, p. 179; IDEM, in AC, 6, 1937, p. 78-79; H. VAN DE WEERD, Inleiding, p. 147; J. MERTENS, Limburg, p. 34, n. 1; B. DOBSON & J.C. MANN, Roman Army, p. 199, n. 39; J. SMEESTERS, Tungri, p. 178; M.E. MARIEN, Belgica antiqua, p. 162; M.M. ROXAN, The Distribution of Roman Military Diplomas, in ES, 12, 1981, p. 281, n. 55; B. ISAAC, in W. ECK & H. WOLFF, Heer, p. 262 met n. 21.

³Zie M.-Th. RAEPSAET-CHARLIER, Le lieu d'installation des vétérans auxiliaires romains d'après les diplômes militaires, in AC, 47, 1978, p. 557-565. Vgl. E. BIRLEY, Veterans of the Roman Army in Britain and Elsewhere, in Ancient Society, 13/14, 1982/1983, p. 265 & 271, e.v.

⁴PIR (2) A, 1410; P. v. ROHDEN, in RE, II, 1896, kol. 2385 e.v., nr. 8; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, 70 nr. 13; A.R. BIRLEY, Fasti, p. 85 en N. ALFIERI, I fasti consulares di Potentia (Regio V), in Athenaeum, n.s. 26, 1948, p. 110-134 (117 en 130-131).

⁵Zie ook A.R. BIRLEY, Fasti, p. 86.

2.1.13. Vaux-sous-Chèvremont (= Chaudfontaine).

2.1.13.1. CIL, XIII, 3607; RIESE, 3243; ILB, 44.

Vindplaats: Chèvremont, in 1541 mogelijk gezien door J. de Brusthem, in 1541 overgebracht naar Luik waar het gezien werd door H; de Waechtendonck en in 1635 door H. Van den Berch.

Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.

Toestand: ---.

Mercuri(o) / Ingenus / Tanehi fi/[ius] v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Aan Mercurius. Ingenus, zoon van Tanehus, heeft zijn gelofte graag en terecht ingelost.

1. Mercurius: zie 2.1.7.3.

2. Ingenus: naam van Romeins-mediterrane herkomst, mogelijk de vertaling van een Germaanse naam zoals Freio, Freiatto (vrije man). De naam is frequent bij de Ubii¹.

3. Tanehus: naam van ongedefinieerde oorsprong voor L. Weisgerber en H. Birkhan, mogelijk Germaans voor G. Werle, Keltisch volgens A. Holder².

Datering: onbepaald.

2.1.14. Theux.

2.1.14.1. CIL, XIII, 3613; RIESE, 3408; H. LEHNER, in BJ, 129, 1924, nr. 272; ER, II, 1518; G. FAIDER-FEYTMANS, in BMRAH, 46, 1974, p. 91; IDEM, Les bronzes, p. 45; ILB, 45.

Vindplaats: Juslenville, gehucht van Theux, 1557.

Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.

Toestand: ---.

In h(onorem) d(omus) d(ivinae) / D(eo) I(nvicto) M(ithrae) Ax<ius(?)> / Verus [et] / Q(uintus) Vet[us] / et Probinus / Veri (filius) v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito)

1.4: Qu[il]et[us]: CIL.

Ter ere van het goddelijke (= keizerlijke) huis. Aan de onoverwinnelijke god Mithras. Axius Verus, Quintus Vetius en Probinus,

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 221, 247, 279, 280, 282, 404; IDEM, Ubier, p. 114, 125, 126, 131, 132, 191, 292, 295, 296, 354, 355; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 314.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 283; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; G. WERLE, Personennamen, p. 35; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 1719.

zoon van Verus, hebben hun gelofte graag en terecht ingelost.

Wijopschrift, iconografie: rechts, ram; links vermoedelijk een krijger¹.

1. Axius: naam van onbekende oorsprong Vgl. met Ax(s)illius (CIL, XIII, 3641 en 3650) = naam van Romeins-mediterrane herkomst².

2. Verus: naam van Romeins-mediterrane herkomst, mogelijk met Keltische of Germaanse invloed. De naam komt vaak voor bij de Ubii³.

3. Probinus: cfr. Probus onder 2.1.4.1.

4. Q. Vetius: naam van Romeinse, mediterrane, mogelijk ook Gallische oorsprong. De naam komt vrij veel voor in onze gewesten⁴.

5. Mithras: cultus in Belgica geattesteerd door 2 inscripties van Theux en een 20-tal bronzen beelden van Angleur uit het einde van de 2de of begin 3de eeuw⁵.

Dit opschrift, samen met het volgende, lieten veronderstellen dat in de nabijheid van de vicus van Hoëgne een Mithraeum opgericht werd. De plaats van het heiligdom werd evenwel niet weergevonden⁶.

Datering: In h.d.d.D. dateert de inscriptie in de 1ste helft van de 3de eeuw.

¹G. FAIDER-FEYTMANS, in BMRAH, 46, 1974, p. 91; IDEM, Les bronzes, p. 45.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 130; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 117, 363; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 41.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 112, 117, 122, 222, 279, 282, 380, 382, 390; IDEM, Ubier, p. 115, 126, 128, 129, 130; G. WERLE, Personennamen, p. 60; A. HOLDER, Sprachschatz, III, kol. 240; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 20, 22, 68, 133, 235; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 308; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 420.

⁴A. HOLDER, Sprachschatz, III, kol. 264; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 222 en 250; IDEM, Ubier, p. 115, 125, 126, 136, 138, 202; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 309; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 205.

⁵V.-J. WALTERS, The Cult of Mithras in the Roman Provinces of Gaul, 1974, p. 134-138; G. FAIDER-FEYTMANS, Les bronzes, p. 45 en 188-193.

⁶J.E. DEMARTEAU, Ardenne, p. 79-80; H. BAIVERLIN, Le vicus de la Hoëgne et les campagnes voisines, in Verviers et Theux à l'époque romaine, Exposition 26 janvier-24 février, 1974, p. 22.

2.1.14.2. CIL, XIII, 3614 ; RIESE, 3414; H. LEHNER, in BJ, 129, 1924, nr. 273; ER, II, 1519; G. FAIDER-FEYTMANS, in BMRAH, 46, 1974, p. 91; IDEM, Les bronzes, p. 45; ILB, 46.

Vindplaats: Juslenville, gehucht van Theux, 1557.
Bewaarplaats: verloren, handschriftelijk overgeleverd.
Toestand: ---.

D(eo) I(nvicto) M(ithrae) App(ius of ianus) / Freio et Friatto
/ v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito)

1.1: a(ram) p(ublicam) of p(ublice) p(osuerunt): G. Faider-Feytmans.

Aan de onoverwinnelijke god Mithras. Appius (?) Freio en Friatto hebben hun gelofte graag en terecht ingelost.

Wijaltaar.

1. Appius - Appianus: naam van Romeinse, mediterrane herkomst¹.

2. Freio en Friatto: namen van Germaanse herkomst, frequent bij de Tungri en de Ubii. Vgl. ook met Freioverus².

Datering: Deo wijst op een datering vanaf Antoninus Pius (138-161).

2.1.14.3. M.-Th. RAEPSAET-CHARLIER, & A. DEMAN, L'inscription du fanum de Juslenville, in Bulletin de la Société verviétoise d'archéologie et d'histoire, 63, 1983, p. 197-202; AE, 1984, 648; ILB, 46, bis.

Vindplaats: Juslenville, gehucht van Theux, 1975 en 1979, op 600 meter ten zuidoosten van het centrum, in de nabijheid van het fanum³.

Bewaarplaats: Musée d'archéologie et de folklore de Verviers.
Toestand: sterk fragmentair. M.-Th. Raepsaet-Charlier en A. Deman stellen op basis van de 6 weergevonden fragmenten 2 mogelijke tekstherstellingen voor.

1. [In h(onorem) d(omus) d(ivinae) Deo of Deae --- et genio vicanorum Te]ctensium pro [salutate Imp(eratoris) d(omini)]

¹I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 20, n. 2, 40, 172; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 24; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 294.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 282-284, 290-294, 322, 382, 432; G. WERLE, Personennamen, 1, p. 37; 2, p. 55-56, 60; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; H.G. KOLBE, Neue Inschriften aus Bonn, in BJ, 1961, p. 101-102; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358 en 262-265; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1070; IDEM, in Germanenprobleme, p. 122-123; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 129.

³J. MERTENS, Juslenville (Theux, Lg): temple romain, in Archeologie, 1976, 2, p. 77-78.

n(ostri) M(arci) Ant(onii)] Gor[diani Aug(usti)] [Se]veru[s] of Veru[s] of Verv[ecco] [Se]cundini of [Vere]cundini fi[l(ius) d(ono) d(edit)]

Ter ere van het goddelijk (= keizerlijk) huis, aan de god / godin --- en aan de genius van de inwoners van de vicus van Theux voor het heil van onze Keizer, onze Heer Marcus Antonius Gordianus Augustus, Severus of Verus of Vervecco, zoon van Secundinus of Verecundinus heeft (dit monument) ten geschenke gegeven.

2. [In h(onorem) d(omus) d(ivinae) Deo of Deae --- et genio vici Se]veru[s] of Veru[s] of Verv[ecco] [Se]cundini of [Vere]cundini fi[l(ius)] [aedilis of curator of magister of quaestor vicinorum Te]ctensium pro [se et suis v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) Imp(eratore) d(omino) n(ostro) M(arco) Ant(onio)] Gor[diano Aug(usto) et Aviola co(n)s(ulibus)] of [Imp(eratore) d(omino) n(ostro) M(arco) Ant(onio)] Gor[diano Aug(usto) II et Pompeiano co(n)s(ulibus)]

Ter ere van het goddelijk (= keizerlijk) huis, aan de god / godin --- en aan de genius van de vicus, Severus of Verus of Vervecco, zoon van Secundinus of Verecundinus, aedilis of curator of magister of quaestor van de inwoners van de vicus van Theux, lost voor zich en de zijnen zijn gelofte graag en terecht in, tijdens het consulaat van de Keizer, onze Heer Marcus Antonius Gordianus Augustus en Aviola of tijdens het tweede consulaat van de Keizer, onze heer Marcus Antonius Gordianus Augustus en Pompeianus.

Religieus opschrift aangebracht op het epistylum van het fanum (10,10 x 9,60 m) naar aanleiding van een wijding, hoogst waarschijnlijk bij de restauratie van het heiligdom. Hoogte: 5 cm; bewaarde lengte: 73 cm. fragment a: 26,5 cm; b: 10 cm; c: 26 cm; d: 10,5 cm. Hoogte van de letters: 2,5 - 2,7 cm.

1. Te]ctensium: eerste vermelding in de oudheid in een opschrift van de inwoners van Theux waarvan de tot dan toe oudste vermelding van het toponiem Tectis (abl.) dateerde van 814¹.

2. Severus: naam van Romeins-mediterrane herkomst².

3. Verus: zie 2.1.14.1.

4. Vervecco: naam van Keltische oorsprong. G. Neumann prefereert een Latijnse oorsprong op basis van vervex, vervecis³.

¹Voor verdere detaillering en bibliografie, cfr. ILB.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 222, 250, 263, 309, 315, 430; IDEM, Ubier, p. 125, 126, 130, 132, 138; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 11, 20, 22, 30, 68, 69, 256; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 264; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 402.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 283, 284, 290, 291, 293, 295, 325; A. HOLDER, Sprachschatz, III, kol. 252-253; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1069; IDEM, in Germanenprobleme, p. 121;

5. Secundinus: naam van Romeins-mediterrane herkomst¹.

6. Verecundinus: naam van Romeins-mediterrane herkomst, vgl. met Verecundus, 2.1.4.1.

Datering: 239-241.

2.1.14.4. CIL, XIII, 3610; ESPERANDIEU, V, 4002; ILB, 47.

Vindplaats: Juslenville, (Theux), 1869.

Bewaarplaats: Musée Curtius, Luik.

Toestand: fragmentair. Het grafmonument vertoont langs de verschillende zijden breuken.

D(is) M(anibus) / Primus / Marci (filius) ---

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Primus, zoon van Marcus, ---.

Grafmonument, 108 x 68 x 13 cm.

Hoogte van de letters: 1.1: 6,5 cm; 1.2-3: 7 cm.

Vrij onverzorgde bewerking van de steen en typografie.

De volgende motieven komen op de grafsteen voor: driehoek, lotus, vijfhoek, halve cirkel en twee swastika's. Ten gevolge hiervan werd de vraag naar de religieuze betekenis, heidens of christelijk, gesteld. Mogelijk bestaat er een verband met het mithriacisme. Christelijke invloed dient op basis van datering uitgesloten te worden.

1. Primus: zie 2.1.4.3.

2. Marcus: naam van Romeins-mediterrane herkomst. Mogelijk gaat hierachter een Gallische naam schuil².

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.14.5. CIL, XIII, 3611; RIESE, 4241; ILB, 48.

Vindplaats: Juslenville, (Theux) 1868.

Bewaarplaats: Musée Curtius, Luik.

Toestand: sterk fragmentair. Breuken langs de vier zijden, sterk verweerd oppervlak.

D(is) M(anibus) / Supero ---

A. MÓCSY, Nomenclator, p. 308.

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 116, 225, 249, 255, 256, 272, 395, 401, 416; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 292; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 258; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 399.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 117, 221, 223, 279, 282; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 423-424; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 20, n. 2ter, 27, 30, 39, 40, 101, 112, 173; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 178; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 358.

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Voor Super ---.

Grafopschrift, 25 x 20 x 6,5 cm.

Hoogte van de letters op 1.1: 7 cm.

Summiere afwerking. Het opschrift is versierd met een swastika.

1. Super: naam van Romeins-mediterrane herkomst, zeer frequent bij de Ubii, afwezig bij de Treveri en de Mediomatrici¹.

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.14.6. CIL, XIII, 3612; RIESE, 4250; ILB, 49.

Vindplaats: Juslenville (Theux), 1848.

Bewaarplaats: Musée Curtius, Luik.

Toestand: sterk fragmentair. Breuken aan alle zijden, sterke verwerking van de inscriptie.

D(is) M(anibus) / Vervecco / [---]IVM[---/---]AM[---]/A(of M)I---

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Vervecco ---.

Grafopschrift, 54 x 33 x 3,5 cm.

Hoogte van de letters: 1.1: 6,5 cm; 1.2: 5,5 cm; 1.3-5: 4,5 cm.

Een swastika tooit het opschrift.

1. Vervecco: zie 2.1.14.3.

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.14.7. CIL, XIII, 3609; ILB, 50.

Vindplaats: Juslenville (Theux), 1868.

Bewaarplaats: Musée Curtius, Luik.

Toestand: sterk fragmentair. Breuken langs de vier zijden, sterke verwerking van de inscriptie.

Acc[---] / Acc[--- f(i)lius)?] / f(ieri) i(ussit) / ---

Acc---, zoon van Acc--- heeft bevolen dat (het monument) opgericht werd.

Wijopschrift (?), 40 x 36 x 5 cm.

Hoogte van de letters: 1.1-2: 6 cm; 1.3: 4 cm.

1. Acc---: mogelijk Acceptus, Accius of een aanverwante naam van Romeins-mediterrane herkomst. Mogelijk ook naam van Gallische oorsprong zoals Acco².

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 250, 277, 279, 282, 382, 387, 390, 411; IDEM, Ubier, p. 115, 126, 130, 131, 134, 145; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 277; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 277; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 409.

²J.E. DEMARTEAU, Ardenne, p. 79; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 283 en 290; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 16.

Datering: onbepaald.

2.1.15. Strée.

2.1.15.1. J. LOICQ, Une dédicace à Viradecthis découverte à Strée-Lez-Huy, in BSAHDL, 47, 1967, p. 1-21; J. WILLEMS, Strée-lez-Huy. Autel votif d'époque romaine, in BCAHC, 7, 1967, p. 75; J. MERTENS, in FA, 22, 1967, p. 395, nr. 5960; IDEM, Dédicace à Viradecthis, in Archeologie, 1968, p. 36; AE, 1968, 311; P.M. DUVAL, in REA, 70, 1968, p. 428-429; ILB, 51.

Vindplaats: Strée, 1967, omgekeerd onder het altaar van de parochiale kerk ter ere van de H. Nicolaas. De vindplaats ligt 170 m ten westen van de Romeinse weg Tongeren-Aarlen.

Bewaarplaats: in de voornoemde kerk.

Toestand: goed.

In h(onorem) d(omus) d(ivinae) / Deae) Virathe/thi Supe/rina
Sup/ponis (filia) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Ter ere van het goddelijk (= keizerlijk) huis. Aan de godin Virathethis. Superina, dochter van Suppo, heeft haar gelofte graag en terecht ingelost.

Wijaltaar, locale blauwe steen, 96 x 51 x 47 cm.

Hoogte van de letters: 1.1: 5 cm; 1.2-5: 4,5 cm; 1.6: 7,5 cm.

Het altaar vertoont geen bijzondere versieringen.

1. Virathethis: Keltische godin van de strijd en de vruchtbaarheid, oorspronkelijk vereerd in de civitas Tungrorum, voornamelijk bij de Condrusi. Volgens B.H. Stolte was zij mogelijk de schutsgodin van deze stam. Zij wordt door 5 andere inscripties in Britannia en de 2 Germaniae geattesteerd¹:

- Birrens: Deae Viradecthi, RIB, 2108.
- Vechten: Deae [Vir]adecd[i], CIL, XIII, 8815.
- Kälbertshausen: Deae Viroddi, CIL, XIII, 6486.
- Mainz: Virodacti sive Lucene, CIL, XIII, 6761.
- Hedderheim: Deae [Vi]rodachthi, CIL, XIII, 11944.

2. Superina: cfr. 2.1.14.5.

3. Suppo: verwant met Supputus en Suputo. Volgens G. Alföldy mogelijk naam van Keltische oorsprong, volgens AE en P.M. Duval van Germaanse oorsprong, enkel nog bekend door een inscriptie gevonden te Pesch².

¹Vlg. F. DREXEL, Götterverehrung, p. 38 e.v.; F. MARCHOT, Le nom de la déesse condreuse Viradecthis, in Zeitschrift für romanische Philologie, 54, 1934, p. 218-220; A. WANKENNE, La Belgique, 1972, p. 95; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 654-655.

²Vgl. G. ALFÖLDY, Epigraphisches aus dem Rheinland III, 10, Die Inschriften aus dem Tempelbezirk bei Pesch (Kr. Schleiden), in ES, 5, 1968, p. 59, nr. 185 & p. 75; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 1672.

Datering: In h.d.d.D. wijst op een datering in de 1ste helft van de 3de eeuw.

2.1.16. Ciney.

2.1.16.1. J.-E. DEMARTEAU, Ardenne, p. 85; ILB, 54.

Vindplaats: Ciney, ca. 1800.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: sterk fragmentair op het ogenblik van de vondst.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / ---

Aan Iupiter Optimus Maximus, ---.

Wijopschrift.

Het is volgens G. Raepsaet mogelijk dat deze inscriptie in verband gebracht kan worden met een Korinthisch kapiteel dat op dezelfde plaats ontdekt werd en dat zou behoord hebben tot een Iupitergigantenzuil¹.

Datering: onbepaald.

2.1.17. Barvaux-Condroz.

2.1.17.1. CIL, XIII, 3626 en 3627; E. DEL MARMOL, Cimetière franc et inscriptions lapidaires de Barvaux-Condroz, in ASAN, 13, 1875, p. 349-354; H. SCHUERMANS, Epigraphie romaine de la Belgique, in BCRAA, 29, 1890, p. 239-240; ILB, 56.

Vindplaats: Barvaux-Condroz, 1863, op de plaats genaamd "Sur Martimont". Hergebruikt in een Merovingisch graf.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: op het ogenblik van de waarneming bewaard in twee fragmenten.

Lectuur van E. del Marmol:

Fragment 1: AV.. VERV
T.NIOFIE
I.ITVSAV
Fragment 2: VASAENF
LOCAND..DI
VIFICONSVMMAV

Lectuur van H. Schuermans:

Fragment 1: ...AV...AVERV
..T..NTOFIE
..IV..ITVSAV

¹Cfr. G. RAEPSAET, Ciney et le Pagus Condrustis, 1976-1977, II, p. 394-408 (onuitgegeven doctoraatsverhandeling, n.v.).

Fragment 2: ...VASAENE
EC...CAND.I.I./A
VITI CONSVMMAV

Lectuur van CIL:

Fragment 1: 1.2-3: [tes]ta[me]nto fie[ri] / iu[ss]it
Fragment 2: ...]a Saeni[.....]o Candidian[../q]ui [et] consum-
mav[...]

Grafopschrift, fragment 1: 59 x 130 cm, hoogte van de letters:
6 à 8 cm; fragment 2: 53 x 108 cm, hoogte van de letters: 5,5 à
6,2 cm.

1. Vasaeni---: naam van onbekende, mogelijk Germaanse oor-
sprong¹.

2. Candidi---: zie 2.1.7.1.

Datering: onbepaald.

2.1.18. Grandhan.

2.1.18.1. CIL, III, 3630; RIESE, 4126; ILB, 58.

Vindplaats: gezien te Durbuy bij de plaats "Rome" in het puin van
een villa, door A. Wiltheim op het einde van de 17de eeuw².

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: op het ogenblik van de waarneming blijkbaar fragmen-
tair.

D(is) M(anibus) / Lol(liae) Aciliae / Compsae HERS / ---

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Voor Lollia
Acilia Compsa ---.

Grafmonument.

1. Lollia: vgl. met Lollius, naam van Romeinse, mediterrane
herkomst³.

2. Acilia: vgl. met Acilius, naam van Romeinse, mediterrane

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 283, 284; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204,
n. 358; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1071-1072.

²R. DE MAEYER, De overblijfselen der Romeinse villa's in België, I,
1940, p. 182.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 283; W. SCHULZE, Eigennamen, p. 424,
add. 519; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 166;
H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 105.

herkomst¹.

3. Compsa: volgens L. Weisgerber en H. Birkhan naam van onbestemde herkomst, volgens G. Neumann van Griekse herkomst².

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.19. Celles.

2.1.19.1. CIL, XIII, 3628; C.G. ROLLAND, Inscription romaine de Celles, in ASAN, 24, 1900, p. 465-484; RIESE, 3589; ILB, 59.

Vindplaats: Celles, hergebruikt in de toren van de kerk Saint-Hadelin.

Bewaarplaats: toren van de kerk Saint-Hadelin.

Toestand: goed.

Ex voto / Neutto / Tagausi (filius) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Wegens de gelofte. Neutto, zoon van Tagausus heeft zijn gelofte gaarne en terecht ingelost.

Wijopschrift, kalksteen, 45 x 29,5 x 14 cm.

Hoogte van de letters: 4,6 - 4,8 cm uitgezonderd de eerste T op lijn 2 die 5,5 cm meet. Verzorgde schriftuur, versieringen zijn afwezig.

1. Neutto: naam van onbestemde herkomst volgens Weisgerber, van Germaanse herkomst volgens o.a. G. Werle en K. Scherling, van Gallische herkomst volgens A. Holder³.

2. Tagausus: naam van onbestemde herkomst volgens Weisgerber, van Germaanse herkomst volgens G. Werle, van Gallische herkomst volgens A. Holder en misschien H. Birkhan⁴.

Datering: onbepaald.

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 114, 279, 282; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 3; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 5.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 282; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1069; vgl. H. SOLIN, Die Griechische Personennamen in Rom, ein Namenbuch, 1982, II, p. 702-703.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 283, 290; G. WERLE, Personennamen, p. 48; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 739; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 200.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 283, 284; G. WERLE, Personennamen, p. 55; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 1700; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 280.

2.1.20. Cherain.

2.1.20.1. AE, 1921, 66; J.-P. WALTZING, Inscriptions latines de la Belgique romaine, in Musée Belge, 20, 1921, p. 50-54; H. FINKE, in BRGK, 1927, nr. 3; ILB, 60.

Vindplaats: Cherain, 1920, in een tumulus, oorspronkelijk omgeven door een vierkante omheining van 42 m zijde¹.

Bewaarpplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.

Toestand: goed.

D(is) M(anibus) / Vitorius Florent/ tinus Vitori/o Caupio
decu/rioni patri / fecit Sacerius / Ammausus s(culpsit) A(---)
G(---) S(---)

1.7: A(---) G(---) S(---): a(moris) g(ratia) s(culpsit): J.P. Waltzing.

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Vitorius Florentinus heeft (het monument) opgericht voor zijn vader Vitorius Caupius, decurio. Sacerius Ammausus ---.

Titulus van een tumulus, 65 x 76 x 15 cm.

Hoogte van de letters: 1.1: 7,5 cm; 1.2-4: 8,5 cm; 1.5-6: 8,5 - 9 cm; 1.7: 4 cm.

Het opschrift vertoont sporen van liniëring. Op lijn 7 is de gravure minder goed verzorgd.

1. Vitorius: volgens J.-P. Waltzing volkse schrijfwijze van Victorious, volgens L. Weisgerber naam van onbestemde herkomst².

2. Florentinus: cfr. 2.1.4.2.

3. Caupius: naam van onbestemde herkomst volgens L. Weisgerber en H. Birkhan, van Gallische herkomst volgens A. Holder³.

4. decurio: de afwezigheid van een precisering duidt er volgens ILB op dat de overledene decurio was hetzij van de civitas Tungrorum (i.p.v. de civitas Treverorum), hetzij van de pagus waar het graf zich bevond. Uit deze afwezigheid van precisering van een eventuele legereenheid mag waarschijnlijk tevens decurio

¹M. AMAND, De Gallo-Romeinse tumuli (Archaeologicum Belgii Speculum, 2), 1969, p. 8; M. AMAND & R. NOUWEN, Gallo-Romeinse tumuli in de Civitas Tungrorum (PublPGRM, 40), 1989, p. 21.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 283; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 316; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 211.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 282; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358 en 213; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 869; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 73; E.M. WIGHTMAN, Roman Trier, p. 41.

in een militaire betekenis uitgesloten worden¹.

5. Sacerius: volgens L. Weisgerber en H. Birkhan naam van onbestemde herkomst, volgens A. Holder van Gallische herkomst, volgens G. Neumann Latijnse naam².

6. Ammausus: mogelijk naam van Keltische of Germaanse herkomst, zie Amma, 2.1.9.1.

Datering: D.M. wijst op een datering vanaf de Flavische tijd.

2.1.21. Amberloup.

2.1.21.1. CIL, XIII, 3631; W. MEYERS, Administration, p. 126; ILB, 61.

Vindplaats: Amberloup, ingemetseld boven de deur van de klokketoren van de kerk Sint-Martin, 17de eeuw.

Bewaarplaats: idem.

Toestand: goed.

Curia / Arduenn(a) of Arduenn(ae)

Religieus (?) opschrift, ca. 30 x 60 cm.

1. Arduenna: naast de betekenis van "Ardennenwoud" duidt Arduenna in een aantal inscripties ook op de godheid van het Ardennen- en Eifelwoud³.

2. curia: volgens de traditionele interpretatie zou Amberloup de zetel geweest zijn van de administratie van een procurator van een keizerlijk domein (saltus) of geheel van keizerlijke domeinen (tractus) in het woud genaamd Arduenna. Dit domein of deze domeinen behoorden toe aan de fiscus of het keizerlijke patrimonium waar hout en mineralen werden geëxploiteerd. De inscriptie zou geplaatst zijn in het verblijf van de procurator⁴.

¹Vgl. L. VAN DE WEERD, in AC, 4, 1935, p. 131; IDEM, in AC, 6, 1937, p. 78; W. MEYERS, Administration, p. 114; G. RUPPRECHT, Untersuchungen, 1975, p. 192 en 194; C. MASSART, in Archéologie en Ardenne, p. 109-110.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 283; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 1277; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1070; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 248; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 159.

³Caesar, B.G., V, 3, 4; VI, 29, 4; 31, 2; 33, 3; Strabo, IV, 3, 5; Tacitus, Ann., III, 42, 2; Orosius, VI, 10, 17-19; CIL, VI, 46 (= ILS, 4635) en CIL, XIII, 7848 (= ILS, 4697). Vgl. C. MASSART, in Archéologie en Ardenne, p. 103.

⁴Vgl. W. MEYER, Administration, p. 126; C.-B. RÜGER, Germania Inferior, p. 42 e.v.; E.M. WIGHTMAN, Trier, p. 126; G. RUPPRECHT, Untersuchungen, p. 194-195; A. WANKENNE, La Belgique, 1979, p. 41; C. MASSART, in Archéologie en Ardenne, p. 104.

In een artikel van 1972 schrijft C.-B. Rüger aan de curiae een dubbele functie toe: vooreerst zijn zij religieuze verenigingen, bestaande uit mannen die aan de cultus van een mythische voorouder verbonden zijn. Zij evolueren tijdens de keizertijd mogelijk tot territoriale groeperingen, onderverdelingen van de pagi¹.

Datering: onbekend, mogelijk 2de-3de eeuw.

2.1.22. Noville.

2.1.22.1. CIL, XIII, 3632; RIESE, 2601; ILS, 4564; L. LEFEBVRE, A propos du dieu gaulois Intarabus... Découverte à Foy (Bastogne), une nouvelle inscription latine resout un problème vieux de plus d'un siècle, in AIALux, 95, 1964, p. 241-255; G. FAIDER-FEYTMANS, Les bronzes, p. 69; ILB, 62.

Vindplaats: Noville, 1892, ongeveer 1 km ten zuiden van het gehucht Foy in de substructies van een Romeins gebouw. Vlak bij de vindplaats werd in 1862 een bronzen beeld gevonden waarvan men sedertdien ook de basis weervond. Deze droeg eveneens een opschrift gewijd aan Intarabus (2.1.22.2.). Recent werd tenslotte te Foy een fanum ontdekt².

Bewaarplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.

Toestand: tijdens de ontdekking brak de votiefplaat in 4 stukken.

Deo Entarabo et Genio / (curiae) Ollodag(i) of Ollodag(iae)
porticum quam / Velugnius Ingenuus promi/serat post obitum eius
/ Sollavius Victor fil(ius) adoptivos / fecit

1.1: Enarabo: Lefebvre en G. Faider-Feytmans.

1.5: Sollanius: G. Faider-Feytmans.

Aan de god Entarabus en de Genius van de curia van Ollodagus. De porticus welke Velugnius Ingenuus beloofd had, heeft Sollavius Victor, zijn adoptiefzoon, na zijn overlijden laten oprichten.

Religieus wijopschrift, kalksteen, 59 x 104 x 18 cm. Het opschrift werd geplaatst in een kader in reliëf. Hoogte van de letters: 1.1: 5,5 cm; 1.2: 4,5 cm; 1.3-6: 4 cm.

1. Entarabus: of Intarabus, god vereerd door de Treveri, bekend uit 8 andere opschriften die allen in de civitas Tungrorum of de

¹Zie in detail C.-B. RÜGER, Gallisch - Germanische Kurien, in ES, 9, 1972, p. 251-260. Vgl. C. MASSART, in Archéologie en Ardenne, p. 104.

²J.-E. DEMARTEAU, Ardenne, p. 138; R. DE MAEYER, De overblijfselen der Romeinse villa's in België, I, De archeologische inventaris., 1940, p. 212; J. MERTENS, Foy-lez-Noville: sanctuaire d'Intarabus, in Archeologie, 1969, 2, p. 81 en 1970, 2, p. 90; M.-Th. et G. RAEPSAET-CHARLIER, Gallia Belgica, p. 223-224; A. NAHIN, Le site religieux de Foy (Noville), in Archéologie en Ardenne, p. 127-129.

onmiddellijke nabijheid werden gevonden. De god werd slechts één maal met Mars geassimileerd. Het beeld van Noville stelt hem voor met een wolvevacht. Mogelijk hebben wij hier te maken met een krijgsgod. Volgens J.J. Hatt lijkt Entarabus de genius van het heiligdom te zijn die zich binnen bevindt en de veiligheid van het gebouw waarborgt. Het juiste karakter van deze godheid blijft evenwel onbekend¹.

2. curia Ollodagi: cfr. 2.1.21.1. Ollodagus is een naam van Gallische herkomst².

3. Velugnius: naam van onbekende herkomst volgens L. Weisgerber en H. Birkhan. Gallische naam volgens A. Holder en G. Neumann, Germaanse naam volgens K. Scherling³.

4. Ingenuus: zie 2.1.13.1.

5. Sollavius: naam van onbekende herkomst volgens L. Weisgerber en H. Birkhan, van Gallische herkomst volgens A. Holder⁴.

6. Victor: zie 2.1.9.1.

Datering: mogelijk 1ste eeuw (CIL), meer waarschijnlijk vanaf de regering van Antoninus Pius (ILB).

2.1.22.2. AE, 1965, 28 bis; L. LEFEBVRE, in AIALux, 95, 1964, p. 243; J. MERTENS, Le dieu Intarabus, in Archeologie, 1964, 2, p. 77; A. GEUBEL, Une dédicace au dieu Entarabus, in Ardenne et Famenne, 7, 1964, p. 116-117; ILB, 63.

Vindplaats: Noville, 1935, op een naburig terrein waar 2.1.22.1. gevonden werd en in de nabijheid van de plaats waar in 1862 het

¹CIL, XIII, 3653 (= ILS, 4562); CIL, XIII, 4128 (= ILS, 4563); CIL, XIII, 11313 (= ILS, 9418); CIL, XIII, 11340; FINKE, 11; IAL (= Latomus, 28, 1969, p. 141-155); ILB, 63 (= 2.1.23.1.); H. CUPPERS, Aedikula des Intarabus bei Ernzen, in TZ, 37, 1973, p. 89-101. Vgl. J.-E. DEMARTEAU, Ardenne, p. 138-140; F. DREXEL, Götterverehrung, p. 26; P. LOMRY, Cultes païens et foires anciennes. Endroits présumés des cultes païens et origine religieuse des foires les plus anciennes dans les Ardennes, in AIALux, 67, 1936, p. 339; J.J. HATT, Le culte de Mars dans le nord-est de la Gaule (sur les pas d'Emile Thévenot), in RAE, 30, 1979, p. 128.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 72, 128, 344, 351; A. HOLDER, Sprachschatz, II, p. 847.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 283; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; A. HOLDER, Sprachschatz, III, kol. 155; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 304; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 122; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 201.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279 en 283; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204, n. 358; A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 1608; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 270; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 270.

bronzen beeld van Intarabus ontdekt werd.
Bewaarplaats: Musée Luxembourgeois, Arlon.
Toestand: ---.

Deo Intarabo / Ategniomarus / Respecti (filius) / v(otum)
s(olvit) l(ibens) m(erito)

Aan de god Intarabus. Ategniomarus, zoon van Respectus, heeft zijn gelofte gaarne en terecht ingelost.

Wijopschrift op een bronzen, hexagonale sokkel van een beeld, 8,2 x 7-7,5 cm. Hoogte van de letters: 0,4-0,5 cm. De sokkel hoort vermoedelijk bij het voornoemde beeld van Intarabus (hoogte: 21 cm). De godheid wordt ten voeten uit, baardeloos met lange haren en jeugdig voorgesteld. Hij is gekleed in een tunica die in de taille door een riem bijeengehouden wordt. Over het kledingsstuk draagt hij een wolvevacht. Hij draagt een Gallische broek. De rechterarm is geheven, de linker naar voor gestrekt. Hiermee houdt hij een voorwerp vast dat verdwenen is¹.

1. Intarabus: cfr. 2.1.22.1.

2. Ategniomarus: naam van Gallische herkomst, verwant met Ateгна en Ategnissa. De naam komt eveneens voor in Germania Superior (CIL, XIII, 7101)².

3. Respectus: naam van Romeinse, mediterrane herkomst³.

4. Datering: Deo wijst op een datering vanaf Antoninus Pius.

2.1.23. Andenne.

2.1.23.1. F. COURTOY, Trouvailles à Andenne, in Namurcum, 9, 1932, p. 33-36; ILB, 40.

Vindplaats: Andenne, 1932, in de funderingen van de oude kerk Saint-Sauveur.

Bewaarplaats: Musée communal de la céramique d'Andenne.

Toestand: sterk fragmentair.

---CAL[---/---]AN[---/---]VOS---

Mogelijk opschrift op een openbaar gebouw, 40 x 48 x 10 à 15 cm.
Hoogte van de letters: 15 cm.
Verzorgde schriftuur.

¹Zie L. LEFEBVRE, p. 254-255; J. MERTENS, p. 77. Voor een gedetailleerde beschrijving, zie A. DE LOE, Belgique ancienne, III, 1937, p. 245-246.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 87 en 128; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 256; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 32.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 112; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 355; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 242; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 391.

Datering: midden-keizertijd.

2.1.24. Herstal.

2.1.24.1. CIL, XIII, 11310; ILB, 41.

Vindplaats: Herstal, hergebruikt in de kerk Notre-Dame.

Bewaarplaats: ---.

Toestand: sterk fragmentair.

--- h(eres) ex] t(estamento) f(aciendum) c(uravit)

--- de erfgenaam heeft er overeenkomstig het testament voor gezorgd dat (het monument) gemaakt werd.

Grafopschrift, 70 x 40 x 40 cm.

Hoogte van de letters: 7 cm.

Verzorgde schriftuur.

Datering: de formule h. ex t. f. c. is courant tijdens de 1ste eeuw, echter zelden vanaf de 2de eeuw (ILB).

2.1.25. Jupille-sur-Meuse.

2.1.25.1. CIL, XIII, 3608; ILB, 42.

Vindplaats: Jupille-sur-Meuse, 1872.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: sterk fragmentair.

---LI/[---]NI/[---]R/[---]C/---

Ondefinieerbaar monument, 30 x 14 cm.

Datering: onbepaald.

2.1.26. Ocquier.

2.1.26.1. AE, 1955, 88; ILB, 52.

Vindplaats: Ocquier, 1951, niet ver van de Gallo-Romeinse vicus van Vervoz en de weg Tongeren-Aarlen.

Bewaarplaats: kerk Saint-Remacle.

Toestand: sterk fragmentair.

--- QVOD [---/---] DIDIO AVR(of F of P)[---/---]STERIVS CA---

Mogelijk wijopschrift op een openbaar monument of in religieuze context, 59 x 62 cm.

Hoogte van de letters: 1.1: 9 cm; 1.2-3: 7 cm.

Verzorgde schriftuur.

1. -didio: dedicant, mogelijk het gentilicium Didius of het einde van een gentilicium zoals Candidius.

2. Aur-: mogelijk het begin van een cognomen.

Datering: onbepaald.

2.1.27. Verlée.

2.1.27.1. ILB, 55.

Vindplaats: Verlée (gehucht Buzin), hergebruikt als hoeksteen in de hoeve Demoulin.

Bewaarplaats: idem.

Toestand: sterk fragmentair.

---]E of L[---/---]MTVSIVN[---/---]CVRANT[---]

1.3: curant[e] of curant[ibus].

Afmetingen: 70 x 48 x 40 cm.

Hoogte van de letters: 6 cm.

Datering: onbepaald.

2.1.28. Rumst.

2.1.28.1. CIL, XIII, 6, 12567; RIESE, 1804; ER, II, 955 en 1399; ILB, 144.

Vindplaats: Rumst, 1862, in de fundamenten van de kerk.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: ---.

C(lassis) G(ermanicae) p(iae) f(idelis)

Opschrift op tegula.

Datering: na 96 (ILB).

2.1.29. Rijmenam.

2.1.29.1. F. LAUWERS, Rijmenam: Classis Germanica, in Archeologie, 1973, 2, p. 77-78; ILB, 145.

Vindplaats: Rijmenam, 1973, op de plaats genaamd Zwart Water.

Bewaarplaats: ---.

Toestand: fragmentair.

a. C(lassis) G(ermanicae) p(iae) f(idelis)

b. [C(lassis) G(ermanicae)] p(iae) f(idelis)

Opschriften op imbrex (a) en tegula (b).

Datering: na 96.

2.1.30. Tienen.

2.1.30.1. CIL, XIII, 10026, 5; J. MERTENS, in Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en Omgeving, 12, 1972, p. 144; AE, 1971, 272; ILB, 148.

Vindplaats: Tienen, 1892, in tumulus 3 van Grimde.

Bewaarplaats: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.

Toestand: vier fragmenten.

M(arcus) Pro/bius / Bur/rus

Klein gouden hulsje, 2,7 cm lengte.

1. Marcus: zie 2.1.14.4.

2. Probius: afgeleid van Probus, zie 2.1.4.1.

3. Burrus: naam van Romeins-mediterrane herkomst¹.

De tria nomina horen waarschijnlijk toe aan de overledene. Volgens ILB hebben we hier te maken met een Romeins burger van Gallische origine.

Datering: laatste kwart van de 2de eeuw op basis van het archeologisch materiaal van de drie tumuli.

2.1.31. Maastricht (Mosa Traiectus).

2.1.31.1. CIL, XIII, 3615; Musée Belge, 6, 1902, p. 449 en Westd. Korr.-Blatt, 1903, p.9; ER, II, 5.

Vindplaats: Maastricht, in de Plankstraat.

Bewaarplaats: Bonnefantemuseum, Maastricht, inv. nr. 741.

Toestand: fragmentair. Het onderste deel van het monument is verloren. Het overblijvende deel is in drie stukken gebroken.

Ammacae / sive / Gamaledae / [Sec]undi (filiae)

Aan Ammaca of liever Gamaleda, dochter van Secundus.

Grafopschrift, kalksteen, 47 x 39 cm.

Verzorgde schriftuur.

1. Ammaca: verwant met Amma (?), zie 2.1.9.1. en Ammacus. Naam van Germaanse herkomst².

¹A. MÓCSY, Nomenclator, p. 56; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 304.

²A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 129; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 282, 283; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 16.

2. Gamaleda: naam van Germaanse herkomst¹.

3. Secundus: naam van Romeins-mediterrane herkomst².

Datering: onbepaald.

2.1.31.2. ER, II, 4.

Vindplaats: Maastricht, in de Stokstraat onder de Parochieschool van de O.-L.-Vrouwekerk tijdens de opgravingen van 1918, 1924, 1925, 1926.

Bewaarplaats: Bonnefantemuseum, Maastricht, inv.nr. 737.

Toestand: goed, sporen van breuken. Een volledige herstelling is mogelijk.

C(aio) Priscinio / Prisci filio / Probo heredes / f(aciendum)
c(uraverunt)

Voor Caius Priscinius Probus, zoon van Priscus, hebben zijn erfgenamen (deze gedenksteen) laten oprichten.

Grafsteen, kalksteen, 88 x 90 x 30 cm.

Inscriptie in kader, verzorgde uitvoering.

1. Caius Priscinius Probus, naam van Romeins-mediterrane herkomst. De tria nomina verwijzen naar het Romeinse burgerrecht.

2. Priscus: naam van Romeins-mediterrane herkomst³.

Datering: onbepaald.

2.1.32. Trier (Augusta Treverorum).

2.1.32.1. W. BINSFELD, Ein Militärdiplom in Trier, in TZ, 51, 1988, p. 423-425; AE, 1988, 891.

Vindplaats: Trier, 1987, in het zuiden van de stad.

Bewaarplaats: Rheinisches Landesmuseum, Trier.

Toestand: sterk fragmentair. Enkel de rechterbovenhoek van tabella 1 bleef bewaard.

[Imp(erator) Titus Caesar divi Vespasiani f(ilius) Ves]pasia[nus
Augustus pontifex maximus tri]bunic(ia) [potestat(e) VIII
imp(erator) XV p(ater) p(atriciae) censor co(n)s(ul) VIII
[iis qui militaverunt equite et pedite]s in a[llis quattuor et
cohortibus decem et t]rib[uls] [--- Frontoniana --- quae sunt in

¹L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 283; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 122.

²I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 30bis, 74, 75, 76, 77, 292; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 258; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 399.

³I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 30, 71, 288; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 232; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 384.

Pannonia sub T(ito) Attilio Rufo --- idibus Iunis L(ucio) Lamia Plautio Aeliano C(aio) Mario Marcello Octavio Cluvio Rufo co(n)s(ulibus)].

Imperator Titus Caesar, zoon van de goddelijke Vespasianus, Vespasianus Augustus, pontifex maximus bekleed met de tribunicia potestas, voor de 9de keer, imperator voor de 15de keer, vader des vaderlands, censor, consul voor de 8ste keer.

Aan hen die als cavaleristen en infanteristen hun militaire dienst gedaan hebben in de 4 alae en 13 cohortes: --- de (ala) Frontoniana --- die gelegerd zijn in Pannonia onder het gouverneurschap van Titus Attilius Rufus.

13 juni tijdens het consulaat van Lucius Lamia Plautius Aelianus en Caius Marius Marcellus Octavius Cluvius Rufus.

Diploma militare, brons, 5,1 x 4,1 x 0,21 cm.

1. Volgens W. Binsfeld is het mogelijk dat de eigenaar van het diploma, indien hij na het afzwaaien naar zijn vaderland terugkeerde, tot de ala Frontoniana behoord heeft. Naast de Tungri, waaruit deze eenheid oorspronkelijk bestond, werden ook leden van naburige stammen hiervoor gelicht. Hij verwijst dienaangaande naar het diploma van Flémalle (2.1.1.1.). Zie echter de discussie ter plaatse.

2. T. Attilius Rufus: senatoriale loopbaan¹.

Datering: 13 juni 80. De tekst van het diploma, voor zover bewaard, komt uitermate goed overeen met dit van Klosterneuburg (2.6.3.1.). Hieruit besluit W. Binsfeld dat het om een parallel document gaat.

¹PIR (2), A, 1304; RE, II, kol. 2094, nr. 54; W. REIDINGER, Statthalter, p.51-52; A. DOBO, Verwaltung, p. 35, nr. 22; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, kol. 102, nr. 18.

2.2. Britannia.

2.2.1. Burgh-by-Sands (Abellava).

2.2.1.1. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 15; CIL, VII, 941; RIESE, 1866; ER, II, 1185; RIB, 2045.

Vindplaats: Burgh-by-Sands, 1749, in het huis van een zekere John Hodgson.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: op het ogenblik van de vondst was het monument beschadigd en de inscriptie niet duidelijk leesbaar.

[...] ala Tun[g(rorum)] P(ublius) Po / s(tumius) Cen[s]orinus / [pro] salute sua / [et s(uorum)] pos(uit)

1.1: [I.O.M. C. TITIUS ... EQUES] ala: CIL.
]ALA TVVP: RIB.

1.2: Sextus Censorinus: H. Schuermans.

het welzijn van zichzelf en de zijnen geplaatst.

Wijaltaar. Meer details zijn niet bekend.

1. ala Tun[g(rorum)]: het cognomen Censorinus wordt niet gevolgd door een officiële aanduiding van de rang, bv. praefectus equitum, maar wel door [pro] salute sua hetgeen wijst op een private wijding. Derhalve kan volgens R.P. Wright ALA TVVP nauwelijks terugslaan op de ala Tungrorum. Men moet integendeel zoeken naar een godennaam zoals bv. Alateiuiæ (CIL, XIII, 8606), één van de namen van de matres. Een Germaanse godheid is niet onmogelijk wegens de aanwezigheid van de cohors I Nervana Germanorum milliaria equitata (RIB, 2041). Deze eenheid werd vermoedelijk in 97 door Nerva gelicht en dadelijk naar Britannia gezonden. Hier wordt zij geattesteerd door het diploma van 122 (CIL, XVI, 69). Zij werd achtereenvolgens gelegerd te Birrens van 139 tot 155 (RIB, 2093; 2097), mogelijk Bewcastle tijdens de 3de eeuw (RIB, 966) en ten slotte Burgh-by-Sands eveneens in de loop van de 3de eeuw (RIB, 2041)¹.

Indien de voorgestelde lezing evenwel toch correct is, kan de eenheid geïdentificeerd worden met de ala I Tungrorum.

2. Publicius Postumius Censorinus: namen van Latijns-mediterrane herkomst².

Datering: 2de eeuw (rond 122 ? cfr. CIL, XVI, 69 (= 2.7.2.1.) die deze eenheid vermeldt)³.

¹C. CICHORIUS, Cohors, kol. 293; P.A. HOLDER, Army, p. 117.

²W. SCHULZE, Eigennamen, p. 216, 414, 456, 518, 215; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 235, 230, 75; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 150, 148, 52.

³Vgl. E. BIRLEY, Hadrian's Wall, p. 208.

2.2.2. Birrens (Blatobulgium).

2.2.2.1. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 58; CIL, VII, 1078; EE, IX, p. 615; ER, II, 1247; RIB, 2115.

Vindplaats: Birrens, voor 1772.

Bewaarplaats: Dumfries Burgh Museum.

Toestand: uitgezonderd enkele kleinere beschadigingen, is de toestand van het monument goed. Lijn 4-5 zijn ten gevolge van verwerking moeilijker leesbaar.

D(is) M(anibus) / Afutiano / Bassi (filio) or / dinato / coh(ortis) II Tung(rorum) / Flavia Baeti / ca coniunx / fac(iendum) curavit.

1.2: A[r]u[s]iano: CIL.

1.4-5: or / dinato [---] trib(uno) coh(ortis)...: H. Schuermans; CIL; ER.

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Aan Afutianus, zoon van Bassus, ordinatus van de cohors II Tungrorum. Flavia Baetica, zijn echtgenote, heeft het laten oprichten.

Grafmonument, 57,5 x 75 cm. Het opschrift is gevat in een drievoudig kader. Figuratieve voorstellingen ontbreken.

1. Afutianus: naam van Latijnse herkomst verwant met Afutius (?)¹.

2. Bassus: Romeinse naam waarachter misschien een Germaanse-Keltische naam schuilgaat, komt voor bij de Ubii².

3. ordinatus: andere term voor centurio cohortis tijdens de 2de en de 3de eeuw, volgens A. Von Domaszewski vanaf de 3de eeuw. Centuriones waren ordinati omdat zij het commando over een ordo voerden³.

4. Flavia: vgl. met Flavius, naam van Romeinse-Italische herkomst, gentilicium van de Flavische keizers⁴.

5. Baetica: cfr. Baeticus, naam van mediterrane herkomst, hier mogelijk een aanduiding van de geografische herkomst (Hispania

¹H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 9.

²W. SCHULZE, Eigennamen, p. 294, 350, 423; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 435; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 45; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 32.

³Vgl. J.F. GILLIAM, The Ordinarii and Ordinati of the Roman Army, in TAPhA, 71, 1940, p. 127-148, vooral, p. 148; A. VON DOMASZEWSKI, Rangordnung, p. 57; Y. LE BOHEC, L'armée, p. 46.

⁴L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 247, 254, 303; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 127.

Baetica)¹.

Datering: 2de helft 2de eeuw, mogelijk ook 3de eeuw².

2.2.2.2. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 14, 1878, nr. 71; CIL, VII, 1074; ER, II, 1248; RIB, 2109; CSIR, I, 4, 1.

Vindplaats: Birrens, 1812.

Bewaarplaats: National Museums of Scotland, Edinburgh, inv. nr. FV 3.

Toestand: goed, lichte sporen van verwerking.

Dib(us) de / ab(us) q(ue) / omnib(us) / Frument / ius mil(es)
coh(ortis) II / Tungr(orum).

Aan alle goden en godinnen. Frumentius, soldaat van de cohors II
Tungrorum.

Altaar, lokale zandsteen, 37,5 x 81 x 15 cm.

Hoogte van de letters: 1.1-4: 8cm; 1.5: 4 cm; 1.6: 2,5 cm.

De kussens van het altaar eindigen in medaillons met centrale knop. De haardplaat is verheven en aan de voorzijde rechthoekig uitgewerkt. Kussens en haard bevinden zich dadelijk boven het opschriftveld. Het is afgeboord met een smalle lijst in koordmotief. Onder de laatste lijn werden twee liggende manen afgebeeld als symbool voor goed geluk. De zijden bleven onversierd. Het geheel is relatief ruw afgewerkt.

1. Dibus deabusque: ongespecificeerd³.

2. Frumentius: naam van Romeins-mediterrane oorsprong⁴.

Datering: 2de helft 2de eeuw.

2.2.2.3. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 55; CIL, VII, 1073; EE, IX, 625 (= JRS, 42, 1952, p. 109); ILS, 4756; RIESE, 1878; ER, II, 1245; RIB, 2108; A.R.BURN, The Romans in Britain, 1969, 125; CSIR, I, 4, 16.

Vindplaats: Birrens, voor 1772.

Bewaarplaats: Dumfries Burgh Museum, inv. nr. 1951/31/2.

Toestand: een vrij sterke verwerking bemoeilijkt de lezing van het opschrift.

Deae Viradec / thi pa[g]lus Con / drustis milit(ans) / in

¹I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 198; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 300.

²A. VON DOMASZEWSKI, Rangordnung, p. 57.

³Vgl. E. BIRLEY, Deities, p. 22.

⁴I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 117, 340; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 130; H. SOLIN EN O. SALOMIES, Repertorium, p. 335.

coh(orte) II Tungror(um) sub Silvi / o Auspice praef(ecto).

1.1: Virade[c] / thi: ILS; Virades / thi: CIL, RIESE, ER.

1.2: pagus: CIL, ILS, RIESE, ER.

1.5: Si[l]v[i]o: CIL, ILS, ER.

1.6: [A]uspice praef[f]: CIL, ILS, ER.

Aan de godin Viradecthis. (De mannen van de) pagus Condrustis die dienst doen in de cohors II Tungrorum onder commando van de praefectus Silvius Auspex.

Wijaltaar, lokale zandsteen, 73,5 x 46 x 36 cm.

Hoogte van de letters: 4 cm.

De voorzijde is slechts summier versierd. De kussens eindigen in vierbladige rozetten. De haardplaat is verheven. Tussen de kussens bevindt zich een liggende maan op een kleine piramide. De zijkanten bleven onversierd.

1. Viradecthis: Keltische godin geattesteerd op 6 inscripties in Germania Inferior, Germania Superior en Britannia, vereerd bij de Tungri. Een inscriptie uit Mainz (CIL, XIII, 6761 = ILS, 4758) stelt deze godin gelijk met Lucena, godin van de geboorte van de kinderen. Volgens B.H. Stolte was zij mogelijk de schutsgodin van de Tungri.¹

2. pagus Condrustis militans in cohorte: Germaanse stam waarvan het gebied gelegen was tussen de Eburones en de Treviri. Vermeld in Caesar, B.G., VI, 32, 1 (zie 1.1.6). Bedoeld worden de milites afkomstig uit de pagus Condrustis. In dezelfde cohors is er eveneens sprake van een pagus Vellaus militans (cfr 2.2.2.4.). Andere gelijkaardige vermeldingen zijn de cives Raeti militantes in cohorte II Tungrorum (2.2.2.9.); de cives Philippopolitani militantes in praetorio (ILS, 2094); de cives Italici et Norici militantes in legione VI Victrice (CIL, VII, 1095); Texandri et Sunuci militantes in cohorte II Nerviorum (ILS, 2556)².

3. C. Silvius Auspex: (zie 2.2.2.5. en 2.2.2.9.), naam van Latijns-mediterrane oorsprong³.

4. praefectus: bij de cohortes I en II Tungrorum milliariae

¹Cfr. 2.3.1.1. (= CIL, XIII, 8815 = ILS, 4757); (ILB p. 90-91). A. HOLDER, Sprachschatz, III, kol. 359; A. VON DOMASZEWSKI, Religion, p.46; E. BIRLEY, Deities, p. 76; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 654.

²Vgl. E. KORNEMANN, Die Zahl der gallischen civitates in der römischen Kaiserzeit, in Klio, 1, 1901, p. 338, n.1; R.W. DAVIES, Some Troop Movements to Roman Britain, in Klio, 60, 1978, p. 363-370.

³W. SCHULZE, Eigennamen p. 371; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 318; H. DEVIJVER, PME, S 53; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 267 & 40; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 171.

voerden praefecti in plaats van tribuni het bevel¹.

Datering: Vanaf 157/158 lag de cohors II Tungrorum milliaria equitata c.L., opnieuw verenigd, in Birrens. Het commando van deze cohors milliaria in Birrens wordt waargenomen door praefecti².

2.2.2.4. H. SCHUERMANS, in BSSL, 11, 1870, nr. 56; CIL, VII, 1072; ILS, 4752; RIESE, 1878, a; ER, II, 1236; RIB, 2107; CSIR, I, 4, 15.

Vindplaats: Birrens, ca. 1812.

Bewaarplaats: National Museums of Scotland, Edinburgh, inv. nr. FV 1.

Toestand: goed.

Deae Ricagam / bedae pagus / Vellaus milit(ans) / coh(orte) II Tung(rorum) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Aan de godin Ricagambeda. (De mannen van de) pagus Vellaus die dienst doen in de cohors II Tungrorum lossen gaarne en terecht hun gelofte in.

Wijaltaar, lokale zandsteen, 112 x 43,2 x 28 cm.

Hoogte van de letters: 4,8 cm.

Eenvoudig altaar. De twee kussens zijn voorzien van zevenbladige rozetten. De haard is verheven. Geïnciseerde lijnen benadrukken de aanzet van de haard aan de voorzijde. De zijkanten van het altaar bleven onversierd.

1. Ricagambeda: Germaanse godin, slechts bekend door dit ene opschrift.³

2. pagus Vellaus: bedoeld wordt: pagani Vellai, onderdeel van de civitas Tungrorum (cfr. 2.2.2.3.). Door E.M. Wightman wordt de pagus Vellaus evenwel buiten de civitas Tungrorum gesitueerd en mogelijke identificatie met de Veluwe voorgesteld. Deze thesis wordt niet door B.H. Stolte aanvaard. Volgens G. Neumann gaat de naam terug op het Gallische uelno-⁴.

Datering: 2de helft 2de eeuw.

¹Zie K. STROBEL, in ZPE, 70, 1987, p. 290. Voor de cohors I Tungrorum milliaria, zie 2.2.5.6.

²Zie K. STROBEL, in ZPE, 70, 1987, p. 290; E. BIRLEY, Deities, p. 41, n. 180; H. DEVIJVER, PME, suppl. S 53.

³A. VON DOMASZEWSKI, Religion, p. 46; E. BIRLEY, Deities, p. 75; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 658-659; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 122.

⁴E.M. WIGHTMAN, Gallia, p. 55; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 659; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 120.

2.2.2.5. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 14, 1878, nr. 70; CIL, VII, 1071; EE, VII, 1090; RIESE, 1877; ER, II, 1244; RIB, 2104; CSIR, I, 4, 9.

Vindplaats: Birrens, 1810, in het westen van het 2de-eeuwse kamp.
Bewaarplaats: Dumfries Burgh Museum, inv.nr. 1950/53/1.
Toestand: goed.

Deae / Minervae / coh(ors) II Tun / grorum / mil(liaria)
eq(uitata) c(oram) l(audata) / cui praeest G(aius) Silv(ius) /
Auspex praef(ectus).

1.5: c(ivium) L(atinorum): CIL; EE; RIESE; ER; RIB.
1.6: S[illv(ius)]: CIL; ER.

Aan de godin Minerva. De cohors II Tungrorum, 1000 man sterk, bereden eenheid, in het openbaar (door de keizer) geprezen, met aan het hoofd de praefectus Gaius Silvius Auspex.

Wijaltaar, lokale zandsteen, 42,5 x 122,5 x 30,5 cm.
Het opschrift is aangebracht in een tabula. De basis is versierd met twee dolfinen en een raaf, geplaatst in een kader. Op het kapiteel bevinden zich twee dolfinen, met de kop naar mekaar toe geplaatst. Boven de dolfinen werden twee raven afgebeeld. In het midden staat een schijf, samengesteld uit drie concentrische cirkels. Ook deze motieven werden in een kader geplaatst. De kussens hierboven eindigen in zesbladige rozetten. De aanzet van de haard is versierd met een liggende maan. De zijkanten zijn versierd met klimop. De achterzijde bleef onversierd. Het is mogelijk dat de dolfinen de provinciale associatie van de godin Minerva met water symboliseren terwijl de raven kunnen duiden op haar rol als oorlogsgodin.

1. Dea Minerva: schutsgodin van het handwerk, de kunsten en de litterati homines, hier evenwel vereerd door een cohors. Minerva wordt soms verbonden met Mars en is in die hoedanigheid een krijgsgodin¹.

2. G. Silvius Auspex: zie supra 2.2.2.3.

3. c(oram) l(audata): de cohors II Tungrorum droeg hoogstwaarschijnlijk niet de eretitel c(ivium) L(atinorum), maar wel eerder waarschijnlijk c(oram) l(audata). De vraag dient hier gesteld te worden of het ius Latii primair een "stadsrecht" is of tevens als een personenrecht kan gelden. De cohors II Tungrorum mil(liaria) eq(uitata) c(ivium) L(atinorum) zou het enige directe getuigenis vormen dat een volledige eenheid het ius Latii kon ontvangen. En op basis van de bijnaam van deze cohors nam B. Galsterer-Kröll aan dat c(ivium) L(atinorum) de rechtsstatus aanduidde van de

¹K. ZIEGLER, in Der Kleine Pauly, kol. 1317-1320; E. BIRLEY, Religion, p. 1512; IDEM, Deities, p. 32.

civitas waar deze eenheid gerecruteerd werd¹.

Zes opschriften vermelden de cohors II Tungrorum mil(liaria) eq(uitata) c.l. waaronder 2 die juist kunnen gedateerd worden: RIB, 2110 = 2.2.2.6. (van 10.12.157 - 9.12.158, Birrens) en RIB, 1983 = 2.2.3.4. (van 241, Castlesteads). RIB, 2092 = 2.2.2.7 (Birrens) en RIB, 2104 (Birrens) kunnen in de 2de helft van de 2de eeuw geplaatst worden. RIB, 1981 = 2.2.3.2 (Castlesteads) en RIB, 1982 = 2.2.3.1. (Castlesteads) dateren beide uit de 3de eeuw.

Het is belangrijk te noteren dat deze inscripties telkens een officieel karakter dragen. In de overige opschriften van deze cohors die de toevoeging c.l. niet vermelden, is dit officieel karakter niet aanwezig. Zij werden opgericht hetzij door een deel van de eenheid, hetzij door militairen persoonlijk. C.l. behoorde dus in de tijdsspanne tussen het midden van de 2de eeuw en het midden van de 3de eeuw tot de officiële titulatuur van de eenheid. De voor het overige onbekende afkorting c.l. was derhalve vermoedelijk een erenaam die ook na de constitutio Antoniniana zijn belang heeft blijven behouden.

Op basis van het voorhanden zijnde bronnenmateriaal besluit H. Wolff dat het ius Latii in wezen een "stadsrecht" is, gebonden aan een gebied en niet wordt toegekend aan individuen of groepen van personen. Bijgevolg dient een andere oplossing voor c.l. geponeerd te worden en is het ius Latii voor de Tungri niet geattesteerd. Het gaat hier in feite eerder om een bijnaam, analoog aan pia, fidelis, torquata, vindex. Bovendien is de eretitel eenmalig.

Een oplossing ziet H. Wolff in het opschrift aan M. Valerius Maximianus (AE, 1956, 124) met de formulering ab imp. Antonino Aug(usto) coram laudato. Naar analogie van deze inscriptie stelt de auteur de volgende oplossing voor: cohors II Tungrorum mil(liaria) eq(uitata) c(oram) l(audata). Hierbij denkt hij aan gelijkaardige bijnamen voor auxilia-eenheden zoals bv. de cohors I Breucorum [civ. Rom. ?] Valeria victrix bis torquata ob virtutem appellata (CIL, III, 11931, 11932) en de ala Augusta ob virtutem appellata (RIB, 893, 894, 897). C(oram) l(audata) wil dan zeggen: "in het openbaar door de keizer geprezen". Deze beloning die in de titel tot uiting komt verklaart trouwens ook de lange duur van de vermelding².

De oplossing tot c(ivium) L(atinorum) werd evenwel recentelijk nog ondersteund door G. Alföldy. Een belangrijk element in zijn

¹Zie B. GALSTERER-KRÖLL, Zum ius Latii in den Keltischen Provinzen des Imperium Romanum, in Chiron, 3, 1973, p. 302, n. 93. Voor een recent overzicht van de problematiek, zie G. ALFÖLDY, Latinische Bürger in Brigantium und im Imperium Romanum, in BVbl, 51, 1986, p. 187-220, vnl. p. 191-193.

²Zie in detail H. WOLFF, Die cohors II Tungrorum milliaria equitata c(oram?) l(audata?) und die Rechtsform des ius Latii, in Chiron, 6, 1976, p. 267-288; IDEM, Kriterien für latinische und römische Städte in Gallien und Germanien und die "Verfassung" der gallischen Stammesgemeinden, in BJ, 176, 1976, p. 49. Daar tegenover E. BIRLEY, Religion, p. 1514, n. 31.

argumentatie is het feit dat "die Abkürzung des fraglichen Truppenbeinamens in der Form c.l. für die antiken Betrachter von Inschriften auf Anhieb auflösbar, sofort verständlich gewesen sein muss" (p. 209). Dit is volgens G. Alföldy hoegenaamd niet het geval voor c(oram) l(audata), zoals ook aangetoond wordt door de citeerwijze van bis torquata of ob virtutem appellata. Enkel de aanvulling tot c(ivium) L(atinorum) naar analogie van c(ivium) R(omanorum) was ook voor de lezer tijdens het principaat onmiddellijk begrijpelijk. En gezien het feit dat het om een traditierijke ere naam gaat, is er geen enkel probleem dat de eenheid deze nog na de Constitutio Antoniniana bewaarde.¹

Datering: 157/158 (zie 2.2.2.3.).

2.2.2.6. AE, 1897, 59; EE, IX, 1230; ER, II, 1233; RIB, 2110; BURN, 122.

Vindplaats: Birrens, 1895, tijdens de opgraving van het hoofdkwartier. Sommige fragmenten lagen in een put.

Bewaarplaats: National Museums of Scotland, Edinburgh, inv. nr., FP 1.

Toestand: sterk fragmentair.

Imp(eratori) Caes(ari) T(ito) A[el(io)] Hadr(iano) / An[to]nino Aug(usto) [Pio po]nt(ifici) / max(imo) [tr]ib(unicia) pot(estate) XXI co(n)s(uli) IIII / coh(ors) II [Tung]r(or)um m[ill]liaria eq(uitata) c(oram) L(audata) / sub Iu[lio Vero] leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore).

1.4: c(ivium) L(atinorum): AE; EE; ER; RIB; BURN.

Aan Imperator Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, pontifex maximus, bekleed met de tribunicia potestas voor de 21ste keer, consul voor de 4de keer, de cohors II Tungrorum, 1000 man sterk, bereden eenheid, in het openbaar (door de keizer) geprezen, onder leiding van Iulius Verus, legatus Augusti pro praetore.

Wijopschrift, 125 x 67,5 cm.

1. Gnaeus Iulius Verus: gouverneur van Britannia vanaf ca. 155 tot ca. 159, senatoriale carrière².

2. c(oram) l(audata): zie 2.2.2.5.

Datering: trib(unicia) pot(estate) XXI duidt op het jaar 158 n.Chr.

¹Zie G. ALFÖLDY, in BVbl, p. 209-211.

²Zie M.G. JARRET en J.C. MANN, Britain from Agricola to Gallienus, in BJ, 170, 1970, p. 189 e.v.; A.R. BIRLEY, Fasti, p. 118-121; IDEM, Roman Governors, nr. 26; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, kol. 71, nr. 24.

2.2.2.7. AE, 1897, 60; EE, IX, 1228; RIESE, 876, a; ER, II, 1234; RIB, 2092; BURN, 124; CSIR, I, 4, 2.

Vindplaats: Birrens, 1895, in een put in het hoofdkwartier.
Bewaarpplaats: National Museums of Scotland, Edinburgh, inv. nr. FP 2.

Toestand: enkele lichte beschadigingen.

Discip(linae) / Aug(usti) / coh(ors) II / Tungr(orum) / mil(lia-
ria) eq(uitata) c(oram) l(audata).

1.2: Aug(ustae): ER

1.5: c(ivium) L(atinorum): AE; EE; RIESE; ER; RIB; BURN.

Aan de Disciplina van Augustus, de cohors II Tungrorum, 1000 man sterk, bereden eenheid, in het openbaar (door de keizer) geprezen.

Wijaltaar, 98 x 57 x 46 cm.

Centraal op het kapiteel bevindt zich een deur, geflankeerd door 2 zuilen en bekroond door een boog. Aan weerszijden loopt een band met geometrische motieven. Hierboven bevinden zich twee kussens voorzien van achtbladige rozetten. In plaats van de normale focus, heeft men hier een schaal met twee handvatten waarvan er één is afgebroken. Achter op het kapiteel staat het onderste deel van een vaas, aan iedere zijde geflankeerd door een rozet.

Op de linkerzijde staat een patera met het handvat in de vorm van een ramskop (ram, symbool van de eenheid ?) afgebeeld, op de rechterzijde een bijl en een mes.

1. Disciplina Augusti: abstrahering die de disciplina verheft tot een religieus begrip. E. Birley beschouwt dit als een onderdeel van de zuiver Romeinse cultus (hier met betrekking tot de keizerlijke persoon)¹.

2. c(oram) l(audata): zie 2.2.2.5.

Datering: einde van de regering van Antoninus Pius (138-161), toen de eenheid de cohors I Nervana Germanorum verving².

2.2.2.8. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 42; CIL, VII, 1064; EE, IX, 614; ER, II, 1239; RIB, 2094; BURN, 130; CSIR, I, 4, 4.

Vindplaats: Birrens, 1772 of vroeger.

Bewaarpplaats: verloren sedert 1943.

Toestand: fragmentair.

Fortunae p[ro] / salutate P(ublicii) Campa[ni] / Italic
praef(ecti) coh(ortis) I[I] / Tung(rorum) Celer libertus /

¹E. BIRLEY, Religion, p. 1513-1515; IDEM, Deities, p. 23.

²E. BIRLEY, Deities, p. 23, n. 44.

v(otum) s(olvit) l(aetus) l(ibens) m(erito).

1.1: Fortunae R[ed(uci) pro]: CIL; ER.

1.4: co[h(ortis) II]: CIL.
coh(ortis) [II]: BURN.

1.5: liber(tus): CIL; ER.

Aan Fortuna. Voor het welzijn van Publius Campanius Italicus, praefectus van de cohors II Tungrorum. Celer, de vrijgelatene, heeft zijn gelofte tevreden, volgaarne en terecht ingelost.

Wijopschrift, afmetingen zijn niet bekend.

Het opschrift werd aangebracht op het voetstuk van een standbeeld van Fortuna. Van het beeld bleven enkel de voeten bewaard.

1. Fortuna: Romeinse godin met een grote aantrekkingskracht, in Britannia vertegenwoordigd door 34 inscripties, waaronder talrijke door personen van hogere rang. De wijdingen zelf kunnen in 10 verschillende groepen onderverdeeld worden. Deze inscriptie behoort tot groep a. wijdingen aan Fortuna, zonder verdere specificatie¹.

2. Publius Campanius Italicus: naam van Latijns-mediterrane herkomst².

3. Celer: naam van Latijns-mediterrane herkomst, sterk verspreid over het Imperium Romanum³.

Datering: 3de eeuw (?)⁴.

2.2.2.9. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 57; CIL, VII, 1068; ILS, 2555; RIESE, 1877, a; ER, II, 1243; RIB, 2100; CSIR, I, 4, 7.

Vindplaats: Birrens, ca. 1812.

Bewaarplaats: National Museums of Scotland, Edinburgh, inv. nr. FV 2.

Toestand: goed.

Marti et Victo / riae Aug(usti) c(ives) Rae / ti milit(antes) in
coh(orte) / II Tungr(orum) cui / praeest Silvius / Auspex
praef(ectus) / v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito).

¹Zie E. BIRLEY, Deities, p. 24-25.

²G. ALFÖLDY, Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia. Beiträge zur Namenforschung, 1969, p. 71; W. SCHULZE, Eigennamen, p. 95, 525 en 325, 525, 532; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 180; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 235, 63 en 153; H. DEVIJVER, PME, C 70.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 221 en 435; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 66, 284; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 73; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 312.

⁴H. DEVIJVER, PME, C 70.

Aan Mars en de Victoria van Augustus. De Raetische burgers die dienst doen in de cohors II. Tungrorum met aan het hoofd de praefectus Silvius Auspex, hebben graag en terecht hun gelofte ingelost.

Wijaltaar, lokale zandsteen, 136,5 x 59 x 34 cm.
Hoogte van de letters: 1.1-3: 5,5 cm; 1.4: 5 cm; 1.5: 5,5 cm.
De kussens eindigen in zesbladige rozetten. Hiertussen bevinden zich 3 halve cirkels in reliëf. Boven de middenste halve cirkel op de aanzet van de focus worden twee liggende manen afgebeeld. Het front van het kapiteel is evenals de basis versierd met klimopranken, gevat in een kader. In de laatste lijn van het opschrift dienen klimopbladeren en een centraal geplaatst motief van 4 concentrische cirkels als scheidingstekens. De zijanten zijn onversierd. Het altaar werd uitgevoerd door een bekwaam vakman.

1. Mars: Romeinse god, zeer sterk verspreid in Britannia. De talrijke opschriften kunnen in 29 verschillende groepen onderverdeeld worden. De inscriptie behoort tot groep a. Mars zonder verdere specificatie¹.

2. Victoria: Romeinse godin, vertegenwoordigd in Britannia door 19 inscripties en 2 literaire referenties. De wijdingen kunnen in 6 verschillende groepen onderverdeeld worden. De inscriptie behoort tot groep a. Victoria gekoppeld aan Mars. In Britannia komen tevens een groot aantal figuratieve voorstellingen en statuettes, afkomstig van verschillende sites, voor².

3. Aug(usti): de genitief wordt frequenter gebruikt dan het adjectief Aug(ustae)³.

4. cives Raeti: cfr 2.2.2.3. Een vexillatio van de cohors II Tungrorum deed dienst in Raetia in 147 (diploma van Eining, 2.5.1.1.) en werd vermoedelijk tussen 153 en 157 naar Britannia overgeplaatst. Het is bijgevolg niet verwonderlijk dat cives Raeti ter plaatse gelicht werden en in deze eenheid militaire dienst deden⁴.

3. Silvius Auspex: cfr 2.2.2.3. en 2.2.2.5.

Datering: 157/158, zie 2.2.2.3.

¹Zie E. BIRLEY, Deities, p. 28-31. Vgl. ook A. VON DOMASZEWSKI, Religion, p. 46; B.H. STOLTE, Religiösen Verhältnisse, p. 634-635.

²Zie E. BIRLEY, Deities, p. 41-42.

³Vgl. ILS, index p. 555.

⁴E. BIRLEY, A Note on the Cohort of Tungrians, in CW(2), 35, 1935, p. 56-60; IDEM, Raetien, Britannien und das Römische Heer, in BVbl, 45, 1980, p. 82.

2.2.3. Castlesteads.

2.2.3.1. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 53; CIL, VII, 880; ER, II, 1238; RIB, 1982; M.P. SPEIDEL, in Britannia, 12, 1981, p. 11; CSIR, I, 6, 56.

Vindplaats: Castlesteads, in of voor 1607.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: fragmentair. Een enigszins diagonale breuklijn liep in het midden van het altaar van boven naar beneden. Het begin van de 2de lijn en het einde van lijnen 2-8 van de inscriptie zijn verdwenen.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / [c]oh(ors) I[I] Tung(rorum) [m] /
il(liaria) eq(uitata) c(oram) l(audata) cu[i pr] / aees[t]
Aure[lius] / Optatus p[raef(ectus)] / Tun(grorum) instan[te] /
Mes(sio) Opse[quente] / p[r]inc[ipe].

1.2: Tung[ror(um) / m]il(liaria): CIL; ER.

1.3: c(ivium) L(atinorum): CIL; ER; RIB; CSIR.

1.7: Mes[sio]: ER.

Aan Iuppiter Optimus Maximus. De cohors II Tungrorum, 1000 man sterk, bereden eenheid, in het openbaar (door de keizer) geprezen, met aan het hoofd de praefectus der Tungri, Aurelius Optatus, onder de supervisie van de princeps Messius Opsequens.

Wijaltaar, versierd met een bliksem op de linkerzijde. Mogelijk stond op de rechterzijde een wiel afgebeeld (vgl. CIL, VII, 879 en 882). Het wiel toont aan dat de god gelijkgesteld werd met de Keltische Taranis¹.

1. I.O.M.: onvermijdelijk aanwezig in een groot aantal wijdingen, vooral door het Romeins leger. Het was de gewoonte altaren gewijd aan Iuppiter, jaar na jaar op te richten, hetzij naar aanleiding van de jaarlijkse heilwensen aan het adres van de Keizer, hetzij bij de verjaardag van zijn troonsbestijging. Dergelijke altaren stonden in de hoek van het paradeplein van de eenheid en werden telkens, uiterlijk binnen 2 à 3 jaren verwijderd².

2. c(oram) l(audata): zie 2.2.2.5.

¹M.b.t. Taranis: zie P. LAMBRECHTS, Contributions à l'étude des divinités celtiques, 1942, p. 64-80; M.J. GREEN, The Worship of the Romano-Celtic Wheel-God in Britain seen in Relation to Gaulish Evidence, in Latomus, 38, 1979, p. 345-367; J.J. HATT, Mythes et dieux de la Gaule, 1, Les grandes divinités masculins, 1989, p. 182-203.

²Zie L.P. WENHAM, Notes on the Garrisoning of Maryport, in CW(2), 39, 1939, p. 19-30; E. BIRLEY, Deities, p. 18-19.

3. Aurelius Optatus: naam van Latijns-mediterrane herkomst¹.

4. instan[te] ... p[r]inc[ipe]: te Castlesteads vermelden verscheidene inscripties de cohors II Tungrorum milliaria equitata c.l.. De garnizoensplaats was evenwel te klein om een dergelijke eenheid met ruitery op te vangen. Om die reden suggereert E. Birley dat de eenheid ergens anders, zoals bv. bij Old Church, gelegerd was. In dit licht dient ook de uitdrukking instante principe gezien te worden. Dit wil zeggen dat de eigenlijke praefectus afwezig is en vervangen wordt door de centurio senior van de cohors, i.c. de princeps².

5. Messius Opsequens: naam van Latijns-mediterrane herkomst³. Mogelijk gaat het om dezelfde persoon als in CIL, VII, 793 = RIB, 1828⁴.

Datering: 3de eeuw⁵.

2.2.3.2. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 51; CIL, VII, 879; ILS, 2554; ER, II, 1237; RIB, 1981; M.P. SPEIDEL, in Britannia, 12, 1981, p. 11; CSIR, I, 6, 55.

Vindplaats: Castlesteads, in 1818 "a little south of the Wall in the Cambeck Water". Het altaar lijkt gestaan te hebben op een voetstuk op de oostelijke oever van de rivier. Een munt van Faustina werd in het voetstuk gevonden.

Bewaarplaats: Castlesteads. Walton.

Toestand: lichte beschadigingen op meerdere plaatsen.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / coh(ors) II Tungr(or)um / (milliaria) eq(uitata) c(or)am l(audata) cui / praeest Alb(ius) / Severus pr / aef(ectus) Tung(rorum) in / sta(n)te Vic(cio) Sev[e]ro / princip[e].

1.3: c(ivium) L(atinorum): CIL; ILS; ER; RIB; CSIR.

1.7: Vic(...): RIB; CSIR; Vic(tore): H. Schuermans.
Severo: ILS; RIB.

1.8: principi: RIB

¹W. SCHULZE, Eigennamen, p. 445; BRGK, 17, 1927, nr. 20; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 296; H. DEVIJVER, PME, A 247; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 28, 133, 372; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 40 & 209.

²Vgl. E. BIRLEY, Hadrian's Wall, p. 138 e.v.; M.P. SPEIDEL, p. 11; E. BIRLEY, A Roman Altar from Old Kilpatrick and Interim Commanders of Auxiliary Units, in Latomus, 42, 1983, p. 75.

³W. SCHULZE, Eigennamen, p. 33, 193, 424; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 118; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 188.

⁴Zie M. ZANINOVIC, The Delmatae in Britain, in Acta of the Fifth Epigraphic Congress 1967, 1971, p. 301 & 303, n. 14.

⁵M.P. SPEIDEL, p. 11; H. DEVIJVER, PME, A 247; CSIR.

Aan Iuppiter Optimus Maximus. De cohors II Tungrorum, 1000 man sterk, bereiden eenheid, in het openbaar (door de keizer) geprezen, met aan het hoofd de praefectus der Tungri, Albius Severus, onder de supervisie van de princeps Viccius Severus.

Wijaltaar, 125 x 62,5 x 30 cm.

Het altaar werd bekroond door twee kussens die eindigden in een ronde schijf. Over het front van het kapiteel liep een band van 6 wielen met 4 spaken en aan beide zijden een ornament met geometrische motieven.

Op de linkerzijde staat een bliksem afgebeeld, op de rechterzijde een wiel, attriboot van Iuppiter-Taranis.

1. I.O.M.: cfr. 2.2.3.1.
2. c(oram) l(audata): zie 2.2.2.5.
3. Albius Severus: naam van Italische herkomst (zie ook 2.1.14.3. noot 2)¹.
4. instante principe: zie 2.2.3.1.
5. Viccius Severus: naam van Latijns-mediterrane herkomst².

Datering: 3de eeuw.

2.2.3.3. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 1870, nr. 54; CIL, VII, 894; ER, II, 1235; RIB, 1999; R.W. DAVIES, Some Military Commands from Roman Britain, in ES, 12, nr. 23: A.R. BIRLEY, Fasti, p. 207-208.

Vindplaats: Castlestaeds, 1600 in een hypocaustum.

Bewaarplaats: verloren sedert 1601, handschriftelijk overgeleverd in Ms Cotton Julius.

Toestand: sterk fragmentair op het ogenblik van de vondst.

IV[---] / M[--sub]/ cura [---] / leg(ionis) XX G(ordianae) p(rae)p(osit-) coh(or-) II / Tung(rorum) posuit.

1.3: cu[r]a L[---]: ER; RIB. L komt evenwel niet voor in Ms Cotton Julius.

1.4: leg(ati) Aug(usti) p(ro) p(raetore): CIL; ER; RIB; Birley; leg(ionis) XX G(eminiae) primipilus: H. Schuermans. 1.5: Tun(gro- rum) G(ordiana): Davies.

--- onder leiding van ---, van de legio XX Gordiana, aangesteld commandeur ad interim ... de cohors II Tungrorum (?) heeft (dit opschrift) geplaatst.

¹W. SCHULZE, Eigennamen, p. 119; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 256; H. DEVIJVER, PME, A 98; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 11 & 264; CSIR.

²W. SCHULZE, Eigennamen, p. 261, 380, 425; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 207; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 264 & 311.

Wijopschrift.

1. In zijn commentaar merkt R.W. Davies op dat bij vroegere herstellingen en interpretaties van het opschrift verscheidene problemen gerezen zijn die in feite niet opgelost werden: 1. de afkorting pp voor pro praetore kent nauwelijks parallellen; 2. het manuscript vertoont op lijn 4 duidelijk breekpunten waarmee in de bestaande lezingen geen rekening werd gehouden; 3. de bestaande interpretaties veronderstellen vooral in lijn 4 verkeerde lezingen van vroegere geleerden.

R.W. Davies' visie kan ongeveer als volgt gesynthetiseerd worden: 1.1-2: bevat zonder twijfel de naam van de keizer of van de godheid aan wie het wijopschrift is gericht. Hier ziet R.W. Davies rekening houdend met gegevens uit andere opschriften en de periode van de bezetting van Castlesteads door de cohors II Tungrorum de volgende twee mogelijkheden: IMP CAES M ANT GORDIA / NUS P F AVG SVB ... of NVMINI AVG IMP / M ANT GORDIANI...

1.3: het eerste woord is duidelijk cura. Deze lezing is trouwens het meest waarschijnlijk hoewel ook hersteld kan worden tot cura[n]te, cura[g]ente, cur(am) a[g]ente, cura[m] agente. De rest van de lijn bevatte de namen van de officier in de genitief of de ablatief. Indien de lezing van Camden correct is, begon de naam met een L. De enige bekende man uit deze periode wiens naam begon met een L is L. Alfenus Senecio. De L is echter onzeker en onvoldoende om zo met voldoende zekerheid te restaureren¹.

1.4: XX.G kan onmogelijk veranderd worden in AVG terwijl pro praetore normaal afgekort wordt als pr pr. Het enige bekende voorbeeld voor Davies waar pro praetore afgekort wordt tot PP is RIB, 2298. Deze inscriptie is echter verloren en enkel handschriftelijk overgeleverd. PP dient derhalve ingevuld te worden tot p(rae)p(osit-). Bijgevolg is het volgens R.W. Davies mogelijk 1.4 te vervolledigen tot de voorgestelde lezing zonder verandering van de letters of het invullen van uitzonderlijke afkortingen. Het gaat hier over een centurio legionis die praepositus cohortis II Tungrorum wordt. De betrokken officier treedt op als een interim commandant bij afwezigheid van de praefectus cohortis².

De onbekende centurio legionis kan eventueel C. Iulius Cupitianus c(enturio) p(rae)p(ositus) zijn. Een hergebruikt altaar van het kamp vermeldt de aanwezigheid van deze officier (RIB, 1988). De eenheid werd echter op 1 januari 241 gecommandeerd door Tiberius Claudius Claudianus (Cfr. 2.2.3.4.). Mogelijk heeft C. Iulius Cupitianus het bevel tijdelijk waargenomen.

¹Vgl. A.R. BIRLEY, Fasti, p. 208.

²Over de praepositus cohortis, vgl. ook 2.2.3.1. met literatuur. Deze inscriptie werd door E. Birley niet opgenomen wegens de te speculatieve herstelling. Zie E. BIRLEY, Roman Army, p. 231 postscriptum.

2. posuit: ten gevolge van de bestaande lacunes blijft het onderwerp onzeker. Mogelijk komt het object van posuit voor in 1.2. Vermoedelijk is het onderwerp van posuit eerder de cohors dan de keizer. Verscheidene inscripties pro pietate ac devotione communi van 213-217 bevatten de keizer in de datief, de toezichthoudende officier met de curante-constructie, de eenheid in de nominatief en ten slotte het woord posuit (RIB, 976; 1202; 1235).

Datering: indien lijnen 1-2 de naam van keizer Gordianus bevatten, dan mag het opschrift 238-244 gedateerd worden.

2.2.3.4. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 52; CIL, VII, 822; EE, IX, p. 604; RIESE, 1876; ER, II, 1240; RIB, 1983; M.P. SPEIDEL, in Britannia, 12, 1981, p. 11; CSIR, I, 6, 57.

Vindplaats: Castlestaeds, 1660 waarna het te Cambeckfort ingebouwd werd in een dam in de Cambeck. Hieruit verwijderd in 1741.

Bewaarplaats: Carlisle Museum.

Toestand: sterk fragmentair. Het bovenste deel van het altaar, inclusief lijn 1 en het grootste deel van lijn 2 zijn afgebroken. Delen van lijnen 6-7 werden eveneens beschadigd. Het geheel is tevens aangetast door verwerking.

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] / et numi[ni Aug(usti)] / n(ostri) coh(ors) II Tu[n] / g(rorum) Gor(diana) eq(uitata) / c(oram) l(audata) cui prae / est T(iberius) Cl(audius) Clau / di[anus] pra / f(ectus) instante [P(ublio)] / Ael(io) Martin[o] princ(ipe) X K(alendas) I(anuarias) / Imp(eratore) [d(omino) n(ostro)] G(ordiano) Aug(usto) II [et Po / mpeiano co(n)s(ulibus)].

1.4: m(illiaria): CIL; RIESE.

1.5: c(ivium) l(atīnorum): CIL; EE; RIESE; ER; RIB; CSIR.

1.6: [Ti Cl(audius) ?]: CIL

1.8: instante / Ael(io): CIL; ER

1.9: Martino: CIL; ER; Mart[i]n[o]: RIB

1.11: I[mp(eratore)]: RIB

[et] Po / mpeiano co(n)s(ulibus): CIL; ER

Aan Iuppiter Optimus Maximus en het numen van onze Augustus. De cohors II Tungrorum Gordiana, bereiden eenheid, in het openbaar (door de keizer) geprezen, onder leiding van de praefectus Tiberius Claudius Claudianus, onder supervisie van de princeps Publius Aelius Martinus, 23 december, tijdens het consulaat van de Imperator, onze Heer Gordianus Augustus, consul voor de 2de keer, en Pompeianus.

Altaar, zandsteen, 122,5 x 55 x 30 cm.

Op het front van het altaar kunnen geen decoratieve elementen onderscheiden worden. Op de linkerzijde staat een bliksem afgebeeld, op de rechterzijde een wiel.

1. I.O.M.: cfr. 2.2.3.1. De attributen van Iuppiter op de beide zijden van het altaar maken de reconstructie van de eerste lijn van de inscriptie zeker.

2. Numen Augusti: zuiver Romeinse cultus ter ere van de keizer. In Britannia werden meer dan 70 opschriften gevonden waarop numen, zowel in het enkelvoud als het meervoud, voorkomt. Onder numen dient men de goddelijke macht te verstaan. Het is de regerende keizer die over numen, goddelijke macht, beschikt. Dit wil niet zeggen dat de regerende keizer goddelijk was. Numen wordt gebruikt met de genitief. Dit wil zeggen dat de keizer dit had, op dezelfde wijze zoals de virtus Aug¹.

3. c(oram) l(audata): zie 2.2.2.5.

4. Tiberius Claudius Claudianus: naam van Latijns-mediterrane herkomst, afkomst onbekend. Afstammeling van een persoon die ten tijde van keizer Claudius het burgerrecht ontving².

5. instante principe: zie 2.2.3.1.

6. Publius Aelius Martinus: naam van Latijns-mediterrane herkomst. Afstammeling van een persoon die ten tijde van keizer P. Aelius Hadrianus het burgerrecht ontving³.

Datering: 1 januari 241.

2.2.4. Chesterholm (Vindolanda).

2.2.4.1. M.W.C. HASSALL & R.S.O. TOMLIN, in Britannia, 14, 1983, p. 347-348; M.M. ROXAN, The Roman Military Diploma, in P.T. BIDWELL, The Roman Fort of Vindolanda, 1985, p. 93-102; AE, 1983, 639; AE, 1985, 640; RMD, 97; RIB, II,1, 2401, 9.

Vindplaats: Chesterholm, 1980, in het oostelijk deel van het fort, ca. 20 meter van de noordoosthoek. Het diploma werd gevonden in een laag 3de-eeuws puin.

Bewaarplaats: Vindolanda Museum, inv. nr. 3079.

Toestand: sterk fragmentair. Twee passende stukken.

[Imp(erator) Caesar divi Hadriani f(ilius) divi Traiani Part(hi-
ci) nepos divi Nervae pronepos] T(itus) Ae[lius Hadrianus
Antonin]us Aug(ustus Pius p(ontifex) m(aximus) [tr(ibunicia)
pot(estate) VIII imp(erator) II] co(n)sul IIII p(ater) [p(atri-
ae)]

¹Zie D. FISHWICK, The Imperial Cult in Roman Britain, in Phoenix, 15, 1961, p. 159-173; IDEM, The Imperial Numen in Roman Britain, in JRS, 59, 1969, p. 76-91; IDEM, Numina Augustorum, in CQ, 20, 1970, p. 191-197; W. PÖTSCHER, "Numen" und "numen Augusti", in ANRW, II, 16,1, 1978, p. 355-392; E. BIRLEY, Deities, p. 34-36; J.C. MANN, Numinibus Aug., in Britannia, 22, 1991, p. 173-177.

²W. SCHULZE, Eigennamen, p. 247, 479; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 144; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 289 & 81; H. DEVIJVER, PME, C 131.

³W. SCHULZE, Eigennamen, p. 95, 525 en 116, 204; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 235, 6, 179.

[eq(uitibus) et ped(itibus) q(ui) m(ilitaverunt) in al(is) ---]
et coh(ortibus) VIII et su[nt in Britannia sub Papirio Aeliano
(?) ---]
[Sex] Eruc[io Claro II Cn] Claud[io Severo Arabiano co(n)s(uli-
bus)]
[co]h(ortis) I Tun[gror(um) (milliariae) (?) cui praest] ?
Paterniu[s.....ex.....]
////mandio [.....f.....]

Imperator Caesar, zoon van de goddelijke Hadrianus, kleinzoon van de goddelijke Traianus Parthicus, achterkleinzoon van de goddelijke Nerva, Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, pontifex maximus, bekleed met de tribunicia potestas voor de 8ste keer, imperator voor de 2de keer, consul voor de 4de keer, vader des vaderlands.

Aan de infanteristen en cavaleristen die hun militaire dienst gedaan hebben in de ... alae en de 8 cohortes en die gelegerd zijn in Britannia onder leiding van Papirius Aelianus.

Tijdens het consulaat van Sextus Erucius Clarus, consul voor de 2de maal, en Cn. Claudius Severus Arabianus.

Van de Cohors I Tungrorum, 1000 man sterk, met aan het hoofd Paternius.

Diploma militare, brons, 5,85 x 4,1 x 0,06-0,08 cm, 6,26 gr.

1. Papirius Aelianus: het gaat hier om Cn. Papirius Gal(eria tribu) Aelianus Aemilius Tuscillus, bekend als gouverneur van Britannia uit CIL, XVI, 93. Deze herstelling veronderstelt dat het diploma in Britannia uitgereikt werd¹.

2. cohors I Tungrorum milliaria: uit lijn 8 blijkt dat de recipiënt van het diploma zijn militaire dienst in de cohors I Tungrorum vervulde. Deze eenheid is geattesteerd in Vindolanda zelf bij het begin van de 2de eeuw en was waarschijnlijk nog daar kort voor 122².

Van de eenheid is bekend dat zij diende bij Castlecary waar zij blijkbaar op volle sterkte was (cfr. 2.2.14.1.). Spijtig genoeg kan de steen niet voldoende nauwkeurig gedateerd worden (t.t.v. Antoninus Pius, 138-161), dit met het oog op een zekere herstelling van milliariae in het diploma militare.

Voor de dienst in Castlecary tijdens de regering van Hadrianus is uit het diploma van Mautern een vexillatio van een cohors Tungrorum milliaria bekend in Noricum (CIL, XVI, 174 = 2.6.2.1., dat. 128-138). Hiervan werd aangenomen dat het ging om de cohors I Tungrorum³.

¹Voor zijn carrière, zie A.R. BIRLEY, Fasti, p. 116-118, nr. 146; IDEM, Roman Governors, nr. 25; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, kol. 71, nr. 23.

²A.K. BOWMANN & J.D. THOMAS, Vindolanda: the Latin Tablets, 30.

³H. THALLER, Fragment eines Militärdiplomes von Mautern, in Jahreshefte des Osterreichischen Arch. Instituts, 39, 1952, p. 87-98; W. WAGNER, Zur Geschichte der ala I Pannoniorum Tampiana victrix, in Festschrift des

Vandaar dat de mogelijkheid geopperd kan worden dat het diploma van Vindolanda geen betrekking had op Britannia. Inderdaad kan de vraag gesteld worden of dit diploma uitgereikt werd in Noricum aan een militair die na zijn actieve dienst terugkeerde naar Britannia en zich in de vicus bij het fort vestigde. Dit zou mede impliceren dat het diploma betrekking heeft op de auxilia i.c. een cohors Tungrorum die in Noricum gelegerd was.

Dit lijkt bevestigd te worden door het diploma van Chesters (CIL, XVI, 93) van 10 december 145 - 9 december 146, uitgereikt in Britannia in hetzelfde jaar als het Vindolandadiploma. Vier verschillen kunnen hier vastgesteld worden: 1. de lijst van de cohorten is volledig en vermeldt de cohors I Tungrorum niet; 2. op het diploma van Chesters staat de lijst van de eenheden op de intus. Bij het Vindolandadiploma blijft de formulering op de intus beperkt tot et coh(ortibus) VIII et su[nt in Britannia ...]. Hiermee behoort dit diploma tot die groep van documenten die geen lijst van eenheden op de intus vermelden en die tussen 19 juli 146 (CIL, XVI, 178) en de laatste maanden van 153 (RMD, 46) kunnen gedateerd worden; 3. beide diplomata hebben een verschillend handschrift; 4. op het diploma van Chesters worden elf cohortes genoemd. Het diploma van Vindolanda verwijst naar slechts acht eenheden. Men dient bijgevolg aan te nemen dat beide diplomata een verschillende lijst eenheden vermelden.

Indien beide documenten in Britannia uitgereikt werden kan men twee mogelijkheden naar voren schuiven: 1. zij werden beide uitgereikt in hetzelfde jaar, maar op een verschillend tijdstip en bevatten verschillende lijsten en formules; 2. zij behoorden tot dezelfde uitreiking, maar vormden een complementair paar dat verschillende eenheden vermeldde.

Het bleek dus perfect mogelijk te argumenteren dat het diploma in Noricum uitgereikt werd. Als voornaamste bezwaren hiertegen voert M.M. Roxan aan dat het onwaarschijnlijk is dat in 145 acht of meer cohorten in Noricum zouden gelegerd zijn. Bovendien wordt statistisch aangetoond dat de veteranen na het afzwaaien meestal ter plekke bleven. Ten slotte vermeldde het diploma van Stein (RMD, 93 = 2.6.7.1., dat. 135-138) vermoedelijk de cohors II Tungrorum indien altans mag aangenomen worden dat de eenheden volgens hun volgnummer gerangschikt werden. Men mag bijgevolg ook aannemen dat het diploma van Mautern eveneens deze eenheid vermeldde.

Dit alles heeft tot gevolg dat de hypothese als zou de recipiënt van dit diploma na zijn militaire dienst uit Noricum naar Britannia teruggekeerd zijn, wel sterk dient gerelativeerd te worden. De ontvanger van het diploma was bijgevolg vermoedelijk een militair die ca. 121 in de omgeving van Vindolanda gerekruteerd werd en die na zijn militaire dienst naar de vicus van Vindolanda terugkeerde¹.

Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz, III, 1953, p. 99. Betwist door NESSELHAUF, CIL, XVI, 174, n. 4.

¹Zie ook K. STROBEL, in ZPE, 70, 1987, p. 289, n. 103.

3. Paternius: gentilicium, gevormd uit een cognomen i.c. Paternus wat volgens W. Schulze wijst op het recent verwerven van burgerrechten. Van westerse herkomst¹.

4. ...]mandio[...: voor de naam van de recipiënt van het diploma stond waarschijnlijk ex pedite vermits de cohors hoogst waarschijnlijk peditata was. De naam van de begunstigde was waarschijnlijk Amandius. A. Mócsy citeert vijf voorbeelden van Amandius als nomen waarvan 3 van Gallisch-Germaanse herkomst waren. Vgl. met Amandus, naam van Romeins-mediterrane herkomst². Mogelijkerwijze werd de naam gevolgd door de filiatie, misschien het cognomen en de stamnaam of herkomst. Amandius die ca. 121 gerekruteerd kan zijn, was misschien de zoon van een veteraan die zelf van afkomst Tunger was.

Datering: de eerste 3 lijnen van de extrinsecus bevatten een duidelijke aanwijzing voor de datering. Vanaf 146 (CIL, XVI, 178) vermelden de diplomata ...data, aut cum i(i)s quas postea duxissent in plaats van ...data, aut si qui caelibes essent. De eerste maal dat deze formule verscheen was in 144 (CIL, XVI, 90), hoewel de oude formulering nog voorkwam in 145 (CIL, XVI, 91). Dit diploma dient dus na 144 gedateerd te worden. Bovendien vermeldde geen enkel diploma tussen 19 juli 146 (CIL, XVI, 178) en de laatste maanden van 153 (RMD, 46) op de intus de lijst van eenheden. Het feit dat de normale formulering quae appellatur werd vervangen door et su[nt] toont aan dat dit fragment tot deze groep behoort (zie supra, n. 2).

Doordat het mogelijk was de namen van de consuls te herstellen werd een meer nauwkeurige datering mogelijk: [Sex(tus)] Eruc[ius Clarus II] en [Cn.] Claud[ius Severus Arabianus] waren consules ordinarii vanaf januari tot maart 146. Bovendien valt de dood van Clarus als praefectus urbi in maart van datzelfde jaar³.

2.2.4.2. A.K. BOWMAN & J.D. THOMAS, Vindolanda: The Latin Writing-Tablets, 1983, 30.

Vindplaats: Chesterholm, vanaf 1973 in het plaatselijke pre-Hadrianisch fort. De houten schrijftabletten werden gevonden in een kleine plaats in het zuidwesten van de site, vermoedelijk een deel van het praetorium. De plaats was verbonden aan het verblijf van de bevelvoerende officier. Op het einde van 1989 werden een kleine 1000 tabletten geïnventariseerd⁴.

¹W. SCHULZE, Eigennamen, p. 192; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 181; zie ook H. DEVIJVER, PME, P 15 bis.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 220, 310, 311, 315, 401, 402; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 14.

³A. DEGRASSI, Fasti et elogia (Inscriptiones Italiae, 13, 1), 1947, p. 204-205; L. VIDMAN, Fasti Ostienses, 1957, p. 22.

⁴Betreffende vindplaats en archeologische context, zie verder: A.K. BOWMAN, Roman Military Records from Vindolanda, in Britannia, 5, 1974, p. 360-373; IDEM, The Roman Writing Tablets from Vindolanda, 1983, p. 15-17; A.K.

Bewaarplaats: The Vindolanda Trust, Chesterholm Museum, inv. nr. 90.

Toestand: sterk fragmentair. 9 fragmenten die het grootste deel van een diptychon uitmaken.

Transcriptie:

oppius niger priscino [
 .
crispumet..[c.6].e. coh
epistulisadconsularemn
miseras abremetennaco

].[...]....[...]
].[.].[.]..umkal..[...]
 .a..d.m...
 frater

achterzijde: sporen van twee lijnen.

Gereconstrueerde tekst:

Oppius Niger Priscino
s[alutem]
Crispum et .e [c.6]. ex coh(orte)
I Tungrorum quos cum epistulis ad consularem n(ostrum)
miseras a Bremetennaco

].[...]....[...]
].[.].[.]..um Kal(end) ..[
 vale domine
 frater

achterzijde: sporen van twee lijnen.

Oppius Niger aan Priscinus, gegroet. Crispus en ... van de cohors I Tungrorum, die je met brieven naar onze gouverneur gezonden had, (heb ik gezonden?) van Bremetennacum naar ... op (datum), Vaarwel heer en broeder.

Houten schrijftablet, 18 x 7,5 cm, beschreven met inkt. Het blad werd gekerfd en geplooid. De tekst werd op de binnenzijde in twee kolommen aangebracht. De afsluitende groet is geschreven door een tweede hand. Het tablet maakt deel uit van een archief in de ruimste betekenis. Dit bestaat voor een groot deel uit rekeningen en private

BOWMAN & J.D. THOMAS, The Vindolanda Writing Tablets, 1974; IDEM, The Vindolanda Writing Tablets and their Significance: an Interim Report, in Historia, 24, 1975; IDEM, Vindolanda, 1985: the New Writing Tablets, in JRS, 76, 1986, p. 120-123; IDEM, New Texts from Vindolanda, in Britannia, 18, 1987, p. 125-142; R. BIRLEY, Vindolanda. Eine römische Grenzfestung am Hadrianswall, 1978, p. 176-179; IDEM, Vindolanda, in Current Archaeology, 116, 1989, p. 275-279; A.R. BIRLEY, Vindolanda; New Writing Tablets 1986-89, in Roman Frontier Studies 1989, 1991, p. 16-20; X, Vindolanda, in Current Archaeology, 128, 1992, p. 344-349.

brieven. Dit laatste suggereert in ieder geval dat wij hier niet met het officiële archief van de eenheid te maken hebben. Misschien hebben wij hier te maken met onbruikbaar en weggegooid materiaal wat eventueel uit de brandsporen op een aantal tabletten zou kunnen blijken.

1. Oppius: de O is duidelijk. De volgende twee letters zouden zowel een c als een p kunnen zijn. Zowel Oppius als Occius bestaan. Vermits de eerste naam echter veel couranter is, lijkt het aangewezen de voorkeur aan deze te geven. Naam van Latijns-mediterrane herkomst¹.

2. Niger: naam van Latijns-mediterrane herkomst. Volgens A. Holder mogelijk Keltisch².

3. Priscinus: de eerste voorgestelde lezing gaf de voorkeur aan Crispinus. Ten gevolge van duidelijker fotografische opnamen diende echter de voorkeur gegeven te worden aan Priscinus. Het gaat hier om de praefectus cohortis³. Naam van Romeins-mediterrane herkomst⁴.

4. Crispus: naam van Romeins-mediterrane herkomst⁵.

5. s[alutem]: mogelijk ook s[uo salutem].

6. cohors I Tungrorum: de lezing van A.K. Bowman en J.D. Thomas in Historia, 24, 1975, p. 475 werd door de auteurs bij studie op een betere foto herzien. De nummering van de cohors is duidelijk I.

7. consularem n(ostrum): tablet nr. 30 komt uit dezelfde laag als tablet nr. 37 (Inv. nrs. 29 + 30). Deze laatste vermeldt (L. Neratius) Marcellus die zeker in 103 gouverneur van Britannia was (CIL, XVI, 48 = 2.2.8.1.). Mogelijk was hij reeds in Britannia sedert 100. Men kan derhalve veronderstellen dat met consularem

¹Vgl. W. SCHULZE, Eigennamen, p. 424; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 206 & 208.

²A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 742-743; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 92, 222, 302; IDEM, Ubier, p. 89, 292, 302, 314, 365; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 64 & 228.

³Cfr. A.K. BOWMAN & J.D. THOMAS, in JRS, 76, 1986, p. 121, n.12 en Britannia, 18, 1987, p. 129, n.10; K. STROBEL, in ZPE, 70, 1987, p. 274, n. 22; A.R. BIRLEY, in Roman Frontier Studies 1989, 1991, p. 19; A.K. BOWMAN & J.D. THOMAS, in JRS, 81, 1991, p. 66.

⁴Vgl. A. MÓCSY, Nomenclator, p. 232.

⁵L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111, 221, 395, 426; IDEM, Ubier, p. 77, 114, 290, 337; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 93.

n(ostrum) dezelfde man bedoeld wordt¹.

6. Interpretatie: deze brief is afkomstig uit het zogenaamde archief van Priscinus. De overige brieven zijn echter niet relevant voor de studie van de Tungri. Oppius Niger informeert Priscinus over de vooruitgang van een aantal soldaten van de cohors I Tungrorum die Priscinus met een brief vanuit Vindolanda naar de gouverneur had gezonden. Zij waren onderweg gestopt in Bremetennacum (Ribchester) waar Oppius Niger misschien de bevelvoerder was. Indien deze soldaten inderdaad vanuit Vindolanda via Ribchester naar de gouverneur op weg waren, moet deze laatste zich op dat ogenblik ergens anders dan in York opgehouden hebben. De meest voor de hand liggende weg van Vindolanda naar York liep immers over Corbridge en Catterick.

Datering: op basis van de archeologische omstandigheden dateerde men aanvankelijk de brief tussen 95 en 105 (?), wat overeenkomt met periode III van het fort. Indien de consularis waarop gealludeerd wordt inderdaad L. Neratius Marcellus is, kan deze brief vanaf 103 gedateerd worden. Priscinus loste met de cohors I Tungrorum waarschijnlijk Flavius Cerialis en de cohors VIII Batavorum milliaria equitata af. Dit gegeven dateert de brief ca. 105, datum die samenvalt met de aanvang van periode IV².

2.2.4.3. A.R. BIRLEY, Vindolanda; New Writing Tablets 1986-89, in Roman Frontier Studies 1989, 1991, p. 16-20; A.K. BOWMAN, & J.D. THOMAS, A Military Strength Report from Vindolanda, in JRS, 81, 1991, p. 62-73; X, Vindolanda, in Current Archaeology, 128, 1992, p. 346-347.

Vindplaats: Chesterholm, 1988, (zie 2.2.4.2.). "The archaeological context in which it was found is the earliest level in which tablets are present; it was located in the ditch by the west wall of the earliest phase of the fort, beneath four successive buildings of the later periods"³.

Bewaarplaats: The Vindolanda Trust, Chesterholm Museum, inv. nr. 88/841.

Toestand: fragmentair.

XV k(alendas) iunias n(umerus) p [co]h I Tungro-
rum cui praest Iulius Vere-
cundus praef(ectus) dcclii in (centuriones) vi
ex eis absentes
singulares leg(ati) xlvi 5
officio ferocis
coris cccxxxvii

¹A.R. BIRLEY, Roman Governors, nr. 16; IDEM, Fasti, p. 87-91; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, kol. 70, nr. 15.

²Zie ook S.S. FRERE, in Britannia, 20, 1989, p. 273; A.K. BOWMAN & J.D. THOMAS, in JRS, 81, 1991, p. 66, n. 22.

³A.K. BOWMAN & J.D. THOMAS, p. 62; ook R. BIRLEY, Vindolanda: the Early Timber Forts (English Heritage Reports) (in voorbereiding).

londinio	in is (centuriones) ii	
uas..ad[...].apadun...	?(centurio) vi	10
lac.....allia	in is (centurio) i	
lin.a	in is (centurio) i	15
summa absentes	xxxxv	
reliqui praesentes	cccclvi	
ex eis	in is (centuriones) v	
aegri	in is (centurio) i	20
volnerati		
lippiantes		
summa eor[um]		25
reliqui valent[es]	xxxv	
	cc]lxv	
	in [is (centurio) i]	

18 mei, juist aantal van de cohors I Tungrorum
 waarvan de bevelhebber de praefectus Iulius
 Verecundus is: 752 (manschappen) waaronder 6 centuriones.

Hiervan zijn afwezig:

singulares legati:	46
op het officium van Ferox te Coria (Corbridge):	337
te Londen	waaronder 2 centuriones (?) een centurio
	6
	waaronder 1 centurio
	9
	waaronder 1 centurio
	11
Te ... (?)	(?)1
	45
Totaal afwezig:	456
	waaronder 5 centuriones
Blijven aanwezig	296
	waaronder 1 centurio
Hiervan (zijn):	
ziek:	15
gewond:	6
lijdend aan oogontsteking:	10
Totaal van dezen:	31
Blijven fit voor de dienst:	265
	waaronder 1 centurio

Houten schrijftablet, 19,7 x 8,3 cm.

Voor de gedetailleerde tekstkritische en inhoudelijke commentaar
 verwijzen wij naar de studie van A.K. Bowman en J.D. Thomas. Hier
 zullen enkel nog een aantal voor onze studie belangrijke aspecten
 summier behandeld worden.

1. cohors I Tungrorum: A.K. Bowman en J.D. Thomas (p. 70) wijzen

in hun artikel op het feit dat deze lezing vanuit paleografisch oogpunt vrij broos is. De historische context is evenwel dermate overtuigend dat aangaande de voorgestelde herstelling geen twijfel bestaat.

2. Iulius Verecundus: het cognomen van deze officier komt nog voor in vijf of zes tabletten (inv. nr. 85/157, 86/396.1, 87/711, 88/839, ?88/884, 899/51). Deze tabletten horen thuis in de periodes II-IV (92-115/20). Het begin van periode IV kan op basis van dendrochronologisch onderzoek in 103/4 geplaatst worden. Tenzij de archeologische gegevens foutief zouden zijn, dient men te besluiten volgens A.K. Bowman & J.D. Thomas (p. 62) dat er ofwel meer dan één Verecundus in Vindolanda aanwezig geweest was, of dat dezelfde bevelhebber tot 15 jaren het bevel voerde. De lengte van een commando was evenwel normaal beperkt van 3 tot ongeveer 5 jaren.

3. praefectus: bij de cohortes I en II Tungrorum milliariae voerden praefecti het bevel in plaats van tribuni (zie 2.2.2.3. en 2.2.5.6. opgericht op het ogenblik dat de eenheid officieel milliaria was, zie ook 8. interpretatie).

4. centuriones: er bestaat volgens A.K. Bowman en J.D. Thomas (p. 70-71) geen twijfel over het totale aantal. De opmerkelijke vaststelling dat er een verhouding bestond van 6 centuriones op 752 manschappen leidt tot de conclusie dat de uitbreiding en de organisatie van de eenheid op dit ogenblik (= ca. 90) nog niet op punt stond.

5. singulares legati: de gouverneur van een provincie beschikte over een korps singulares dat bestond uit 500 pedites en 500 equites. De cohors I Tungrorum detacheerde 46 pedites singulares aan het officium Ferocis¹. Het gaat hier volgens A.K. Bowman & J.D. Thomas (p. 71) mogelijk om de toenmalige gouverneur van Britannia of meer waarschijnlijk een legatus legionis die over een aantal singulares van de gouverneur mocht beschikken. Hiervoor zou Iulius Ferox in aanmerking kunnen komen die ca. 90 als legatus legionis het bevel zou kunnen gevoerd hebben over de legio IX Hispana, gekazerneerd te York.

6. Coris: zonder twijfel Corbridge. Het is verwonderlijk dat men een detachement van 337 manschappen, d.w.z. bijna de helft van het cohors, te Corbridge terugvindt onder leiding van slechts twee centuriones. Uit het archeologisch onderzoek te Corbridge mag men volgens A.K. Bowman en J.D. Thomas (p. 72) besluiten dat hier naast het detachement van de cohors I Tungrorum nog een ander gekazerneerd was.

7. reliqui praesentes: de reliqui praesentes, in totaal 296 militairen o.l.v. één centurio worden onderverdeeld in aegri, volnerati, lippientes et valentes. De term lippientes refereert

¹Zie A. VON DOMASZEWSKI, Rangordnung, p. 35; R.W. DAVIES, Singulares and Roman Britain, in Britannia, 7, 1976, p. 134-144; M.P. SPEIDEL, Guards; Y. LE BOHEC, L'armée, p. 131.

aan een chronische ontsteking van de ogen¹. Gezien het verband dat in de oudheid gelegd werd met een ongeregeld (losbandig) leven wordt de term ook spottend, ironisch gebruikt. Het feit dat zij niet onder de aegri vermeld worden, verwijst misschien naar dit ironisch gebruik.

8. Interpretatie: Tablet 841, een interim-rapport betreffende de sterkte van de cohors I Tungrorum, is één van de meest belangrijke documenten uit het archief en tevens één van de voornaamste bronnen voor onze kennis van het Romeinse militaire apparaat. Het verwijst naar de toestand van deze eenheid onder bevel van Iulius Verecundus. Vanuit technisch oogpunt was de eenheid nog steeds quingenaria omdat zij over slechts zes centuriones beschikte. De eenheid had evenwel een sterkte van 752 man inclusief de centuriones en kon bijgevolg de facto met een cohors milliaria peditata gelijkgesteld worden. Indien de datering correct is, wijst er dit in ieder geval op dat de organisatie van deze eenheid, ook in functie van de toename van de getalsterkte, nog niet op punt stond. In deze periode was het fort wel te klein voor deze hoeveelheid manschappen. Op het ogenblik dat dit document geschreven werd, waren echter 456 man waaronder 5 centurio's op zending. Van degenen die in Vindolanda aanwezig waren, werden er 31 vermeld als ziek op een totaal van 265 manschappen².

Datering: tablet 841 werd gevonden in de archeologische laag van periode I = ca. 90, mogelijk iets vroeger. "The ditch appears to have been filled by A.D. 90/92 and the tablet is therefore most probably to be dated c. A.D. 90"³.

2.2.4.4. M.W.C. HASSAL & R.S.O. TOMLIN, in Britannia, 19, 1988, p. 502; A.R. BIRLEY, Vindolanda; New Writing Tablets 1986-89, in Roman Frontier Studies 1989, 1991, p. 20.

Vindplaats: Chesterholm, 1987.

Bewaarplaats: The Vindolanda Trust, Chesterholm.

Toestand: gaaf.

Tung(rorum).

IJzeren speerpunt, 20 x 2,7 cm.

Datering: de speerpunt werd gevonden in archeologische context

¹Zie R. JACKSON, Doctors and Diseases in the Roman Empire, 1988, p. 82-85; G.C. BOON, Potters, Oculists and Eye-Troubles, in Britannia, 14, 1983, p. 1-12.

²R. Birley was zo vriendelijk via een schrijven dd. 14.09.1989 reeds een synthese van dit rapport mee te delen; A.R. BIRLEY, p. 17.

³A.K. BOWMAN & J.D. THOMAS, Vindolanda: The Latin Writing-Tablets, 1983, p. 62.

die tot de 2de eeuw behoorde. Na 120¹, periode VI van het fort, vanaf 140².

2.2.5. Housesteads (Borcovicium / Vercovicium (?))

2.2.5.1. CIL, VII, 1227; ER, II, 1230.

Vindplaats: Housesteads (Borcovicium).

Bewaarplaats: Chesters Hall.

Toestand:---

Coh(ortis) I (Tungrorum) (centuria) Orfi.

Stempel op baksteen.

1. Orfius: naam van Romeins-mediterrane herkomst³.

Datering: 3de eeuw⁴.

2.2.5.2. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 14, 1878, nr. 68; CIL, VII, 691; RIESE, 1874; ER, II, 1232; H. VAN DE WEERD, Les Tungri, p. 53, n.3; RIB, 1619; E. SCHALLMAYER et alii, Der römische Weihebezirk von Osterburken I, nr. 15.

Vindplaats: Housesteads, 1716 of vroeger.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: ---

D(is) M(anibus) / Hurmio / Leubasni (filio) / mil(iti) coh(ortis) I / Tungror(um) / b(ene)f(iciario) praef(ecti) / Ca[l]pur[ni]us (?) / her(es) f(aciendum) c(uravit).

1.2: [-Calp]ur[ni]o: CIL. Zie dienaangaande H. VAN DE WEERD, Les Tungri, p. 53, n. 3: "La lecture de Huebner ... est certainement erronée, après ce qui a été dit ci-dessus. Il faut maintenir le texte de la copie du XVIIIe siècle, par lequel cette inscription est connue".

1.3: L(ucii) [f(ilio)] Ubasni: CIL

1.5: b(ene)[f(iciario)]: CIL.

1.7: Ca[l]pur(nius) ...s(...): CIL
Capurus: ER.

1.8: heres [f(aciendum)] c(uravit): CIL.

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Aan Hurmio, zoon van Leubasnus, soldaat van de cohors I Tungrorum, beneficiarius van de praefectus. Calpurnius, zijn erfgenaam, heeft het laten

¹A.K. BOWMAN & J.D. THOMAS, in JRS, 81, 1991, p. 70.

²A.R. BIRLEY, in Roman Frontier Studies 1989, 1991, p.20.

³Vgl. A. MÓCSY, Nomenclator, p. 209.

⁴Vgl. E. BIRLEY in Chiron, 4, 1974, p. 512: "At Housesteads, all of its inscriptions seem assignable to the third century, ..."

maken.

Grafmonument. De afmetingen zijn onbekend.

1. Hurmio: volgens L. Weisgerber naam van Germaanse oorsprong, volgens A. Holder naam van Keltische oorsprong. Tunger? Enkel bekend vanuit dit opschrift¹.

2. Leubasnus: naam van Germaanse oorsprong, sterk verspreid in de civitas Tungrorum, Germania Inferior en Germania Superior. Vgl. met Leubasna (2.1.4.2.)².

3. Beneficiarius praefecti: vgl. met 2.1.9.1. beneficiarius consularis. De betrokkene hier behoort tot de principales cohortis³.

4. Calpurnius: naam van Romeinse-mediterrane herkomst, mogelijk van Etruskische oorsprong⁴.

Datering: 2de eeuw (E. Schallmayer), 3de eeuw (E. Birley)⁵.

2.2.5.3. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 48; CIL, VII, 690; ER, II, 1231; RIB, 1618; BURN, 169; CSIR, I, 6, 198.

Vindplaats: Housesteads, in of voor 1813.

Bewaarplaats: Museum of Antiquities, Newcastle, inv. nr. 1813.16.
Toestand: het monument is ongeveer middendoor gebroken. Enkele letters zijn licht beschadigd.

D(is) M(anibus) / Anicio / Ingenuo / medico / ord(inario)
coh(ortis) / I Tungrorum / vix(it) an(nos) XXV

1.7: vixit: ER; BURN.

Aan de goden en de geesten van het hiernamaals. Aan Anicius Ingenuus, medicus ordinarius van de cohors I Tungrorum. Hij heeft 25 jaren geleefd.

¹H. VAN DE WEERD, Les Tungri, p. 53-54; A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 2059; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 280 en 283; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 146.

²H. VAN DE WEERD, Les Tungri, p. 53-54; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 280, 283, 284, 357, 382, 386, 387, 391, 410, 411, 435-437; K. SCHERLING, Tungri, kol. 1349; H. BIRKHAN, Germanen, p. 204 en 265; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1071-1072; IDEM, in Germanenprobleme, p. 123; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 162.

³Zie A. VON DOMASZEWSKI, Rangordnung, p. 59. Vgl. D.J. BREEZE, The Organisation of the Careerstructure of the Immunes and Principales of the Roman Army, in BJ, 174, 1974, p. 278 e.v.

⁴W. SCHULZE, Eigennamen, p. 138; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 62.

⁵Vgl. E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512.

Grafmonument, zandsteen, 75 x 150 x 18 cm.

Hoogte van de letters: 7,2 cm.

Iconografie: haas in nis van gestileerde bladeren. De nis zelf is geplaatst in een verzonken rechthoekig paneel met in de bovenhoeken medaillons of paterae.

De haas was bekend voor zijn vruchtbaarheid. Wanneer dit dier geïsoleerd op een grafsteen voorkomt moet het waarschijnlijk gezien worden als een symbool voor leven en onsterfelijkheid en niet als een huisdier¹.

Het opschrift is geplaatst in een uitgespaard raam.

1. Anicius: naam van Romeins-mediterrane herkomst².

2. Ingenuus: naam van Romeins-Italische herkomst. Vgl. met Ingenus (2.1.13.1.)³.

2. medicus ordinarius: één van de belangrijkste diensten in het Romeinse leger werd geleverd door de medische staf. Binnen deze medische staf onderscheidden zich een groep medici door de titel ordinarius. Hiervan zijn 5 voorbeelden bekend op ca. 70 militaire medici. Het feit dat tenminste 5 medici zich in hun titel wensten te onderscheiden als ordinarius betekent in ieder geval dat zij het verschil tussen zichzelf en de overige artsen wilden beklemtoond zien. Betreffende dit onderscheid werden verscheidene hypothesen geformuleerd⁴.

Een belangrijke groep vorsers suggereert dat de titel ordinarius wijst op het feit dat de betrokkene dienst deed als gewoon militair (in ordine merere)⁵. De belangrijkste objectie hiertegen is dat ordinarius in militaire context synoniem is voor centurio⁶. Vandaar dat ook gesuggereerd werd dat de medicus ordinarius mogelijk de rang van centurio had en eventueel het

¹VARRO, RR, 3, 12; HORATIUS, Sat., 2, 4, 44; PLIN., N.H., 8, 219. Voor gelijkaardige voorstellingen, zie F. SARTORI, in Notizie degli Scavi, 1951, p. 11, fig. 1; V. SCRINARI, Museo Archeologico di Aquileia, catalogo delle sculture romane, 1972, p. 116, nr. 339.

²W. SCHULZE, Eigennamen, p. 130; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 19; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 16.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 111; 221; 225; 247; 252; 253; 279; 282; 340; 404; 405; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1069; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 151.

⁴CIL, III, 4279, 5959; VIII, 18314; XIII, 11979.

⁵Zie bv. Th. MOMMSEN, Gesammelte Schriften, VIII, 1913, p. 376; A. VON DOMASZEWSKI, Rangordnung, p. 45; G.L. CHEESMAN, Auxilia, p. 43-44; R. SCHULTZE, in BJ, 139, 1934, p. 63; G. WEBSTER, Imperial Army, p. 250-251.

⁶J.F. GILLIAM, The Ordinarii and Ordinati of the Roman Army, in Trans. American Phil. Assoc., 71, 1940, p. 127-148.

bevel in een ordo of een centuria waarnam¹. Nog andere uiteenlopende suggesties werden gedaan doch konden de confrontatie met de inscripties niet doorstaan².

R.W. Davies zelf schuift drie mogelijke verklaringen naar voren. Op de eerste plaats is het mogelijk dat ordinarius betekent dat de betrokkene de rang van centurio heeft zonder dat hij hierbij het bevel waarneemt. Hierbij verwijst hij naar parallellen in de moderne legers. Indien ordinarius de meer gebruikelijke literaire betekenis van "gewoon" heeft, betekent dit dat deze geneesheren niet-specialisten waren. Ten slotte suggereert hij de derde mogelijkheid dat deze artsen de mogelijkheid hadden om na een korte diensttijd als militaire arts naar een burgerpraktijk weer te keren³.

Datering: 3de eeuw⁴.

2.2.5.4. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 14, 1878, nr. 67; CIL, VII, 653; RIESE, 1868; ER, II, 1222; RIB, 1598.

Vindplaats: Housesteads, in of voor 1726.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: op het ogenblik van de vondst, sterk fragmentair.

[Ma]tribus / coh(ors) I Tungr/[or]u[m]

1.1: matribus: CIL; ER.

Aan de moedergodinnen. De cohors I Tungrorum.

Wijaltaar, de afmetingen zijn onbekend.

1. Matres: Keltische godinnen waaraan 60 dedicaties in Britannia. Hier worden zij vermeld zonder verdere specificering, in tegenstelling tot de Matres Alatervae en de Matres Campestris (zie 2.2.9.1.)⁵.

¹Vgl. H.A. SANDERS, Papyrus 1804 in the Michigan Collection, in Classical Studies in Honor of J.C. Rolfe, 1931, p. 278; E. SANDER, Zur Rangordnung des römischen Heeres, in Historia, 248, 1959, p. 239-247.

²Vgl. bv. J.F. GILLIAM, Transact. American Phil. Assoc., 71, 1940, p. 127-148; J. SCARBOROUGH, Roman Medicine and the Legions: a Reconsideration, in Medical History, 12, 1968, p. 254-261; IDEM, Roman Medicine, 1969, p. 71; R.G. PENN, Medical Services of the Roman Army, in Journ. of the Royal Army Med. Corps, 110, 1964, p. 255. Betreffende deze discussie, zie in detail: R.W. DAVIES, The Medici of the Roman Armed Forces, in ES, 8, 1969, p. 83-99, vooral p. 88-91; IDEM, Some more Military Medici, in ES, 9, 1972, p. 1-11, vooral p. 4-6.

³Zie R.W. DAVIES, in ES, 8, 1969, p. 91.

⁴Vgl. E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512; CSIR.

⁵Zie E. BIRLEY, Deities, p. 49-51.

Datering: 3de eeuw¹.

2.2.5.5. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 14, 1878, nr. 66; CIL, VII, 642; ILS, 4723; RIESE, 1872; ER, II, 1225; RIB, 1578.

Vindplaats: Housesteads, 1854, in de zuidwesthoek van het castellum.

Bewaarplaats: Chesters Museum.

Toestand: goed.

Deo / Silvano / Cocidio / Q(uintus) Florius / Maternus / praef(ectus) coh(ortis) / I Tung(rorum) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

1.4: Qu(intus): CIL; ILS; ER; RIESE.

Aan de god Silvanus Cocidius. Quintus Florius Maternus, praefectus van de cohors I Tungrorum lost graag en terecht zijn gelofte in.

Wijaltaar, 37,5 x 120 cm.

Hoogte van de letters: 1.1: 6 cm; 1.2-8: 3,6 cm.

1. Silvanus Cocidius: Cocidius is een Keltische god, gelijkgesteld met Mars, Silvanus en de Keltische god Vernostus. Dit altaar is het enige dat Cocidius gelijkstelt met Silvanus. Met deze laatste wordt hij nog 1 maal geassocieerd (RIB, 1207)².

2. Quintus Florius Maternus: westerse afkomst, cfr. ook CIL, VII, 651 = 2.2.5.10³.

Datering: 2de eeuw (?) - 3de eeuw⁴.

2.2.5.6. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 14, 1878, nr. 65; CIL, VII, 639; ER, II, 1228; RIB, 1585; CSIR, I, 6, 41.

Vindplaats: Housesteads, in of voor 1725 aan de voet van de heuvel ten zuiden van Housesteads.

Bewaarplaats: Museum of Antiquities, Newcastle.

Toestand: het altaar is vrij ernstig verweerd zodat het opschrift moeilijk leesbaar is.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Numinibus Aug(ustorum) / coh(ors) I Tungr(orum) / cu[i] prae(e)st Q(uintus) Iulius / [Maxim]us praef(ectus) / v(otum) [s(olvit) l(ibens) m(erito).]

¹Vgl. E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512.

²Zie E. BIRLEY, Deities, p. 59 & 72.

³W. SCHULZE, Eigennamen, p. 480; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 303; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 239, 128, 181; H. DEVIJVER, PME, F 86.

⁴Vgl. E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512; H. DEVIJVER, PME, F 86.

- 1.3: Tungrorum: CIL; Tungr(orum) mil(liaria): ER.
1.5: [...]ius: CIL; ER; [...]sus: RIB; CSIR.
1.6: ontbreekt in CIL en ER.

Aan Iuppiter Optimus Maximus en de numina Augustorum. De cohors I Tungrorum met aan het hoofd de praefectus Quintus Iulius Maximus lost gaarne en terecht zijn gelofte in.

Wijaltaar, zandsteen, 114 x 54,6 x 45,7 cm.

Hoogte van de letters: ca 2,5 cm.

De top van het kapiteel wordt gevormd door een brede, ondiepe haard, geflankeerd door twee kussens die aan de voorzijde versierd zijn met rozetten. Hieronder op het front en de beide zijden bevindt zich een brede band met "guilloche"-versiering.

1.I.O.M.: cfr. 2.2.3.1.

2.Numina Augustorum: cfr. 2.2.3.4.

3. Quintus Iulius Maximus: op lijn 5 leest CSIR [...]sus. Tijdens het onderzoek van het opschrift met kunstlicht leek het erop dat het cognomen van de praefectus begon met een C en dat de 3de letter een r was. Indien dit correct is, kan het cognomen als Cursus hersteld worden. De letters zijn evenwel niet zeker¹. Deze lezing houdt echter geen rekening met CIL, VII, 638 = 2.2.5.7. waarin dezelfde praefectus Q. Iulius Maximus vermeld wordt.

CIL, II, 112 uit het begin van de 3de eeuw, vermeldt Q. Iulius Maximus als legatus provinciae Narbonensis².

4. praefectus: bij de cohortes I en II Tungrorum milliariae voerden praefecti het bevel in plaats van tribuni³.

Datering: 3de eeuw⁴.

2.2.5.7. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 46; CIL, VII, 638; EE, 9, p. 588; ER, II, 1227; RIB, 1584; CSIR, I, 6, 40.

Vindplaats: Chapel Hill ten zuiden van Housesteads, 1702.

Bewaarplaats: Housesteads Museum.

Toestand: sterk verweerd.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Numinibus / Aug(ustorum) coh(ors)
I / T[un]gror(um) / cui praeest / Q(uintus) Iul(ius) Maxi / mus

¹I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 93 en 351; CSIR.

²M. GAYRAUD, in REA, 72, 1970, p. 352-363, bijzonder p. 358 & 360; PIR, IV(2), I, 424; H. DEVIJVER, PME, I 85; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 239, 154, 183.

³Zie H. DEVIJVER, PME, I 85; K. STROBEL, in ZPE, 70, 1987, p. 290. Voor de cohors II Tungrorum milliaria, zie 2.2.2.3.

⁴Vgl. E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512.

praef(ectus)

Aan Iuppiter Optimus Maximus en de numina Augustorum. De cohors I Tungrorum met aan het hoofd de praefectus Quintus Iulius Maximus (heeft het geplaatst).

Wijaltaar, zandsteen, 122 x 50,5 x 40,5 cm.
Op het kapiteel: pediment en ronde haard tussen twee kussens.
Linkerzijde: patera onder een gebogen band.
Rechterzijde: kruik onder een gelijkaardige band.

1. I.O.M.: cfr. 2.2.3.1.
2. Numina Augustorum: cfr. 2.2.3.4.
3. Quintus Iulius Maximus: zie 2.2.5.6.

Datering: 3de eeuw¹.

2.2.5.8. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 43; CIL, VII, 635; RIESE, 1224; ER, II, 1224; RIB, 1580; BURN, 143; CSIR, I, 6, 28.

Vindplaats: Housesteads, voor 1725.
Bewaarplaats: Museum of Antiquities, Newcastle, inv. nr. 1822.5.
Toestand: het monument is sterk verweerd en delen van het opschrift zijn bijna onleesbaar. Het pediment is gebroken.

Herculi / coh(ors) I Tungror(um) / mil(liaria) / cui praest P(ublius) Ael(ius) / Modestus praef(ectus)

- 1.2: Tu[ng]ror(um): CSIR.
- 1.4: pr[ae]est: CSIR.
- 1.5: Modes[t]us: CSIR.
praef(ectus): RIB; CSIR.

Aan Hercules. De cohors I Tungrorum, 1000 man sterk, onder commando van de praefectus Publius Aelius Modestus (heeft het geplaatst).

Wijaltaar, lokale zandsteen, 106,6 x 52 x 39,6 cm.
Hoogte van de letters, 1.1: 4,6 cm; 1.2: 4,4 cm; 1.3: 4 cm; 1.4: 3,9 cm; 1.5: 4,6 cm.
De bovenzijde van het altaar wordt gevormd door een kleine ronde haard tussen twee kussens die elk eindigen in een medaillon. De fries van het kapiteel en de basis loopt door over de vier zijden van het altaar.

1. Hercules: de opschriften van Britannia gewijd aan Hercules kunnen in 7 groepen onderverdeeld worden. Deze wijding kan in groep 1 (Hercules zonder toevoeging) ondergebracht worden. Naast de inscripties is de god talrijk op iconografisch materiaal

¹Vgl. E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512.

aanwezig¹.

1. Publius Aelius Modestus: naam van mediterranean-Italische oorsprong². In Bossens (Britannia) wijdde een zekere Aelius Modestus een altaar aan Mars³.

Datering: 3de eeuw (CSIR). De keuze van Hercules als een god voor officiële verering wijst er volgens Burn (p. 110 & 112) op dat het opschrift mogelijk ten tijde van Commodus mag gedateerd worden (zie de verering van Commodus voor Hercules). Vgl. evenwel E. BIRLEY, Religion, p. 1533: "The successful labours of Hercules were surely sufficient justification for officers and men alike to worship him, with or without epithet". Dit impliceert dat er niet noodzakelijk een verband dient gezocht te worden tussen de verering voor Hercules en de regering van Commodus⁴.

2.2.5.9. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 12, 1872, nr. 63; CIL, VII, 633; ILS, 3230; RIESE, 1870; ER, II, 633; RIB, 1579.

Vindplaats: Housesteads, in of voor 1807.

Bewaarplaats: Museum of Antiquities, Newcastle.

Toestand: vrij sterk beschadigd met een ernstige breuk in de rechterhoek onderaan.

Diis deabusque se / cundum interpre / tationem oracu / li Clari Apollinis / coh(ors) I Tungrorum.

Aan de goden en godinnen overeenkomstig de uitleg van het Orakel van Apollo van Claros. De cohors I Tungrorum.

Wijopschrift, 107,5 x 82,5 cm.

1. Diis deabusque secundum interpretationem oraculi Clari Apollinis: vgl. 2.2.2.2. Vergelijkbare verwijzingen naar het orakel van Apollo te Claros werden gevonden te Corinium in Dalmatia (CIL, III, 2880), te Aïn Riahi in Numidia (CIL, VIII, 8351), te Sarrok in Sardinia (AE, 1929, 156), te Volubilis in Mauretania Tingitana (BAM, 8, 1968-1972, p. 221-227), te Marruvium in Italië (C. Letta) en vermoedelijk te Banassa in Mauretania Tingitana (BCTH, 1946-1949, p. 437, nr. 1)⁵.

¹Zie E. BIRLEY, Religion, p. 1533-1534; IDEM, Deities, p. 27.

²I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 263; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 235, 6, 191.

³CIL, VII, 1; EE, VII, 812. Zie H. DEVIJVER, PME, A 49.

⁴Vgl. ook E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512.

⁵Zie E. BIRLEY, Die cohors I Tungrorum und das Orakel des klarischen Apollo, in Germania, 23, 1939, p. 189-190; IDEM, Cohors I Tungrorum and the Oracle of the Clarian Apollo, in Chiron, 4, 1974, p. 511-513; IDEM, Deities, p. 20, n. 26; R. THOUVENOT, Un oracle de l'Apollon de Claros à Volubilis, in BAM, 8, 1968/1972, p. 221-227; M. EUZENAT, Une dédicace volubilitaine à

De wijding werd verordend door Apollo van Claros die bijzonder werd vereerd te Colophon. Hij werd geconsulteerd zowel door enkelingen als door delegaties van steden¹. Het is een feit dat de zes opschriften, die bijna woordelijk gelijk zijn doch op verschillende plaatsen in het Imperium Romanum gevonden werden een reeks vormen. Het is bovendien interessant te noteren dat met uitzondering van de wijdingen van Corinium en Aïn Riahi, waarvan men de archeologische context niet kent, deze opschriften op één of andere wijze aan een gebouw kunnen verbonden worden².

E. Birley wees er in een artikel in 1939 reeds op dat de vier toenmalig bekende opschriften in dezelfde periode moesten opgericht zijn door iemand of op bevel van iemand die een antwoord van het Orakel had ontvangen en aan wie opgedragen werd deze inscripties op te richten³. Voor het achterhalen van de betrokkene en het tijdstip van de oprichting is de wijding van de cohors I Tungrorum van belang. Deze eenheid is slechts vanaf Septimius Severus naar Housesteads overgeplaatst waar zij gedurende geruime tijd gelegerd bleef. De wijdingen mogen derhalve in de 3de eeuw geplaatst worden. Volgens E. Birley⁴ was het de Romeinse keizer zelf die het Orakel raadpleegde. Het is volgens hem immers zo goed als onmogelijk dat de opdracht van het Orakel anders zo ver en over zo vele plaatsen, zelfs door een Romeinse legereenheid, verbreid werd. Aanvankelijk meende E. Birley⁵ dat de keizer in kwestie Septimius Severus was. Later suggereerde hij⁶ evenwel dat het om keizer Caracalla ging die het Orakel in 213 zou geconsulteerd hebben. Dat jaar was Caracalla immers ziek (Cassius Dio, 77, 15, 5 e.v.) en zocht hij zijn toevlucht tot de machtigste goden w.o. Apollo Grannus. Het is volgens E. Birley bijgevolg zeer plausibel dat hij ook een beroep op Apollo van Claros gedaan heeft, die hem voorschreef dat

l'Apollon de Claros, in Antiquités africaines, 10, 1976, p. 63- 68; P. SOMMELLA, Centri storici ed archeologia urbana in Italia. Novità dall'area mesoadriatica, in Arqueologia de las ciudades superpuestas a las antiguas, 1985 , p. 382, n. 32; C. LETTA, Le dediche dis deabusque secundum interpretationem Oraculi Clarii Apollinis e la Constitutio Antoniniana, in Studi Classici e Orientali, 39, 1989, p. 265-280.

¹Zie R. THOUVENOT, in BAM, 8, 1968/1972, p. 222; C. PICARD, Ephèse et Claros. Recherches sur les sanctuaires et les cultes de l'Ionie du Nord, 1922, p. 107-126 en 660-721.

²Zie hierover M. EUZENAT, in Antiquités africaines, 10, 1976, p. 65, n. 1.

³E. BIRLEY, 1939, p. 189; vgl. IDEM, 1974, p. 511; C. LETTA, p. 267.

⁴E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512.

⁵E. BIRLEY, in Germania, 23, 1939, p. 190.

⁶E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512-513.

hij samen alle goden in het Imperium Romanum diende te eren¹.

Naar aanleiding van deze wijdingen stelt M. Euzenat² dat zij niet konden ontstaan zonder interventie van de keizerlijke administratie en een bijbehorend edict. Hij wijst erop dat er een belangrijke parallel kan waargenomen worden tussen deze inscripties en P. Giessen 40: "entre la supplicatio générale qu'évoquent les inscriptions et l'action de grâce tois theois tois athanatois qui apparaît dans le P. Giessen 40 comme la justification de la Constitutio Antoniniana..." Deze laatste wordt traditioneel 212 gedateerd, datum die zeker ter discussie staat³.

C. Letta⁴ gaat duidelijk een stap verder. De supplicatio aan de onsterfelijke goden in het voorwoord van de Constitutio Antoniniana (P. Giessen 40, l.3) werd officieel afgekondigd in het edict dat tevens aan de basis ligt van de hier besproken inscripties: "la supplicatio preannunciata nel preambulo della Constitutio Antoniniana fu ufficialmente indetta con l'editto che è alla base delle dediche dis deabusque⁵". Bijgevolg zijn de aanleiding en de drijfveer voor de twee "documenten" dezelfde en dient de chronologische afstand tussen beide tot een minimum beperkt te blijven. Dit wil zeggen dat op het ogenblik dat men erin slaagt de historische context van de Constitutio Antoniniana nader te bepalen, men ook de problematiek van de datering van deze groep opschriften opgelost heeft. Die historische context vindt hij in de moord op Geta (26 dec. 211) en de daarop volgende gebeurtenissen tussen het einde van 211 en het begin van 212. Op dat ogenblik werd een enorme inspanning geleverd om met religieuze middelen de moord te legitimeren en Caracalla niet als een broedermoordenaar maar als man van de "Voorzienigheid" naar voren te schuiven. Zowel de Constitutio Antoniniana met de bijbehorende supplicatio als de wijdingen dis deabusque passen in dit kader.

Datering: 212.

¹E. BIRLEY, in Germania, 23, 1939, p. 190; IDEM, in Chiron, 4, 1974, p. 512-513. Vgl. M. EUZENAT, in Antiquités africaines, 10, 1976, p. 65 e.v. die poogt het bezoek van Caracalla aan het Orakel meer precies te dateren.

²M. EUZENAT, in Antiquités africaines, 10, 1976, p. 66.

³M.b.t. de Constitutio Antoniniana, zie e.g.: E. BICKERMAN, Das Edikt des Kaisers Caracalla in P. Giss. 40, 1, 1926; C. SASSE, Die Constitutio Antoniniana, 1958; IDEM, Literaturübersicht zur Constitutio Antoniniana, in JournJurPap, 12, 1962, p. 109 e.v. & 15, 1965, p. 329 e.v.; W. SESTON, Marius Maximus et la date de la Constitutio Antoniniana, in Mélanges d'archéologie et d'histoire offerts à J. Carcopino, 1966, p. 877 e.v.; Z. RUBIN, Further to the Dating of the Constitutio Antoniniana, in Latomus, 34, 1975, p. 430 e.v.; H. WOLFF, Die Constitutio Antoniniana und Papyrus Gissensis 40 I, 1976.

⁴C. LETTA, in Studi Classici e Orientali, 39, 1989, p. 268 e.v.

⁵C. LETTA, in Studi Classici e Orientali, 39, 1989, p. 272.

2.2.5.10. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 45; CIL, VII, 651; RIESE, 1872; ER, II, 1226; RIB, 1591; BURN, 144; CSIR, I, 6, 63.

Vindplaats: Chapel Hill ten zuiden van Housesteads, voor 1716.
Bewaarplaats: Museum of Antiquities, Newcastle, inv. nr. 1922.25.
Toestand: het altaar is gebroken aan de onderkant. Het opschrift is sterk verweerd en bijgevolg moeilijk leesbaar.

Deo / Marti Quin(tus) / Florius Ma / ternus praef(ectus) / coh(ortis) I Tung(rorum) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

- 1.2: [M]arti: CSIR.
 Quint(us): RIB; CSIR.
1.3: [Flori]us Ma / ternu[s]: CSIR.
1.4: [pr]aef(ectus): CSIR
1.6: [l(ibens)]: CSIR.

Aan de god Mars. Quintus Florius Maternus, praefectus van de cohors I Tungrorum, lost gaarne en terecht zijn gelofte in.

Wijaltaar, zandsteen, 128 x 58 x 41,5 cm.
De letters zijn te fel verweerd om correct op te meten.
De focus op het kapiteel wordt geflankeerd door twee kussens die aan de voorzijde eindigen in rozetten. Het front van het kapiteel is versierd met krulmotieven in een band. Op de basis bevindt zich een bol waarover banden. Deze symboliseert de wereldheerschappij en behoort toe aan een oorlogsgod. Normaal is de bol een attribuut van Victoria. Hier wordt Mars echter door de aanwezigheid van deze bol aangeduid als Mars Victor¹.

1. Deo Marti: cfr. 2.2.2.9.
2. Quintus Florius Maternus: cfr. 2.2.5.5.

Datering: 2de (?) - 3de eeuw, zie 2.2.5.5.

2.2.5.11. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 44; CIL, VII, 640; ILS, 2550; RIESE, 1873; ER, II, 1229; RIB, 1586; BURN, 142; CSIR, I, 2, 42.

Vindplaats: Housesteads, aan de voet van Chapel Hill, ten zuiden van het fort, 1702. In de oudere edities van Gordon en Horsley is er sprake van een tempel.
Bewaarplaats: Museum of Antiquities, Newcastle, inv.nr. 1822.26.
Toestand: het altaar is verweerd en heeft aan de basis lichte schade opgelopen.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Numinibus / Aug(ustorum) coh(ors)
I Tu / ngrorum / mil(liaria) cui prae / st Q(uintus) Verius / Superstis / praefe[c]tus.

- 1.7: Superst[e]s: ILS

¹Zie CSIR met bibliografie.

1.8: praefectus: CIL; ILS; ER.
prae[fec]tus: RIB.

Aan Iuppiter Optimus Maximus en de numina Augustorum. De cohors I Tungrorum, 1000 man sterk, onder het bevel van de praefectus Quintus Verius Superstis.

Wijaltaar, zandsteen, 116,4 x 55,3 x 31,6 cm.
Op het altaar bevindt zich een grote ronde focus tussen twee kussens die eindigen in rozetten. De eerste lijn van het opschrift is aangebracht op het kapiteel.

1. I.O.M.: cfr. 2.2.3.1.

2. Numina Augustorum: cfr. 2.2.3.4.

3. Quintus Verius Superstis: van Germaanse (?) afkomst. RIB, 1587 (= EE, VII, 981; IX, p. 588) vermeldt misschien dezelfde persoon (I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)] / et Numinibus [-/-/-/-]rius [.]upe[- / p]raefectu[s])¹.

Datering: 3de eeuw².

2.2.5.12. M.W.C. HASSALL & R.S.O. TOMLIN, in Britannia, 18, 1987, p. 369, nr. 10.

Vindplaats: Housesteads, 1986, "build upside down in the sixth course of the outer face of the north wall of the southern granary, 6.60 m from the east end".

Bewaarplaats: in situ.

Toestand: ---.

Coh(ors) I Tu(ngrorum)

De cohors I Tungrorum (heeft het gebouwd).

Bouwsteen, zandsteen, zeemkleur, 24 x 13 cm, diepte niet gekend.
Opschrift binnen een tabula ansata, 14 x 4 cm.

Datering: archeologisch niet gedateerd, 3de eeuw³.

¹Vgl. G. ALFÖLDY, Les "equites Romani" et l'histoire sociale des provinces germaniques de l'Empire romain, in Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina, 1977, p. 7-19, vnl. p. 18, n. 28; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 274; H. DEVIJVER, PME, V 70; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 239, 307, 277.

²Vgl. E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512.

³Vgl. E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512; A.K. BOWMAN & J.D. THOMAS, in Britannia, 81, 1991, p. 70.

2.2.5.13. R.P. WRIGHT, in JRS, 57, 1967, p. 205-206, nr. 17.

Vindplaats: Housesteads, 1966, "re-used below what seemed to be an oven in the commandant's house (praetorium)".

Bewaarplaats: Ministry of Public Building and Works.

Toestand: sterk fragmentair. De steen is langs alle zijden afgebroken. De oppervlakte liep schade op door brand.

[P. Sept(imio) Get]ae [Nob(ilissimo) Caes(ari) / coh(ors) I
Tungr(or)um m(illiaria) restit]uit pra[etorium / L(ucio) Alfeno
Senecione L]eg(ato) A]ugg(ustorum) Pr(o) Pr(aetore)

Aan P. Septimius Geta, de zeer edele Caesar. De cohors I Tungrorum milliaria heeft het praetorium hersteld tijdens het gouverneurschap van L. Alfenus Senecio, Legatus Augustorum Pro Praetore.

Wijopschrift, gele zandsteen, 35 x 32,5 x 10 cm. Hoogte van de letters: 7,5 cm. De letters zijn zeer verzorgd uitgevoerd.

1. Het opschrift kan hersteld worden vanaf de 3de lijn. Lijn 1 en 2 vermelden vermoedelijk de namen van Septimius Severus en Caracalla. Voor de tekstherstelling zelf verwijzen wij naar de commentaar van R.P. Wright.

2. L. Alfenus Senecio: senatoriale carrière¹.

Datering: op basis van de vermelding van L. Alfenus Senecio kan het opschrift tussen 205 en 208 gedateerd worden.

2.2.6. Sewingshiolds.

2.2.6.1. M.W.C. HASSAL & R.S.O. TOMLIN, in Britannia, 12, 1981, p. 394, nr. 104; RIB, II, 1, 2411.146.

Vindplaats: Milecastle, Sewingshiolds, 1980.

Bewaarplaats: Museum of Antiquities, Newcastle upon Tyne.

Toestand: goed.

Voorzijde: CIT.

Keerzijde: AESEC.

Ovale loden zegeling (van beurs of rol ?) met gaatje voor een koord, 20 x 15 mm.

De zegeling werd geslagen met een ovale stempel waarop de keerzijde aangebracht was op een zegelkop (doos ?). Zowel voor- als keerzijde vertonen letters in reliëf.

De voorzijde kan aangevuld worden tot c(ohors) I T(hracum) of c(ohors) I T(ungrorum). Beide eenheden zijn geattesteerd in

¹PIR(2), A 521; RE, I, kol. 1472, nr. 6; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, kol. 73, nr. 36; A.R. BIRLEY, Fasti, p. 157-161; IDEM, Roman Governors, p. 38 e.v., P.M.M. LEUNISSEN, Konsuln, p. 97, 159, 231-232, 263, 267, 338, 363.

Britannia vanaf ten laatste 122 (CIL, XVI, 69). De cohors I Thracum was gestationeerd te Bowes vanaf de Severi (RIB, 730, 733, 734, 740). In dezelfde periode werd de cohors I Thracum c.R. geattesteerd in Birdoswald (RIB, 1909). Een steenstempel (RIB, 1323) getuigt van bedrijvigheid van deze eenheid in Newcastle, maar is geen bewijs van haar aanwezigheid ter plaatse. De cohors I Tungrorum lag tijdens de 3de en 4de eeuw te Housesteads, op minder dan 2 mijl van Sewingshields. Een definitieve toewijzing aan een van beide eenheden is niet mogelijk vermits goederen onder verzegeling over grote afstanden konden getransporteerd worden.

AESEC kan eventueel vervolledigd worden tot Ae(lius) Sec(undus). Mogelijk gaat het hier om de naam van de verantwoordelijke voor de verzegeling. De naam is van Romeins-mediterrane herkomst¹.

Datering: de verzegeling werd gevonden in een 4de eeuwse context. Een meer precieze datering is niet mogelijk.

2.2.7. Carrawburgh (Brocolitia).

2.2.7.1. R.P. WRIGHT, in JRS, 56, 1966, p. 218, nr. 5; R.W. DAVIES, A Note on a Recently Discovered Inscription from Carrawburgh, in ES, 4, 1967, p. 108-111.

Vindplaats: Carrawburgh, 1965, in de nabijheid van het fort.
Bewaarplaats: Museum of Antiquities, Newcastle upon Tyne.
Toestand: sterk fragmentair. Zowel de bovenzijde als de linker- en rechterzijde zijn beschadigd.

[Imp(eratori) Caes(ari) Traiano / Had]ri[ano Aug(usto)] / co(n)s(uli) / [co]h(ors) I Tun[gr(orum)] / fec(it).

Aan Imperator Caesar Traianus Hadrianus Augustus, Consul. De cohors I Tungrorum heeft het geplaatst.

Wijopschrift, gele zandsteen, 32,5 x 37,5 x 11,25 cm.

1. ---]RI[---/---]COS[---: de tekst dient in de 2de eeuw geplaatst te worden vermits hier tijdens de 3de en de 4de eeuw de cohors I Batavorum gelegerd was. De letters RI in het midden van lijn 2 gevolgd door COS komen niet voor in de namen en titulatuur van Antoninus Pius, Marcus Aurelius of Commodus. Enkel Hadrianus komt in aanmerking.

De opschriften uit Great Chesters (CIL, VII, 730 = RIB, 1736) en Moresby (CIL, VII, 362 = RIB, 801) vermelden de eretitel p(ater) p(atriciae) die Hadrianus in 128 aanvaardde. Het is volgens R.P. Wright (p. 218, n. 9) mogelijk dat deze titel COS voorafging. In dit geval dient na COS de nummering III aangebracht te worden om het evenwicht in de lay-out van de tekst te herstellen. COS III komt evenwel niet voor in de opschriften opgedragen aan Hadrianus

¹W. SCHULZE, Eigennamen, p. 116 & 204; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 30bis, 74, 75, 76, 77, 292; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 6 & 258; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 7 & 399.

aan de Muur van Hadrianus.

2. cohors I Tungrorum: het wijopschrift van Carrawburgh schijnt te impliceren dat de cohors I Tungrorum tijdens de regering van Hadrianus meehielp aan de bouw van het fort. Indien de wijding door de cohors I Aquitanorum te Carrawburgh (CIL, VII, 620a = RIB, 1550) kan toegewezen worden aan Sextus Iulius Severus, toont het aan dat deze eenheid ca. 130/2 aan de bouw van het fort werkte. Nog twee andere eenheden werden hierin betrokken: de cohors I Batavorum (CIL, VII, 777 = RIB, 1823) en de cohors I Hamiorum (RIB, 1820). De cohors I Tungrorum was evenwel een cohors milliaria en kon bijgevolg hier niet in de volledige getalsterkte gekazerneerd worden vermits dit fort slechts aan een eenheid van 500 man plaats bood. In het diploma van Mautern, Noricum, van 129/38 (CIL, XVI, 174 = 2.6.2.1.) zag R.W. Davies (p. 109) de oplossing voor dit probleem. Op basis van dit document nam hij aan dat een vexillatio cohortis I Tungrorum milliariae naar Noricum gedetacheerd werd en dat de eenheid in Britannia dus nog slechts de sterkte van een cohors quingenaria had. R.W. Davies zag dit bevestigd door de diplomata van Brigetio uit 122 (CIL, XVI, 69 = 2.7.2.1.) en van Stannington uit 124 (CIL, XVI, 70 = 2.2.11.1.), die de eenheid niet specifiek als milliaria aanduiden, dit in tegenstelling tot het diploma van Malpas uit 103 (CIL, XVI, 48 = 2.2.8.1.). Recent onderzoek toonde evenwel aan dat op het diploma van Mautern de cohors II Tungrorum dient gelezen te worden (zie 2.6.2.1.). Dit gegeven plaatst de argumentatie van R.W. Davies op losse schroeven. De mogelijkheid is bijgevolg reëel dat wij hier eerder te maken hebben met een detachement van de cohors I Tungrorum zoals R.P. Wright (p. 218) aanvankelijk veronderstelde.

Datering: regering van Hadrianus (117-138), na 129. Archeologisch onderzoek toonde aan dat de werken aan het fort van Carrawburgh niet vóór 129 aanvingen¹.

2.2.8. Malpas.

2.2.8.1. CIL, VII, 1193 (= XVI 48); ILS, 2001; RIESE, 1834; ER, II, 1088; BURN, 95; RIB, II, 1, 2401.1.

Vindplaats: Malpas, 1812, ten oosten van de Romeinse weg vanuit Wroxeter (Viroconium).

Bewaarplaats: British Museum, Londen.

Toestand: lichte beschadigingen aan de randen.

[Imp(erator) Caesar] divi Nervae f(ilius) Ner[va Tra]ian[us
Aug]ustus Germanicus [D]iacicus pontifex maximus tribunic(ia)
potestat(e) VII imp(erator) IIII co(n)s(ul) V p(ater) p(atriciae)
[e]quitibus et peditibus qui militant in alis quattuor et
cohortibus decem et una quae appellantur: I Tungrorum
milliaria et sunt in Britannia sub L(ucio) Neratio Marcello,
....
A(nte) d(iem) XIII kal(endas) Febr(uarias) M. Laberio Maximo II

¹R.W. DAVIES, in ES, 4, 1967, p. 109.

(et) Q. Glitio Atilio Agricola II co(n)s(ulibus)....

Imperator Caesar, zoon van de vergoddelijkte Nerva, Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus, pontifex maximus, bekleed met de tribunicia potestas voor de 7de keer, imperator voor de 4de keer, consul voor de 5de keer, vader des vaderlands.

Aan de cavaleristen en de infanteristen die militaire dienst doen in de 4 alae en 11 cohortes, die genoemd worden: ... de cohors I Tungrorum milliaria,en die in Britannia gelegen zijn onder het gouverneurschap van Lucius Neratius Marcellus,...

19 januari, onder Manius Laberius Maximus en Quintus Glitius Atilius Agricola, beiden voor de 2de keer consul....

Diploma militare, 15,6 x 12,7 x 0,1 cm - 15,6 x 13,3 x 0,15 cm.

1. In het diploma van 124 (CIL, III, p. 873) worden voor Britannia 6 alae en 21 cohortes vermeld. Waarschijnlijk refereert dit diploma slechts aan de helft van de hulptroepen van Britannia. De cohors I Tungrorum milliaria wordt door dit diploma met zekerheid als een cohors milliaria geattesteerd. De eenheid volgt de cohors IX Batavorum in Vindolanda op¹.

2. Lucius Neratius Marcellus: senatoriale carrière².

Datering: 19 januari 103.

2.2.9. Cramond.

2.2.9.1. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 47; CIL, VII, 1084; ILS, 4801; RIESE, 1869; ER, II, 1223; RIB, 2135; R.W. DAVIES, The Training Grounds of the Roman Cavalry, in Service in the Roman Army, 1989, p. 93-123 (= AJ, 125, 1968, p. 73-97); E. BIRLEY, An Inscription from Cramond and the Matres Campestris, in Glasgow Archaeological Journal, 4, 1976, p. 108-110.

Vindplaats: Cramond bij Edinburg, 1697, overgeleverd via J. HORSLEY, Britannia Romana, 1732.

Bewaarplaats: verloren sedert 1794.

Toestand: op het ogenblik van beschrijving onduidelijk.

Matrib(us) Ala / tervis et / Matrib(us) Cam / pestrib(us) coh(ors) I[I] / Tung(rorum) ins(tante) / VERSCARM / [c(enturio- ne)] leg(ionis) XX V(aleriae) V(ictricis)

1.4: coh(ors) I: H. Schuermans; Riese; ILS; ER; RIB.

1.6: Ulp(io) S---: H. Schuermans, CIL; ILS; ER.

Aan de Matres Alatervae en de Matres Campestris. De cohors II Tungrorum onder het commando van --- centurio van de legio XX

¹Zie K. STROBEL, in ZPE, 70, 1987, p. 289; ook 2.2.4.2.

²PIR, II, p. 401, nr. 43; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, kol. 70, nr. 15; A.R. BIRLEY, Fasti, p. 87-91; IDEM, Roman Governors, nr. 16.

Valeria Victrix.

Wijaltaar.

1. *Matribus Alatervis*: kunnen verbonden worden met de *matres* (cfr. 2.2.5.4.) die aan de beneden-Rijn drie maal voorkomen onder de vorm van *Alaferfuiæ* (CIL, XIII, 7862; 12012; BRGK, 1927, p. 100, nr. 303) en één maal *Alateiviae* (CIL, XIII, 8606). Voor het overige zijn zij onbekend. Zij zijn ongetwijfeld van Germaanse oorsprong¹.

2. *Matribus Campestribus*: het gaat om van oorsprong Gallische godinnen die waarschijnlijk bij de Romeinen via de cavaleristen, gerekruteerd in Gallië, bekend werden. Op één enkele uitzondering na zijn al de eenheden die hen met een wijding vereerden hetzij *alae*, hetzij *cohortes equitatae* en praktisch iedere individuele *dedicant* is een ruiter. Zelf zijn de *Campestris* vaak verbonden met *Epona*², de beschermgodin van de paarden en de ruiters. Zij dienen derhalve in verband gebracht te worden met de *campus* of het terrein, bestemd voor de driloefeningen. De naam van deze godinnen is volgens E. Birley³ trouwens van Latijnse oorsprong en afgeleid van *campus*: "their name is evidently derived from the *campus* over which they presided, so that they were "naturalised" official Roman deities"⁴.

3. *cohors II Tungrorum*: ten gevolge van de onduidelijkheid van het opschrift en het feit dat de *cohors II Tungrorum* toendertijd nog niet bekend was, nam Horsley aan dat hij hier met de *cohors I Tungrorum* te maken had. Het altaar werd evenwel opgedragen door de *cohors II Tungrorum* en niet de *cohors I Tungrorum*. Deze laatste is immers niet *equitata* zoals de eerste⁵.

4. *VERSCARM*: voor lijn 6 zijn volgens R.W. Davies (p. 120) verschillende interpretaties mogelijk. Eén van de klaarblijkelijk voor hem meest voor de hand liggende is dat hier het nomen en cognomen van de militair in afkorting gegeven werd. Maar de tekening van Horsley lijkt een spatie voor en na de C te

¹Zie ook A. VON DOMASZEWSKI, Religion, p. 50; E. BIRLEY, Religion, p. 1528-1529; IDEM, Deities, p. 49; IDEM, p. 108; P. DERKS, Neuentdeckte Götter am Niederrhein? Zum Heiligtum im Krefeld-Elfrath, in Rheinische Vierteljahrsblätter, 55, 1991, p. 335.

²A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 1447-1450.

³E. BIRLEY, Religion, p. 1529.

⁴Vgl. verder bv. RIB, 2121; 2195 (= ILS, 4829; 2177 (= ILS, 4831c); 1334 (= ILS, 4828). Zie A. VON DOMASZEWSKI, Religion, p. 50 e.v.; R.W. DAVIES, Service in the Roman Army, p. 93; E. BIRLEY, Religion, p. 1529-1530; IDEM, in Glasgow Archaeological Journal, 4, 1976, p. 108-110; IDEM, Deities, p. 50.

⁵R.W. DAVIES, Service in the Roman Army, p. 119-120; E. BIRLEY, in Glasgow Archaeological Journal, 4, 1976, p. 108-110; AE, 1977, nr. 496; M.M. ROXAN, in P.T. BIDWELL, Vindolanda, p. 97.

bevatten. Dit lijkt op het eerste gezicht te suggereren dat de rang van Vers- c(ustos) arm(or)um) was hoewel men een dergelijke functie hier niet zou verwachten. Davies geeft daarom de voorkeur aan arm(atura). Een armatura is een wapeninstructeur die de soldaten trainde in het gebruik van de verschillende wapens. Deze training vond plaats op het oefenterrein. Deze instructeurs waren vaak evocati die spoedig de taak en vaak de rang van centurio verwierven.

Het altaar van Cramond werd volgens R.W. Davies aldus onder de leiding van een centurio legionis die mogelijk de technische rang van armatura had, door een cohors equitata gewijd aan de Campestres. Indien de openingen voor en na de C dienen beschouwd te worden als een spatie, kan deze C geïnterpreteerd worden als teken voor centurio en Vers- als een deel van de naam van deze militair. In dat geval zou hij vanwege zijn legioen gedetacheerd zijn om wapendrill aan de cohors te geven¹.

Sedert de studie van E. Birley over interim-bevelhebbers in de auxilia dient deze visie evenwel herzien te worden. Hieruit blijkt dat een centurio legionis kon optreden als interim-bevelhebber van een cohors².

5. Legio XX Valeria Victrix: gelicht door keizer Augustus na de veldslag bij Actium. De eenheid was achtereenvolgens gelegerd in Illyricum, Germania Inferior (na 9 n.Chr.), vanaf 43 in verschillende bases in Britannia. De eenheid werd in belangrijke mate betrokken bij de bouw van de Antonijnse muur. Een vexillatio werd in 255 overgeplaatst naar Germania en later naar de Donau³.

Datering: fortasse aet. Severorum volgens E. Birley, ca. 140-158 volgens R.W. Davies⁴.

2.2.10. Mumrills.

2.2.10.1. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 16; CIL, VII, 1090; ILS, 4628; RIESE, 1865; ER, II, 1186; RIB, 2140.

Vindplaats: Mumrills, 1841, tijdens de aanleg van de spoorweg Edinburgh-Glasgow.

Bewaarplaats: National Museums of Scotland, Edinburgh, inv. nr. FV 36.

Toestand: de bovenzijde van het altaar heeft schade opgelopen. De toestand van het opschrift zelf is goed.

¹Voor verdere detaillering, zie R.W. DAVIES, Service in the Roman Army, p. 120-121.

²RIB, 1327, 1330, 1338. Zie E. BIRLEY, A Roman Altar from Old Kilpatrick and Interim Commanders of Auxiliary Units, in Latomus, 42, 1983, p. 229, nr. 32.

³E. RITTERLING, Legio, in RE, 12, 1925, kol. 1770 e.v.; P.A. HOLDER, Auxilia, p. 106-107.

⁴E. BIRLEY, in Latomus, 42, 1983, p. 229, nr. 32; R.W. DAVIES, in Britannia, 7, 1976, p. 136, n.18.

Herculi / Magusan(o) / sacrum / Val(erius) Nigri / nus dupli(carius) / alae Tun / grorum

1.2: Magusan / [o]: CIL; ILS; ER.

Gewijd aan Hercules Magusanus. Valerius Nigrinus, duplicarius van de ala Tungrorum.

Altaar, 30 x 85 cm.

1. Hercules Magusanus: Germaanse god vereerd door de Batavi en de Tungri, vooral geliefd bij militairen. Dezelfde god wordt vermeld in de volgende opschriften: CIL, VI, 31162 (= ILS, 2188); CIL, XIII, 8492 (= ILS, 4630); CIL, XIII, 8610; 8705 (= ILS, 4629); CIL, XIII, 8771; 8777; 8010; 10027¹.

2. Valerius Nigrinus: naam van Romeins-mediterrane herkomst².

3. duplicarius: behoort samen met de decurio (princeps) en de sesquuplicarius tot de principales alae. Hij ontving volgens A. Von Domaszewski en Y. Le Bohec in die hoedanigheid een dubbele soldij t.o.v. een gregarius legionis. Dit wordt bestreden door B. Dobson. Tot de twee hoogste rangen van de ala heeft men ook milites legionis bevorderd³.

Datering: ten tijde van de eerste bezetting van de Antonijnse muur, 140-158.

2.2.11. Stannington.

2.2.11.1. CIL, VII, 1195 (= XVI, 70); RIESE, 1836; ER, II, 1091; E. BIRLEY, in JRS, 28, 1938, p. 228; R.P. WRIGHT, in JRS, 54, 1964, p. 150-151; RIB, II, 1, 2401.6.

Vindplaats: Stannington, 1760, bij het ploegen van een stuk braakliggend land. Oorspronkelijk werden twee tabletten gevonden. Eén tablet ging verloren doch werd overgeleverd in CAMDEN (GOUGH), Britannia, III, p. 262-265 (n.v.).

Bewaarplaats: British Museum, Londen.

Toestand: fragmentair. Een kwart van het tablet is afgebroken of onleesbaar.

Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi Nervae [nepos, Traianus] Hadrianus Aug(ustus) pontif(ex) maxim(us)

¹A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 386-387; HAUG, Hercules, in RE, VIII,1, 1912, kol. 611; E. BIRLEY, Deities, p. 75; Zie verder 2.1.1.13.

²I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 228; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 201 & 300; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 197 & 363.

³Zie index 6, RIB. Vgl. A. VON DOMASZEWSKI, Rangordnung, p. 53-54, 56, 57, 62, 72; B. DOBSON, Einführung bij A. VON DOMASZEWSKI, Rangordnung, p. XIX; Y. LE BOHEC, L'armée, p. 49, 54, 63, 224; J. BREEZE, in BJ, 174, 1974, p. 178 e.v.

tribunic(ia) [potest(ate)] VIII co(n)s(ul) III proco(n)s(ul),
[e]quitib(us) e[t peditib(us) qui mil]ita[a]ver(unt) in alis VI
et coh(ortibus) XXI quae ap[p(ellantur)] --- et I [T]u[ng(rorum)]
(?) --- et I Tungr(orum) et --- quae sunt in Britanni[a] sub
Platorio Nepote ---
A(nte) d(iem) XVI [k(alendas)] o[c]t(obres) C(aio) Iulio Gallo
(et) C(aio) Valerio Severo co(n)s(ulibus) ---.

Imperator Caesar, zoon van de vergoddelijkte Traianus Parthicus,
kleinzoon van de vergoddelijkte Nerva, Traianus Hadrianus
Augustus, pontifex maximus, bekleed met de tribunicia potestas
voor de 8ste keer, consul voor de 3de keer, proconsul.
Aan de cavaleristen en de infanteristen die militaire dienst
hebben gedaan in de 6 alae en 21 cohortes, genaamd: --- en de
(ala) I Tungrorum (?) --- en de (cohors) I Tungrorum en --- die
gelegerd zijn in Britannia onder het gouverneurschap van
Platorius Nepos, ---.
16 september onder het consulaat van Caius Iulius Gallus en Caius
Valerius Severus.

Diploma militare, brons, 15,9 x 13,3 x 0,1 cm.

1. (ala) I [T]u[ng(rorum)]: hersteld door Nesselhauf op basis van
de schriftelijke overlevering. Andere mogelijkheden zijn evenwel
ala I Quadorum of ala I Cugernorum (zie in detail RIB).

2. Cohors I Tungrorum: E. Birley merkt op dat de eenheid op dit
diploma, zoals ook op dit van O-Szőny uit 122 (2.7.2.1.), niet
met het milliaria-teken vermeld wordt. Hij besluit daaruit dat
een vexillatio van de eenheid uit Britannia teruggetrokken werd
en mogelijk naar Noricum werd overgeplaatst¹.

3. A. Platorius Nepos: senatoriale carrière, zie ook 2.7.2.1².

Datering: 15 september 124.

2.2.12. Sydenham.

2.2.12.1. CIL, VII, 1194 (= Dipl. XXXIV = XVI, 51); RIESE, 1835;
ER, II, 1089; RIB, II, 1, 2401.2.

Vindplaats: Sydenham, 1806.

Bewaarplaats: British Museum, Londen.

Toestand: de twee tabellae zijn sterk fragmentair. Van het eerste
tablet bleef ca. één derde bewaard, waarbij de linkerhoek sterk
gecorrodeerd was. Van het tweede tablet bleef slechts een zeer
klein fragment bewaard.

¹E. BIRLEY, More Links between Britain and Noricum, in Festschrift H. Vettters, 1985, p. 115-116. Zie evenwel 2.6.2.1.

²A.R. BIRLEY, Fasti, p. 100-105; IDEM, Roman Governors, nr. 19; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, kol. 71, nr. 17; B. LŐRINCZ, in W. ECK & H. WOLFF, Heer, p. 377.

Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianu[s] Augustus Germanic(us) Dacicus pontif(ex) max[i]mus tribunic(ia) potestat(e) VIIII imp(erator) IIII co(n)s(ul) V p(ater) [p(atriciae)], equitibus et peditibus qui militant in alis duabus et cohortibus decem et una quae appellantur: I Tungrorum et --- --- et sunt] in Brittan[ia sub ---15---] [A(nte) d(iem)] III --- [C(aio) Iulio] B[asso (et) Cn(aeo) Afranio] D[extro co(n)s(ulibus)].

Imperator Caesar, zoon van de vergoddelijkte Nerva, Traianus Augustus Germanicus Dacicus, pontifex maximus, bekleed met de tribunicia potestas voor de 9de keer, imperator voor de 4de keer, consul voor de 5de keer, vader des vaderlands, aan de cavaleristen en de infanteristen die militaire dienst doen in de 2 alae en 11 cohortes genoemd: de ala I Tungrorum en --- die gelegerd zijn in Britannia onder het gouverneurschap van ---, Ante diem III --- onder het consulaat van Gaius Iulius Bassus en Cnaeus Afranius Dexter.

Diploma militare, 5,8 x 13 x 0,15 cm - 3,8 x 9,1 x 0,1 cm.

Datering: 1 mei-15 juli 105.

2.2.13. Wroxeter, (Viroconium).

2.2.13.1. CIL, XVI, 82; M.V. TAYLOR & R.G. COLLINGWOOD, in JRS, 17, 1927, p. 198 en 215-216, nr. 20; D. ATKINSON, A New Roman Governor of Provincia Britannia, in CR, 42, 1928, p. 11-14; AE, 1929, 97; D. ATKINSON, Report on Excavations at Wroxeter (the Roman City of Viroconium) in the County of Salop, 1923-1927, 1942, p. 185-193; KMD, II, p. 130, n. 47; RIB, II, 1, 2401.8.

Vindplaats: Wroxeter, 1927, tijdens archeologisch onderzoek van het forum. Het diploma werd gevonden in de meest noordelijke kamer van een gebouw ten westen van de basilica.

Bewaarplaats: Rowley's House Museum, Shrewsbury.

Toestand: sterk fragmentair.

[Imp(erator) Caes(ar) divi Traian(i) f(ilius) divi N]erv(ae) nepos Traianus [Hadrian(us) Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate)] XVIIIII co(n)s(ul) III [p(ater) p(atriciae)], [equitib(us) et peditib(us) qui militaver(unt) in alis V (?) et cohortib(us)] XXXI quae app(ellantur): --- et I Ast(urum) et Tun(grorum) --- [et I Tu]ng(rorum) (milliaria) --- et [sunt in Brit(annia) sub P(ublio) Mummio] Sisenna --- A(nte) d(iem) XVIIIII k(alendas) mai(as) L(ucio) Tutilio Pontiano (et) P(ublio) Calpurnio Atiliano co(n)s(ulibus)].

Imperator Caesar, zoon van de goddelijke Traianus, kleinzoon van de goddelijke Nerva, Traianus Hadrianus Augustus, pontifex maximus, bekleed met de tribunicia potestas voor de 19de keer, consul voor de 3de keer, vader des vaderlands, aan de cavaleristen en de infanteristen die hun militaire dienst hebben gedaan in de 5 (?) alae en de 31 cohortes genoemd:

--- en de ala I Asturum et Tungrorum --- en de cohors I Tungrorum, 1000 man sterk --- en die gelegerd zijn in Britannia onder het gouverneurschap van Publius Mummius Sisenna ---
14 april onder het consulaat van Lucius Titulius Pontianus (en) Publius Calpurnius Atilianus.

Diploma militare, brons, 15,4 x 12,4 cm.

1. ala I Asturum et Tungrorum: Atkinson gaat ervan uit dat hier twee aparte eenheden worden aangeduid, nl. de ala I Asturum en de ala I Tungrorum. Ten gevolge hiervan telt hij in totaal 6 alae. Mogelijk hebben wij hier echter met één eenheid met dubbele naam te maken, nl. de ala I Asturum et Tungrorum. Deze eenheid is volgens G. Alföldy in Britannia bekend vanaf 98 onder de naam ala I Tungrorum¹.

2. cohors I Tungrorum (milliaria): in de voorgestelde herstelling komt de cohors I Tungrorum op de 10de plaats. Hier kan mogelijk ook cohors [I Va]ng(ionum) (milliaria) voorgesteld worden. Deze oplossing is volgens Atkinson (p. 192) te prefereren op basis van de afkorting van de ala Tun(grorum) en de plaats van de eenheid in de andere diplomata. Atkinson (p. 186 & 188) plaatst de cohors I Tungrorum op de 21ste plaats².

3. Publius Mummius Sisenna: consul ordinarius in 133, hier voor het eerst vernoemd als gouverneur van Britannia³.

Datering: 14 april 135 (136: M.V. Taylor & R.G. Collingwood).

2.2.14. Castlecary.

2.2.14.1. CIL, VII, 1099; RIESE, 1867; ER, II, 1220; RIB, 2155; R.W. DAVIES, in ES, 4, 1967, p. 110.

Vindplaats: Castlecary, 1764.

Bewaarpplaats: Hunterian Museum, Glasgow.

Toestand: lichte beschadigingen, blijkbaar als gevolg van geweerschoten.

Imp(eratori) Caes(ari) T(ito) Ael(io) Ant(onino) / Aug(usto) Pio p(atrici) p(atriciae) / coh(ors) I Tungro / rum fecit (milliaria).

Aan Imperator Caesar Titus Aelius Antoninus Augustus Pius, vader des vaderlands. De cohors I Tungrorum, 1000 man sterk, heeft het laten oprichten.

¹CIL, XVI, 43; zie G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, p. 82. Zie daartegenover E. BIRLEY, in JRS, 28, 1938, p. 228 die de ala I Tungrorum als een afzonderlijke eenheid beschouwt. Hij verwijst hiervoor naar CIL, VII, 941 (= 2.2.1.1.) & 1090 (2.2.10.1.).

²CIL. Vgl. ook RIB, n. 5 & 7.

³PIR II, p. 388, nr. 518; A.R. BIRLEY, Fasti, p. 109-110; IDEM, Roman Governors, nr. 23; B.E. THOMASSON, Laterculi, I, kol. 71, nr. 19.

Ereopschrift, lokale zandsteen, 105 x 52,5 x 15 cm.
Hoogte van de letters: 6 cm.
Dit opschrift maakte mogelijk deel uit van een belangrijk gebouw.

1. cohors I Tungrorum (milliaria): de ongewone plaats van het symbool voor milliaria kan terecht beschouwd worden als een correctie. Dit wijst volgens R.W. Davies en E. Birley misschien op het recente terugbrengen van de eenheid tot haar volledige getalsterkte met de terugkeer van de vexillatio uit Noricum¹. Volgens K. Strobel kan dit opschrift hiervoor echter nauwelijks als bewijs gelden. Het fort van Castlecary was immers slechts voor een cohors quingenaria equitata geschikt en kon bijgevolg onmogelijk de voltallige cohors I Tungrorum milliaria bevatten².

Datering: tijdens de regering van Antoninus Pius (138-161); 142 (R.W. Davies).

2.2.15. Birdoswald.

2.2.15.1. EE, IX, 1279; L. VAN DE WEERD, in AC, 5, 1936, p. 359;
M.M. ROXAN, in P.T. BIDWELL, Vindolanda, p. 97.

Vindplaats: Hare Hill, tussen Birdoswald en Castlesteads.
Bewaarplaats: ---.
Toestand: ---.

Coh(ors) I Tun(grorum)

Stempel op een dakpan.

1. Op grond van deze stempel nam E. Birley in 1939 aan dat de eenheid ten tijde van Hadrianus in Birdoswald gelegerd werd. De kritische opmerkingen van M.M. Roxan aangaande de lokalisatie van eenheden op basis van dergelijke stempels op bouwmaterialen maken deze interpretatie niet langer aanvaardbaar³.

Datering: t.t.v. Hadrianus.

¹Vgl. R.W. DAVIES, p. 110; E. BIRLEY, in Chiron, 4, 1974, p. 512; IDEM, in Festschrift H. Vetters, 1985, p. 116.

²Zie K. STROBEL, in ZPE, 70, 1987, p. 289, n. 104.

³Zie E. BIRLEY, in Germania, 23, 1939, p. 189; M.M. ROXAN, in P.T. BIDWELL, Vindolanda, p. 97.

2.3. Germania Inferior.

2.3.1. Vechten (Fectio).

- 2.3.1.1. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 1; CIL, XIII, 8815; ILS, 4757; RIESE, 2422; ER, II, 1577; P. STUART, Provincie van een imperium. Romeinse oudheden uit Nederland in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, 1986, p. 37.

Vindplaats: Vechten, 1869.

Bewaarplaats: Museum voor Oudheden, Leiden.

Toestand: beschadigingen voornamelijk aan de linkerzijde zodat bijna alle regels één of meerdere letters missen. De boven- en achterkant zijn eveneens ernstig beschadigd.

Deae / [Vir]adecd[i / civ]es Tungri / [et] nautae / [qu]i
Fectione / [c]onsistunt / v(otum) s(olverunt) l(ibentes)
m(erito).

1.5: q[ui]: ER.

1.7: niet vermeld door ILS.

Aan de godin Viradecdis. De burgers van Tongeren en de schippers die te Vechten wonen hebben gaarne en terecht hun gelofte ingelost.

Wijaltaar, kalksteen, h. 84 cm. Vlakke bovenkant. Verzorgde uitvoering van het opschrift. Geen bijzondere versiering aan de voorzijde, gestileerde bomen op de zijkanten.

1. Viradecdis: cfr. Virathetis (2.1.15.1.), Viradecthis (2.2.2.-3.).

Datering: midden-keizertijd.

2.3.2. Asberg (Asciburgium).

- 2.3.2.1. A. OXE, Die germanische Ala I Tungrorum Frontoniana in Asciburgium, in BJ, 135, 1930, p. 62 e.v.; AE, 1931, 30; ER, II, 926; K. KRAFT, Zur Rekrutierung, 681; H. NESSELHAUF, in BRGK, 27, 1937, 242; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, 73; T. BECHERT, Funde aus Asciburgium, 4, 1976, p. 16-17; P.A. HOLDER, Auxilia, 862.

Vindplaats: Asberg, 1768, ca. 2 km ten zuiden van het castellum van de auxilia.

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: het opschrift is enkel bekend uit een slecht afschrift van derde rang. Reeds bij het eerste afschrift werd vermeld dat het opschrift sterk beschadigd was: Unsere Kenntnis von dem Texte beruht daher nur auf dem Abdruck in den "Heimatlichen Blättern", also einer Quelle dritter Ordnung; vom Original trennt uns die erste Abschrift des Präceptors, dann die des Herrn Verhuven und endlich der Satz des Druckers. Da ferner der Stein schon bei der ersten Abschrift "sehr zerschmettert" war, hat die Beurteilung

des vorliegenden Textes mit vier verschiedenen Fehlerquellen zu rechnen¹. De aanvullingen zijn bijgevolg erg onzeker.

[?Li]cin[uls] (?) Dacraio / nis f(ilius) [Uru]ncis (?) cives / Tribocus (a)eques alae / [Fro]ntonianae an(n)o(rum) [L?] / st[ipe]ndi(orum) XX[I]V hic situs / est. Her(es) fu(nus) f(aciendum) c(uravit).

1.1: Cin[tusmus]: A. Oxé; K. Kraft; Cin[tusmu]s: ER; ---cin---s: H. Nesselhauf.

1.2: Urun]cis: A. Oxé; ER: ---VC.IS: H. Nesselhauf; [us]is: P.A. Holder.

1.3: aeques: ER; P.A Holder.

1.4: L: A. Oxé; ER; ano ---: H. Nesselhauf.

1.5: [stipe]ndi(orum) XXIV [h]ic: ER.

Licinus, zoon van Dacraio, afkomstig uit Urunca, Tribocus, ruiter van de ala Frontoniana, 50 jaren oud, 24 jaren dienst, is hier bijgezet. De erfgenaam heeft de begrafenis laten uitvoeren.

Grafsteen, blijkbaar met ruiterreliëf. De beschrijving van het reliëf in de overlevering is zo onduidelijk dat daaruit niet met zekerheid kan vastgesteld worden of de ruiter te paard of bij het dodenmaal voorgesteld werd.

1. Licinus: naam van Romeins-mediterrane herkomst². Anderzijds is de andere voorgestelde naam Cintusmus, Keltisch van oorsprong verbreid bij de Mediomatrici³. De betrokkene werd volgens P.A. Holder ten tijde van Tiberius gerecruteerd.

2. Dacraio: naam van Germaanse of Keltische oorsprong, zoals ook blijkt uit de herkomstopgave, enkel hier geattesteerd. De Triboci vormen een Germaanse stam bij Straatsburg, waarvan de taal Keltische invloed heeft ondergaan⁴.

3. Urunca: gelegen in het gebied der Triboci in de buurt van het huidige Straatsburg, enkel bekend uit het Itinerarium Antonini. De plaats kan tot nog toe niet met zekerheid geïdentificeerd worden. Vermits een dergelijke vermelding niet gewoon is, wijst H. Nesselhauf deze tekstherstelling af. In de plaats daarvan vermoedt hij hier de bijnaam van de overledene.

¹Zie hierover in detail A. OXE, in BJ, 135, 1930, p. 62-63.

²I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 236; G. ALFÖLDY, Personennamen, p. 231; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 164; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 352.

³A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 1024; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 227 & 285; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 79.

⁴Zie A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 1941-1943; A. OXE, in BJ, 135, 1930, p. 64; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, p. 189; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 247 & 268; T. BECHERT, Funde aus Asciburgium, p. 17; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1079; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 97.

4. ala [Fro]ntoniana: op het oorspronkelijk afschrift wordt de ala Antoniana vermeld. Het is volgens A. Oxé (p. 65) echter zeer onwaarschijnlijk dat er in deze periode een ala Antoniana geweest is. Dergelijke namen zijn gewoonlijk afkomstig van belangrijke aanvoerders uit de tijd van de burgeroorlogen of van Augustus¹.

Gezien het feit dat de naam Antonius ten tijde van Augustus een kwalijke bijklank had, zal men volgens A. Oxé bezwaarlijk deze naam als erenaam voor een eenheid behouden hebben. Op basis van de opening die in het handschrift bij de aanvang van regel 4 blijkbaar gesuggereerd wordt en de geschiedenis en eigen aard van de eenheid pleit A. Oxé ervoor aan te vullen tot ala [Fro]ntonia-na.

Deze naam is afgeleid van het cognomen Fronto. Een mogelijk bevelhebber is L. Iulius Fronto, in CIL, XII, 2393 (= ILS, 7003) geattesteerd als praefectus equitum².

De argumentatie van A. Oxé loopt evenwel hier mank dat de mogelijkheid van een ala (Gallorum?) Antoniana zeker in overweging dient genomen te worden. De bijnaam heeft in dit geval geen uitstaans met de roemruchte Antonius. Hoewel verscheidene Antonii als praefecti equitum geattesteerd werden in de 1ste helft van de 1ste eeuw³ is het onmogelijk om deze bevelhebber te identificeren. Deze eenheid zou naar ons weten enkel in deze inscriptie geattesteerd worden. Er dient in ieder geval rekening mee gehouden te worden dat het opschrift bijgevolg niet de ala Frontoniana vermeldt.

5. Leeftijd: daar de ruiter 24 jaren gediend heeft en de rekruten rond hun 20ste in dienst traden, moet de leeftijd ergens tussen de 44 en 50 jaar variëren.

Datering: 1ste eeuw, voor-Flavisch.

2.3.2.2. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 12; CIL, XIII, 8842; A. OXE, Die germanische Ala I Tungrorum Frontoniana in Asciburgium, in BJ, 135, 1930, p. 69 e.v.; RIESE, 1451; ER, II, 923 & 1194; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, 70; T. BÉCHERT, Funde aus Asciburgium, 4, 1976, p. 17-18.

Vindplaats: onbekend, "irgendwo am Rhein" (A. Oxé), Germania Inferior (Alföldy), mogelijk Asberg (T. Bechert).

Bewaarplaats: verloren.

Toestand: sterk fragmentair op het ogenblik van de vondst.

L(ucius) Claudius An[i(ensi tribu)] / Prudens Consi[di] / anus

¹Hierover E. BIRLEY, Alae Named after their Commanders, in AS, 9, 1978, p. 257-273; P.A. HOLDER, Auxilia, p. 21-22.

²G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, p. 38-39; V. WOLLMANN, Germanische Volks- und Kulturelemente im römischen Dakien, in Germania, 53, 1975, p. 167; H. DEVIJVER, PME, I 66; E. BIRLEY, in AS, 9, 1978, p. 267.

³H. DEVIJVER, PME, 129, 134, 143.

praefectus / alae Frontonianae / h(ic) s(itus) e(st) / ossa monumentum domi.

Lucius Claudius, ingeschreven in de tribus Aniensis, Prudens Considianus, praefectus van de ala Frontoniana, ligt hier begraven. Zijn gebeente en grafmonument bevinden zich in zijn geboortestreek.

Grafmonument

1. Lucius Claudius Prudens Considianus: waarschijnlijk van Italische herkomst, lid van de ridderstand. Het cognomen Prudens komt in Italië en de provincies relatief zelden voor. Ook het cognomen Considianus is uiterst zeldzaam. De overledene wordt enkel aangeduid als praefectus alae. De voorgaande stadia in zijn carrière, praefectus cohortis en tribunus legionis worden niet vermeld¹.

2. ossa monumentum domi: d.w.z. dat hij te Asciburgium (?) verast werd en dat men vervolgens zijn stoffelijke resten in een urn naar Italië overgebracht heeft. Dit gebruik was karakteristiek voor de senatoren- en ridderstand. Enkel de brandstapelresten werden onder een bescheiden monument in Asciburgium bijgezet. Ten gevolge van dit gebruik zijn de grafmonumenten voor de hogere officieren zo zeldzaam o.a. aan de Rijngrans².

Datering: 1ste helft 1ste eeuw.

2.3.3. Neuss (Novaesium).

2.3.3.1. A. OXE, Der Grabstein eines Signifer der Ala Afrorum, in Germania, 9, 1925, p. 120-122; H. LEHNER, in BJ, 128, 1923, p. 143; AE, 1924, 21; H. FINKE, in BRGK, 17, 1927, 304; ER, II, 1000; E. ESPERANDIEU, IX, 6575; K. KRAFT, Zur Rekrutierung, 115; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, 20; P.A. HOLDER, Auxilia, 103; J.M. LASSERE, Les Afri et l'armée romaine, in L'Africa romana 1987, 1988, p. 185.

Vindplaats: Tussen Neuss en Grimmlinghausen, 1922, tijdens het uitgraven van fundamenten voor een huis. Onmiddellijk achter de stele werden 4 stuks aardewerk teruggevonden die blijkbaar als grafgiften dienen geïnterpreteerd te worden en eind 1ste eeuw moeten gedateerd worden.

Bewaarplaats: Clemens-Sels-Museum, Neuss.

Toestand: ernstige beschadigingen waaronder ook het gezicht van de hoofdfiguur en het veldteken. De bekroning van het monument

¹A. MÓCSY, Nomenclator, p. 235 & 87; H. DEVIJVER, PME, C 176.

²Vgl. met TAC., Ann., II, 83; DIO, 55, 2, 3; CIL, III, 4060; VI, 2938; XI, 5836. Zie ook H. GABELMANN, Römische Grabmonumente mit Reiterkampfszenen im Rheingebiet, in BJ, 173, 1973, p. 162.

werd niet teruggevonden¹.

Oclatio Carvi f(ilio) / signif(ero) alae Afror(um) / Tungro frater h(eres) f(aciendum) c(uravit)

Aan Oclatius, zoon van Carvus, vaandeldrager van de ala Afrorum, Tunger. Zijn broer, de erfgenaam, heeft het laten maken.

Grafmonument, kalksteen, 230 x 93 x 28 cm.

Boven het opschrift staat de overledene ten voeten uit afgebeeld als signifer. Hij is gekleed in een mantel en houdt in de rechterhand het veldteken. Dit stelt de kop van een leeuw in vooraanzicht voor, waarboven een speerpunt. Aan de rechterkant draagt hij tevens een kort wapen waarvan men de knop ziet. In de linkerhand houdt hij de mappa. De overledene is geplaatst in een nis waarvan de bovenhoeken versierd zijn met gestileerde bladeren².

In de nis onder de inscriptie leidt een staljongen een paard naar rechts. Hij is gekleed in een soort tunica en houdt over de schouder een bezem. Het paard is opgetuigd met een paardeklee.

1. Oclatius: volgens L. Weisgerber naam van Illyrische herkomst, volgens G. Alföldy en G. Neumann naam van Latijnse herkomst. Vgl. met Oculatus - Oclatus. De betrokkene werd volgens P.A. Holder tijdens de regering van Vespasianus gerekruteerd³.

2. Carvus: naam van Illyrische herkomst, vgl. met het nomen Carvius en het cognomen Carvanus⁴.

Datering: 80-100.

2.3.3.2. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 14; CIL, XIII, 8558; RIESE, 1452; ER, II, 924 & 1215; A. OXE, Die Germanische Ala I Tungrorum Frontoniana in Asciburgium, in BJ, 135, 1930, p. 69; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, 72, P.A. HOLDER, Auxilia, 861.

Vindplaats: Grimlinghausen bij Neuss.

Bewaarplaats: Gymnasium PP Soc. Iesu, Keulen (?).

¹Zie H. WEICHELBAUMER, Zur Restaurierung der Grabstele des Oclatius, in Neusser Jahrb., 1977, p. 21 e.v.

²Cfr. G. WEBSTER, Standards and Standardbearers in the Alae, in BJ, 186, 1986, p. 105-115.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 260, 279, 280, 283; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 224; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, p. 104 & 337; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 206; H. SOLIN & O. SALOMIES, Repertorium, p. 130; G. NEUMANN, in Germanenprobleme, p. 121.

⁴A. MAYER, Die Sprache der alten Illyrier, I, Einleitung, Wörterbuch der illyrischen Sprachreste, 1957, p. 181; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 243 en 283; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, p. 172; IDEM, Personennamen, p. 73; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 69.

Toestand: ---

M(arcus) Lucilius Secu / ndus decurio / mis(sicius) ex ala Front(oniana) / domo Camppili / Luciliae M(arci) l(ibertae) Pal / ladi M(arco) Lucilio / Blando lib(erto) h(eredes) e(x) t(estamento) f(aciendum) c(uraverunt).

1.4: Campo pilarum: ER.
domo Campanus, pīae Luciliae: H. Schuermans.

Marcus Lucilius Secundus, decurio, missicius van de ala Frontoni- ana, van huis uit van Campilo. Aan Lucilia Pallas, vrijgelatene van Marcus (en) Marcus Lucilius Blandus, vrijgelatene. De erfgenamen hebben het overeenkomstig het testament laten maken.

Grafmonument.

1. Marcus Lucilius Secundus: naam van Romeins-mediterrane herkomst. De betrokkene werd volgens P.A. Holder tijdens de regering van Tiberius gerekruteerd en tijdens de regering van Claudius met verlof gezonden.

2. missicius: na het volbrengen van de dienstitijd en de missio bleef de afgezwaaide militair nog vijf jaren dienstplichtig voor het geval van oorlog. Deze groep militairen worden missicii genoemd. Dit systeem werd volgens A. Von Domaszewski zowel bij de legioenen als bij de auxilia toegepast¹.

Uit P.A. Holder blijkt evenwel dat bij de auxilia mogelijk een andere betekenis gegeven werd aan de term missicius. Eén van de initiatieven van keizer Claudius, waarschijnlijk dadelijk na de invasie van Britannia, was de regularisatie van de lengte van de legerdienst in de auxilia, waarbij ontslag met honesta missio volgens P.A. Holder² blijkbaar vastgesteld werd na 30 jaren dienst. Een langere dienstitijd bleef evenwel mogelijk. Een tweede hervorming van keizer Claudius garandeerde aan militairen in dienst het burgerrecht en het conubium na 25 jaren dienst. Dit werd vastgelegd in het diploma militare. Dit systeem bleef tot ca. 80 in werking. Hierna werden honesta missio en burgerrecht gezamenlijk toegekend. Militairen die ontslagen werden voordat zij 30 jaren dienst hadden werden missicii genoemd. Dit geldt evenwel ook voor hen die ontslagen werden voordat zij 25 jaren dienst volbracht hadden en bijgevolg ook geen burgerrecht ontvangen hadden³.

3. domo Camppili: de schrijfwijze Camppili in het opschrift is zeker. Het gaat om de plaats Campilo, gelegen in Gallia Belgica. Zij wordt door M. Gijsseling en W. Binsfeld geïdentificeerd met

¹A. VON DOMASZEWSKI, Rangordnung, p. 78-80.

²P.A. HOLDER, Auxilia, p. 47.

³Zie in detail P.A. HOLDER, Auxilia, p. 47-48. Betreffende de duur van de militaire dienst, zie G. ALFÖLDY, Zur Beurteilung der Militärdiplome der Auxiliarsoldaten, in Historia, 17, 1968, p. 215-227.

Champlon¹.

4. Lucilia Pallas: naam van Griekse oorsprong, zelden in Italië en de westelijke provincies geattesteerd².

5. Marcus Lucilius Blandus: naam van Romeins-mediterrane herkomst, mogelijk met inheemse wortel. Het cognomen Blandus is overall verspreid, maar bijzonder in de Keltische provincies³.

Datering: 1ste helft 1ste eeuw.

2.3.4. Keulen (Colonia Agrippinensium).

2.3.4.1. H.G. KOLBE, Der Pertinaxstein aus Brühl bei Köln, in BJ, 162, 1962, p. 407-420; IDEM, Die ritterlichen Laufbahn des Kaisers Pertinax, in Akten IV Int. Kongr. Gr. Lat. Epigr., 1964, p. 185-191; AE, 1963, 52; A. DEMAN, Glanes à propos de dix années de prosopographie impériale de l'ordre équestre, in Latomus, 32, 1973, p. 142-143; IDEM, Germania Inferior et Gallia Belgica. Etat actuel de la documentation épigraphique, in ANRW, II,4, 1975, p. 305-306; H. DEVIJVER, Les 'militiae equestres' de P. Helvius Pertinax, in ZPE, 75, 1988, p. 207-214.

Vindplaats: Brühl bij Keulen. Volgens H.G. Kolbe (p. 407) stamde het monument hoogstwaarschijnlijk uit Keulen en werd het vermoedelijk in de 2de helft van de 3de eeuw voor hergebruik naar Brühl verslept. Daar werd het in 1959 ontdekt tijdens rioleeringswerken in de Römerstrasse voor het huis nr. 405.

Bewaarplaats: Rheinisches Landesmuseum Bonn, inv. nr. 59/380, a. Toestand: ernstige beschadigingen ten gevolge van herbruik als sarcofaag. Enkel de linker- en rechteruiteinden van de tekst bleven bewaard.

[P(ublio)] Helv[io Pertin]ac[i / e]q(uo) p(ublico) p[raef(ecto) coh(ortis) VII G]a[l / l]or(um) e[q(uitatae) trib(un) leg(ionis) VI Vi]ct(ricis) / [p]rae[f(ecto) coh(ortis) I Tung(rorum) (?)] p[raef(ecto) / [a]l[ae] --- [p]ro / [c]ura[tori ad alime]nt(a) / [p]rae[f(ecto) class(is) ger(manicae) pr]oc(uratori) / [A]ug(us-ti) a[d] ducen(a) III Dac(iarum) i]d(em) / M[oesiae super(ioris)] / Agr[ippinense]s / [publice].

1.2: coh(ortis) IIII of VIII Gallor(um): AE

¹A. HOLDER, Sprachschatz, I, kol. 723; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, p. 189; M. GIJSELING, Toponymisch woordenboek, I, 1960, p. 227; W. BINSFELD, Ein Militärdiplom in Trier, in TZ, 51, 1988, p. 425, n. 4.

²G. ALFÖLDY, Personennamen, p. 258; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 213; P.M. FRASER & E. MATTHEWS, A Lexicon of Greek Personal Names, I, 1987, p. 357.

³L. WEISGERBER, Rhenania, p. 112, 117, 221, 230, 435; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 282; G. ALFÖLDY, Personennamen, p. 165; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 50.

- 1.3: leg(ionis) VI of XX Vict(ricis): AE
1.4: cohors I of II Tungrorum.
1.11: publice of patrono.

Aan Publius Helvius Pertinax, (die begiftigd werd met) een paard op staatskosten, praefectus van de cohors VII Gallorum, bereiden eenheid, tribunus van de legio VI Victrix, praefectus van de cohors I Tungrorum, praefectus van de ala ---, procurator belast met de voedselbedeling, praefectus van de Germaanse vloot, procurator Augusti met een salaris van 200.000 sestertiën van de drie Daciae, idem van Moesia Superior. De inwoners van Colonia Agrippinensium op staatskosten.

Ereopschrift op een voetstuk van een standbeeld, kalksteen, 120 x 69 x 59 cm. De oorspronkelijke breedte bedraagt 75 cm. De letters meten 3,5 of 4 cm. De uitholling meet 101 x 47 x 39 (aan het hoofd 36) cm.

1. Publius Helvius Pertinax: het opschrift schetst de cursus honorum van de toekomstige keizer en bevestigt in belangrijke mate de gegevens van de Vita Pertinacis, I,5 tot II,4¹. Hij wordt door de inwoners van Keulen geëerd wegens zijn verdiensten voor de stad in zijn hoedanigheid als praefectus classis, functie die hij waarnam in 169-170. Het belang van het opschrift is hier gelegen in het feit dat Pertinax in de jaren 161/162-166 in Britannia weerhouden werd en in de hoedanigheid van praefectus mogelijk het bevel voerde over de cohors I of II Tungrorum. De titulatuur van de cohors I Tungrorum milliaria is het best geschikt om de lacune op te vullen: [p]rae[f. coh. I Tung.]². De herstelling tot [p]rae[p(ositus) vexillat(ionum)?] als iteratio militiae secundae mag evenwel niet uitgesloten worden³.

Datering: kort na 170.

¹Carrière, zie: PIR(2), H 73; H.-G. PFLAUM, Carrières, I, p. 451- 454; H.G. KOLBE, in BJ, 162, 1962, p. 407-420; B.E. THOMASSON, Statthalter, II, p. 91 e.v.; H. DEVIJVER, PME, H 9 met uitgebreide bibliografie; IDEM, in ZPE, 75, 1988, p. 207-214; D. KIENAST, Römische Kaisertabelle, 1990, p. 152-153; P.M.M. LEUNISSEN, Konsuln, p. 307.

²cfr. Vita Pertinacis, II, 1; Vgl. R. WERNER, Der historische Wert der Pertinaxvita in den Scriptorum Historiae Augustae, in Klio, 26, 1933, p. 287; H.-G. KOLBE, in BJ, 162, 1962, p. 414; A. DEMAN, in Latomus, 32, 1973, p. 142; H. DEVIJVER, PME, H 9; IDEM, in ZPE, 75, 1988, p. 210; E. BIRLEY, in BVbl, 45, 1980, p. 77.

³Zie H. DEVIJVER, in ZPE, 75, 1988, p. 210.

2.3.5. Bonn (Bonna).

- 2.3.5.1. H.-G. KOLBE, Neue Inschriften aus Bonn, in BJ, 161, 1961, 11; AE, 1963, 49; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, 71; P. NOELKE, Das Rheinische Landesmuseum Bonn, 1972, p. 10 e.v.; H. GABELMANN, Römische Grabmonumente mit Reiterkampfszenen in Rheingebiet, in BJ, 173, 1973, p. 167; P. NOELKE, in Kölner Römer-Illustrierte, 1975, p. 124; P.A. HOLDER, Auxilia, 863; U. SCHILLINGER-HÄFELE, Vierter Nachtrag zu CIL XIII und zweiter Nachtrag zu Fr. Vollmer Inscriptiones Baivariae Romanae, in BRGK, 58, 1977, p. 536, 162; CSIR, III, 1, 17.

Vindplaats: Bonn, 1958, tijdens grondwerken in de Koblenzer Strasse (Adenauerallee).

Bewaarplaats: Rheinisches Landesmuseum Bonn, inv. nr. 58/1045.

Toestand: Het opschrift is sterk fragmentair. De onderste regels zijn verdwenen. De breuk aan de onderzijde is oud. Het beeldhouwwerk is slechts licht beschadigd, voornamelijk door toedoen van de graafmachine.

Reburus Fr(i)a / tton(i)s f(ilius) eques al(ae) / Fr[on]t(onia-nae) an[n(or)um] --- stip(endiorum) ---].

Reburus, zoon van Friatto, ruiter van de ala Frontoniana, --- jaren oud, --- jaren dienst, ---.

Grafmonument, kalksteen, 103 x 75 x 17 cm. De letters meten 7 en 6,5 cm.

Boven het opschrift bevindt zich een nis. De boog rust op halfzuilen waarvan de rechter werd vernield. Boven de boog bevinden zich twee driehoekige gestileerde plantemotieven. De voorstelling zelf toont de afgestorvene te paard die de vijand bedwingt. Het paard springt hierbij naar rechts. De kledij - lederen pantser (?), schouderplaten, - is nauwelijks te onderscheiden. De meeste cavaleristen worden blootshoofds voorgesteld. Reburus daarentegen draagt een paradehelm¹.

Rechts draagt hij de spatha. In de linkerhand houdt hij een lang schild vast dat slechts gedeeltelijk zichtbaar is, in de rechterhand een lans. De toom van het paard is aan de zijden met phalerae versierd, op de borst met een lunula. Het zadel ligt op een versierde deken.

Onder het paard is de tegenstander op de rug neergevallen. Zijn lichaam wordt door een schild bedekt. Met de rechterhand zwaait hij met een kort zwaard. Door het haar, het naakte bovenlichaam en een schild van laat-Latène type wordt hij als Germaan gekarakteriseerd. Het reliëf is in tegenstelling met het opschrift vrij grof. Dit is vooral opvallend bij de gevallen vijand die vrij schematisch en in ondiep reliëf uitgewerkt werd. De inscriptie werd niet omraamd en werd aangebracht op een zorgvuldig geëffend vlak.

Het monument mag waarschijnlijk in verband gebracht worden met

¹G. WEBSTER, in BJ, 186, 1986, p. 109, n. 18. Voor het type, zie H. KLUMBACH, Römische Helme aus Niedergermanien, 1974, p. 45 e.v.

het atelier waaruit de grafsteen van C. Romanus Capito en de zgn. Romanus-groep stamt¹.

1. Reburrus: herkomst van de naam is volgens L. Weisgerber etymologisch moeilijk aanwijsbaar. Volgens A. Holder is de naam van Keltische herkomst. Volgens H.G. Kolbe en M.L. Albertos Firmat is de naam Reburrus karakteristiek voor de Celtiberi. De naam van zijn vader wijst echter op een Germaanse herkomst². Het grafmonument met het ruitertema toont aan dat de overledene reeds verregaand geromaniseerd was. Als dusdanig is hij niet van de andere "Romeinse" ruiters te onderscheiden. Als soldaat van het Romeinse leger is zijn grafmonument een typisch voorbeeld van de Romeinse "Siegesikonographie". Het feit dat de gevallen en onder de voet gelopen tegenstander iemand van zijn eigen volk is, speelt geen enkele rol³.

2. Friatto: naam van Germaanse herkomst, door H.G. Kolbe in verband gebracht met Freio (zie ook 2.1.14.2.)⁴.

Datering: 1ste eeuw, voor 70/71 (Claudius/Nero: Holder; Nero: CSIR).

¹Betreffende het grafmonument van C. Romanus Capito, zie bv. ESPERANDIEU, VII, 5852, E. GERSTER, Mittelrheinische Bildhauerwerkstätten im 1. Jahrhundert n. Chr., 1938, p. 85, nr. 21; H. GABELMANN, in BJ, 172, 1972, p. 115, nr. 43. Betreffende de Romanus-groep, zie H. GABELMANN, in BJ, 173, 1973, p. 162 e.v.; P.A. HOLDER, Auxilia, p. 145.

²CIL, XVI, 48; ILS, 2079; 2373; 4157; 4236; 4257; 4261; 5353; 6088; 6290. Zie A. HOLDER, Sprachschatz, II, kol. 1089- 1092; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 291; H.G. KOLBE, in BJ, 161, 1961, p. 100-101; I. KAJANTO, Lat. Cogn., p. 236; U. SCHILLINGER-HÄFELE, p. 536; Maria L. ALBERTOS FIRMAT, Onomastique personnelle indigène de la Péninsule Ibérique sous la domination romaine, in ANRW, II, 29,2, 1983, p. 862; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 241.

³Zie H. GABELMANN, in BJ, 173, 1973, p. 197 met n. 130.

⁴H.G. KOLBE, in BJ, 161, 1961, p. 101-102; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279, 282, - 284, 288, 290-295, 322, 393, 432-433; U. SCHILLINGER-HÄFELE, p. 536; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1068 & 1071; IDEM, in Germanenprobleme, p. 123; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 129.

2.4. Germania Superior.

2.4.1. Zahlbach.

2.4.1.1. H. SCHUERMANS, in BSSLL, 11, 1870, nr. 60; CIL, XIII, 7036; ILS, 2575; RIESE, 1545; ER, 1411; K. KRAFT, Zur Rekrutierung, 1091; P.A. HOLDER, Auxilia, 1121; J.M. ROLDAN HERVAS, Ejército romano, nr. 121.

Vindplaats: Zahlbach bij Mainz (Mogontiacum), 1804.

Bewaarplaats: Landesmuseum, Mainz, inv. nr. S 69.

Toestand: sterk beschadigd. Het beeldveld is praktisch volledig afgebroken.

Freioverus / Veransati f(ilius) / cives Tung(er) eq(ues) ex / coh(orte) I Astur(um) an(norum) / XL stip(endiorum) XXII h(ic) s(itus) e(st) / t(estamento) f(ieri) i(ussit) h(eres) f(aciendum) c(uravit).

Freioverus, zoon van Veransatus, Tunger, ruiter van de cohors I Asturum, 40 jaren oud, 22 jaren dienst, ligt hier begraven. Hij heeft bij testament opdracht gegeven het (grafmonument) te vervaardigen. De erfgenaam heeft ervoor gezorgd dat het opgericht werd.

Grafmonument. Verzorgde uitvoering van de inscriptie.

Boven het opschrift blijven van de afbeelding enkel een voet en een schild bewaard. Vermoedelijke iconografie: ruiter die rijdt over een gevallen barbaar. Zijn paardeknecht staat achter hem¹.

1. Freioverus: naam van Germaanse herkomst, enkel hier geattesteerd. De betrokkene werd tijdens de regering van Claudius of Nero gerekruteerd. Vgl. Freio, Friatto².

2. Veransatus: naam van Keltische oorsprong, enkel hier geattesteerd³.

3. cohors I Asturum (equitata): gelicht in Noordwest-Spanje, in de Julisch-Claudische tijd waarschijnlijk gelegerd in Germania Inferior, na 70 overgeplaatst naar Germania Superior, vanaf het midden van de 2de eeuw gelegerd in Mainhardt en in de 3de eeuw in Britannia waar zij nog door de Not.dign.Occ. XL, 42 geattesteerd wordt te Greatchesters tenzij hier een mogelijke vergissing

¹Cfr. P.A. HOLDER, Auxilia, p. 147.

²L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279; 280; 282; 283; 382; G. NEUMANN, Sprachverhältnisse, p. 1071; IDEM, in Germanenprobleme, p. 122; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 129.

³A. HOLDER, Sprachschatz, III, kol. 180; L. WEISGERBER, Rhenania, p. 279; 280; 283; A. MÓCSY, Nomenclator, p. 306.

optreedt met de cohors II Asturum¹.

Datering: vroeg-Flavisch. De formules h.s.e. t.f.i. h.f.c. worden samen gebruikt in de Flavische periode².

¹C. CICHORIUS, Cohors, kol. 245; E. STEIN, Beamten, p. 164-165; P. GOESSLER, Neue Steine aus dem Kastell Mainhardt (Württ.), in Germania, 27, 1943, p. 157-168; K. KRAFT, Zur Rekrutierung, p. 167-168; G. ALFÖLDY, Hilfstruppen, p. 7; P.A. HOLDER, Army, p. 112.

²P.A. HOLDER, Auxilia, p. 146.